

**«ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԻ Մ
ՔՐԵԱԿԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ
ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄ ՄԵԼԻ ԱԶԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ:
ԱՆՀԱՓԱՀԱՆԵՐԻ ԴՐՈՒՅԹԻՆ
ԱՇԻԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ԴԻԼՈՏԱՅԻՆ ՄՈՂԵԼԻ
ՓՈՐՁԱՐԿՈՒՄ»**

(ԵՐԱԳՐԻ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԻ ՀԱՃՎԵՏՎՈՒԹՅՈՒՆ)

«Սոցիալական արդարություն» հասարակական կազմակերպություն

ԵՐԵՎԱՆ 2013

ՆԱԽԱԲԱՆ

Այսօր Հայաստանի Հանարապետությունն ապրում է այնպիսի ժամանակաշրջանում, երբ Եվրախնտեզրման գործընթացում կարևորվում են երկրի գրեթե բոլոր ոլորտներում իրականացվող բարեփոխումները: Այս բարեփոխումներից անմասն չի մնում նաև քրեական արդարադատության ոլորտը և պատիճների կատարման ինստիտուտը՝ մասնավորապես: Դեռևս 2000թ-ից մեկնարկած դատադիրական բարեփոխումների արդյունքում, արդեն 10 և ավելի տարիներ քրեակատարողական համակարգում գործում են դատապարտյալների հետ սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքներ իրականացնող ստորաբաժանումներ, որոնք պատասխանատու են նաև ազատազրկման դատապարտված անձանց հասարակություն վերադարձնելու նախապատրաստման աշխատանքների համար:

Ազատման նախապատրաստման և հասարակությունում վերախնտեզրման խնդիրներն առավել ցայտուն են հատկապես անշափահաս և երիտասարդ տարիքի անձանց համար: Այս առումով, ինչպես մեր, այնպես էլ տարբեր կազմակերպությունների կողմից իրականացված հետազոտությունները վկայում են, որ մեր երկրում նշանակած տարիքի անձանց կողմից իրավախախտումների և կրկնահանցագործությունների կատարումը մեծապես կապված է նաև ազատվելուց հետո նրանց հետ շարունակական վերականգնողական աշխատանքների և վերիշիններիս իրականացման մեխանիզմների բացակայության հետ: Խնդիրը կայանում է նրանում, որ ինչպես վկայում է միջազգային պրակտիկան և այն երաշխավորող իրավական ակտերը, դատապարտյալին ազատման նախապատրաստման աշխատանքները ենթադրում են բազմամասնագիտական թիմի կողմից հասարակությունում վերախնտեզրվելու կարիքների գնահատում, աշխատանքների պլանավորում և հասարակությունում պլանավորված աշխատանքների իրագործում: Այս գործառույթներն իրենց հերթին ենթադրում են բազմաթիվ պետական մարմինների համագործակցված մասնակցություն, ինչպես նաև քաղաքացիական հասարակության բարձր ներքավաճառություն, ինչը դուրս է քրեակատարողական ծառայության լիազորություններից: Ավելին, մեր կողմից կատարված ուսումնասիրությունները վկայում են, որ նույնիսկ ոլորտին վերաբերող ենսպրությամբ չի կարգավորվում համագործացությունների ձևը, հնարավորություններն ու մեխանիզմները: Արդյունքում մեր երկրում չկան կառույցներ, որոնք տարբեր ուղղություններով ու համապարփակ կերպով զբաղվեն պատժից ազատվելուց հետո նախկին դատապարտյալների վերականգնման, մասնավորապես՝ ընտանեկան, սոցիալական, հոգեբանական, կրթական և այլ խնդիրներով:

Այս առումով, բազմաթիվ միջազգային հետազոտություններ վկայում են, որ նման կառույցի գոյությունը խիստ անհրաժեշտ է և նման գործառույթներ առավելացույնս արդյունավետ իրականացնում են բանտային համակարգից անկախ գործող պրոբացիոն ծառայությունները: Հայաստանի Հանրապետությունը նույնպես ստանձնել է պետական պրոբացիոն ծառայության ստեղծման խնդիր, որն ամրագրվել

Է ՀՀ Նախագահի 2012թ. հուլիսի 2-ի «Հայաստանի Հանրապետության իրավական և դատական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների ռազմավարական ծրագիրը ծրագրից բխող միջոցառումների ցանկը հաստատելու մասին» կարգադրությամբ:

Ինչպես բոլոր երկրներում, այնպես էլ մեր հանրապետությունում, պետական բյուջեն չծանրաբեռնելու նպատակով, Պրոբացիայի ծառայության մի շարք գործառույթներ (հատկապես վերականգնողական, հոգեբանական, սոցիալական, կրթական և այլ նեղ մասնագիտական ծառայություններ) կարող են պատվիրավելիասարակական և մասնագիտական կառույցների: Չնայած Եվրոպական Պրոբացիոն կանոնները և միջազգային այլ իրավական ակտեր, ինչպես նաև միջազգային առաջավոր տարբեր փորձեր ցույց են տալիս, որ պրոբացիայի ծառայությունը գործում է մինչդատական, դատական, պենիտենցիար և հետպենիտենցիար ողբարձում՝ մենք ընտրել ենք պենիտենցիար և հետպենիտենցիար պրոբացիայի ողբարձում՝ տարբեր գործառույթների պիլոտային կիրառում՝ հաշվի առնելով ինչպես ժամանակի սակավությունը, այնպես էլ այն հանգամանքը, որ պենիտենցիար համակարգը, հանդիսանալով վերջին օդակ իրավախախտի համար քրեափառական շղթայում, կարող է որոշ չափով բարձրացնել նաև մինչդատական և դատական պրակտիկայում առկա խնդիրները: Այս առումով, նախատեսվում է, ծրագրի հաջող իրականացման դեպքում, հետագայում ընդգրկել նաև պրոբացիոն համակարգի վերը թվարկված ողբարձում:

Ծրագրի հիմնախնդիրը մեր երկրում ներդրվելիք պրոբացիայի ծառայության մոդելային նմուշի անհրաժեշտությունն էր, տարբեր խնդիրների վերհանումը (իրավական, անձնակազմի, կառույցվածքային, սոցիալական, ազգային-մշակութային և այլն), ինչը կկրծատեր այդ ծառայության ստեղծման և գործարկման փուլում հնարավոր որոշ դիմումներ և ուղենիշ կարող է հանդիսանալ ինչպես ողբարձուի ստեղծման գործնական քաղաքականության մշակման հարցերում, այնպես էլ կանոնակարգող իրավական ակտերի մշակման, լրամշակման և բարեփոխման գործընթացներում:

Ենելով վերոգրյալից, ինչպես նաև հաշվի առնելով անշափահաս դատապարտյալների հետ պրոբացիոն աշխատանքների առավել ցայտուն և շոշափելի լինելը՝ իրականացվել է պրոբացիոն պիլոտային ծրագիր՝ անշափահաս դատապարտյալների շրջանում: Ծրագրին առավել ամբողջական և պրոբացիոն ծառայության յուրահատկությունները ներառող դարձնելու նպատակով, ծրագրում ընդգրկվել են նաև Երևան քաղաքի այլընտրանքային պատիճների կատարման ստորաբաժանումները, որտեղ փորձաշրջան են անցնում պատիժը պայմանականորեն չկիրառված անշափահասներ:

Սույն ծրագիրն իրականացվել է Քառունթերփարթ Ինֆերնեյշն Հայաստան կազմակերպության աջակցությամբ և հանդիսանում է նաև նշված կազմակերպության հետ նախորդ տարվա համագործակցության արդյունքում իրականացված «Նախկին ազատազրկված անձանց հասարակությունում ինտեղրման մեխանիզմի փորձարկում» ծրագրի գաղափարական ու գործնական շարունակություն: Անշափահասների պրոբացիայի վերաբերյալ «Միջազգային իրավական համագործակցության գերմանական հիմնադրամ (IRZ)»-ի հետ համագործակցությամբ և աջակցությամբ, 2013 թվականի սեպտեմբերի 27-28-ը և դեկտեմբերի 13-14-ը կազմակերպվել են նաև աշխատանքային քննարկումներ

Գերմանիայից հրավիրված փորձագետի մասնակցությամբ, որի շրջանակներում շահագրգիռ կառույցների և հասարակական կազմակերպությունների մասնակցությամբ քննարկվել են անշափահասների հետ պրոբացիայի ծառայության կազմակերպման տարբեր առանձնահատկություններ, որոնք հաշվի են առնվել նաև սույն ծրագիրն իրականացնելիս:

Կարծում ենք ծրագրի ընթացքում ձեռք բերված փորձը և բացահայտված խնդիրները պիտանի կլինեն ինչպես արդարադատության նախարարության կողմից ապագայում համապատասխան օրենք և ենթաօրենսդրական ակտեր ու ընդիանուր քաղաքականություն մշակելիս, այլ պետական ու ոչ պետական կառույցների հետ համագործակցության ձև ու մեխանիզմներ նախանշելիս, այնպես էլ մեր կազմակերպության համար՝ հետազոտում տեխնիկապես ու մեթոդաբանությամբ առավել դիպուկ, նպատակային ծրագրեր իրականացնելիս:

Ծրագրի արդյունքում ստեղծվել են հետևյալ փաստաթղթերը.

1. Վերլուծություն-հաշվետվություն իրականացված ծրագրի արդյունքների վերաբերյալ
2. անշափահասների պատժի և վերականգնման հիմնահարցերի վերաբերյալ իրավական դաշտի վերլուծություն (Հավելված 1).
3. Անշափահաս իրավախախտների հետ իրականացված վերականգնողական աշխատանքների մոդուլներ (Հավելված 2).

ԾՐԱԳՐԻ ՆՊԱՏԱԿԸ ԵՎ ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ ՀԻՄՔԸ

Ծրագրի գլոբալ նպատակը Հայաստանում իրականացվող դատաիրավական բարեփոխումներին, հատկապես մեր երկրում պրոբացիայի պետական ծառայության ներդրմանն աջակցելն էր՝ անշափահասների պրոբացիայի պիլոտային մոդելի իրականացմամբ:

Ուազմավարական տեսակետից, (այդ թվում, դեռևս նախագծերի մակարդակով) ծրագրի իրականացման համար հիմք են ծառայել «Հայաստանի Հանրապետության իրավական եվ դատական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների ռազմավարական ծրագիրը և ծրագրից բխող միջոցառումների ցանկը հաստատելու մասին» ՀՀ Նախագահի Կարգադրության պահանջները¹: Այս համատեքստում կարևորվել է Պրոբացիայի Ծառայություն ստեղծելու մասին ամրագրված պահանջն իկատար ածելու հնարավորությունների փորձարկումը:

Պրոբացիայի ծառայություններին հատուկ և մեր կողմից պլանավորված գործնական աշխատանքներ իրականացնելու, հայեցակարգային կանոնակարգումների առումով, հիմք է հանդիսացել նաև «Հայաստանի Հանրապետության պատիժների եվ հարկադրանքի այլ միջոցների կատարման համակարգի զարգացման հայեցակարգին հավանություն տալու մասին» ՀՀ Կառավարության որոշման նախագիծը, հատկապես մեր երկրում Պրոբացիայի Ծառայություն ստեղծելու հիմնավորումների գլխում մատնանշված քայլերն ու առանձնահատկությունները²: Ենելով նշված իրավական ակտերի և դրանց նախագծերի պահանջներից՝ անհրաժեշտություն առաջացավ կիրառության մեջ դնել քրեակատարողական ոլորտի նոր ռազմավարության դրույթները՝ պրակտիկորեն փորձարկելով ապագա պրոբացիայի ծառայության մեկ ստորաբաժանման նախատիպ: Չնայած նշված նախատիպը ստեղծվել է անշափահասների հետ բանտային և հետքանտային պրոբացիայի գործառույթների հիմքով, սակայն ստեղծված մեխանիզմը, աշխատանքների իրականացման համար մշակված գործիքները, հաստատված միջզերատեսչական և այլ կառույցների հետ համագործակցությունը որոշակի առումով նույնական են նաև չափահասների համար: Ուստի, այս աշխատանքները, որոշակի առանձնահատուկ փոփոխություններից հետո, կարող են ադապտացվել նաև չափահասների համար³, հաշվի առնելով նաև այն հանգամանքը, որ իրականացված աշխատանքներն իրենց եռլրյամբ արտացոլում են հանցագործություն կատարած անձի վերահսկողությունը, աջակցությունն ու ուղղորդումը՝ անկախ նրանց սերից, տարիքից և այլ առանձնահատկություններից:

Ընդհանուր առմամբ, նշված մոդելը հնարավորություն կտա ապագայում առավել իրատեսորեն դիտարկել պրոբացիայի ծառայության ստեղծման հնարավորություններն ու ռեսուրսները, իրավական և տեխնիկական խնդիրներն ու

¹http://www.justice.am/storage/files/news/news_85918370_output_2.pdf - Նշված ծրագրից բխող միջոցառումների ցանկի 2-րդքածնի 2.3.կետ

²http://moj.am/storage/files/legal acts/legal acts_7396089543021_hayecakarg_qreakataroxakan_zargacman.pdf - Նշված նախագծի գլուխ 11

³ Տերաստում խոսքը վերաբերվում է բանտային (պենժտենցիար) և հետքանտային (պոստ-պենժտենցիար) պրոբացիոն աշխատանքներին: Մինչդաստական և դատական պրոբացիոն աշխատանքների փորձարկումը, այնուհետ ողջ աշխատանքների՝ որպես մեկ ստորաբաժանում գործելու մոդելը, հնարավորությունների դեպքում, նախատեսվում է իրականացնել 2014թ.-ին:

պահանջները, ինչպես նաև անձնակազմի մասնագիտացումն ու մարդկային ռեսուրսներն առ հասարակ:

Այս առումով, բացի վերը հիշատակված հիմքերից, ծրագրի իրականացման համար հիմք են ծառայել նաև ՀՀ արդարադատության նախարարության հետ խնդրի վերաբերյալ նախնական քննարկումները, որոնց արդյունքում, ըստ էության, ձևավորվել էր նման պիլոտային ծրագրի պահանջը:

Գործառնական առումով, ծրագրի հիմքում դրված էր այն համոզումն ու իրավական հիմանավորվածությունը⁴, որ, անկախ մեր երկրում հիմնադրվելիք պրոբացիայի ծառայության տեսակից ու գերատեսչական ենթակայության ընտրությունից, այնուամենայնիվ, ապագա պրոբացիայի ծառայությունը որոշ գործառույթներ (հատկապես նեղ մասնագիտական) կարող է պատվիրակել հասարակական և մասնագիտական տարբեր կառույցների: Այս կառույցների կողմից կիրականացվեն սոցիալական, հոգեբանական և այլ բնույթի վերականգնողական աշխատանքներ (միջոցառումների, ծրագրերի, մոդուլների միջոցով)` ներառյալ հանցագործություն կատարած անձին պատժից ազատմանը նախապատրաստելը, փորձաշրջանում գտնվողի հետ վերասցիալականացման աշխատանքները, պայմանական վաղաժամկետ ազատվածի հետ վերահնտեղրման աշխատանքները և այլ մասնագիտական գործառույթներ: Ըստ էության, այս աշխատանքներն իրականացվում են հանցագործություն կատարած անձի վերահսկողության, ուղղորդման ու աջակցության միջոցներով, ինչն ամրագրված է նաև Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների Կոմիտեի թիվ 2010/1 հանձնարարականով: Այս ենթատեքստով էլ իրականացվեց անշափահասների պիլոտային մոդելի փորձարկումը, որի ընթացքում աշխատանքներ իրականացվեցին ազատազրկման ձևով ՀՀ արդարադատության նախարարության «Արովյան» քրեակատարողական հիմնարկում (տեքստում նաև՝ ՔԿՀ) պատճի կրող և հասարակությունում փորձաշրջան անցնող անշափահասների շրջանում՝ ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության այլընտրանքային պատիժների կատարման Երևան քաղաքի ստորաբաժանումներում (տեքստում նաև ԱՊԿԲ):

Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների Կոմիտեի թիվ 2010/1 հանձնարարականի համաձայն՝ «Պրոբացիան վերաբերում է օրենքով սահմանված և հանցագործություն կատարած անձի նկատմամբ նշանակված պատիժների ու միջոցների կատարմանը հասարակությունում: Այն ներառում է մի շարք գործողություններ և միջամտություններ, որոնց թվում են վերահսկողությունը, ուղղորդումն ու աջակցությունը՝ ուղղված հանցագործություն կատարած անձի սոցիալական ներգրավմանը, ինչպես նաև հանրային անվտանգությանը նպաստելուն...⁵»

Վերահսկողության միջոցների կիրառումը վերաբերում է ինչպես օժանդակության աշխատանքներին, որոնք կատարվում են կատարող մարմնի կողմից կամ վերջինիս անունից, և որոնց նպատակն է հանցագործություն կատարած անձին հասարակությունում պահելը, այնպես էլ այն գործողություններին, որոնք ձեռնարկվում են՝ ապահովելու համար, որ հանցագործություն կատարած անձը

⁴ ՀՀ «Քրեակատարողական օրենսգիրը», հոդված 130 և «Պրոբացիայի ծառայության մասին» ՀՀ Օրենքի նախագիծ

⁵ Recommendation CM/Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules

կատարի սահմանված բոլոր պայմանները կամ պարտականությունները, այդ թվում՝ հարկ եղած դեպքում հսկողությունը:

Վերահսկողությունըպետք է դիտարկվի սույնության գործառույթ, այլ նաև հանցագործություն կատարած անձանց խորհուրդ տալու, աջակցելու և շահագրգորելու միջոց: Այն պետք է համատեղվի, հարկ եղած դեպքում, դատապարտյալի վարքազի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող կամ այլ մարմինների կողմից ցուցաբերվող միջամտության այլ միջոցների հետ, ինչպես օրինակ՝ վերապատրաստումը, հմտությունների զարգացումը, աշխատանքի հնարավորությունները և բուժումը⁶: Այն հիմնականում կիրառվում է պայմանական ազատման, պատժի կիրառման հետաձգման և այլ դեպքերում: Հարկ է նշել որ վերահսկողությունը ոչ միայն իրավախիախտների դեկավարման միջոց է, այլև նրանց օգնելու և ուղղորդելու լավագույն հնարավորություններից մեկը:

Դրակտիկայում տարածված է նաև հանցագործի ընտանիքի անդամների հետ հատուկ աշխատանքներ տանելը: Սա հնարավոր է իրագործել միայն անհրաժեշտության դեպքում՝ անմիջականորեն պրոբացիա իրականացնող ծառայությունների կողմից կամ միջնորդի միջոցով: Նպատակը հանցագործի ընտանիքին աջակցություն ցուցաբերելն է, խորհուրդներ և տեղեկատվություն տրամադրելը:

Ծրագրի հաջորդ յուրահատկությունը և հենքը քրեական արդարադատության տարբեր փուլերում պրոբացիայի ծառայությունների կողմից իրականացվող և «Պրոբացիայի ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի նախագծով⁷ մատնանշված ուղղությունների ընտրությունն էր: Այս առումով, չնայած լիազորությունների տարբեր շրջանակներին՝ ներկայումս գրեթե բոլոր երկրներում պրոբացիայի ծառայության գործառույթները իրականացվում են ոչ ուժային կառույցների կողմից և հիմնականում իրականացվում է հետևյալ չորս փուլերում. մինչդատական պրոբացիա, դատական պրոբացիա, պենտենցիար պրոբացիա, հետպենտենցիար պրոբացիա:

Մինչդատական պրոբացիան իրենից ենթադրում է քրեական գործի մինչդատական քննության ընթացքում պրոբացիոն ծառայության կողմից իրականացվող գործառույթները: Այս փուլում պրոբացիոն ծառայությունների կողմից հիմնականում իրականացվում է

- մեղադրյալի վերաբերյալ զեկույցների պատրաստում,
- այլնտրանքային խափանման միջոցների իրականացում,
- ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալի վարքազի նկատմամբ վերահսկողություն (Չեխիա, Ֆրանսիա, Լիտվա),
- օժանդանդակություն և աջակցություն,
- ինչպես նաև սոցիալական ծրագրերի իրականացում՝ վերջինի վերասցիալականացումն ապահովելու նպատակով⁸:

Դատական պրոբացիան ենթադրում է քրեական գործի դատական քննության ընթացքում պրոբացիոն ծառայության կողմից իրականացվող գործառույթները: Այս փուլում պրոբացիոն ծառայության կողմից հիմնականում իրականացվում է

⁶Նույն տեղում՝ կետ 55

⁷ Նախագծի հոդված 4

⁸ Handbook on probation services: guidelines for probation practitioners and managers

- ամբաստանյալի վերաբերյալ զեկույցի պատրաստում և ներկայացում դատարանին,
- ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն,
- օժանդակություն,
- աջակցություն,
- սոցիալական ծրագրերի իրականացում,
- մեղադրյալի և տուժողի հաշտեցում⁹:
- Պենիտենցիար կամ բանտային պրոբացիան ենթադրում է դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո պրոբացիոն ծառայության կողմից իրականացվող հիմնականում¹⁰ հետևյալ գործառույթները. դատարանի կողմից նշանակված ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժները,
- ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատժի դատապարտված անձի օժանդակություն ու աջակցություն¹¹,
- դատարանի կողմից պատժից ազատված անձանց վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն,
- պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու դեպքում անձի վարքագծի և դատարանի դատավճռով վերջինի վրա դրված պարտականությունների կատարման նկատմամբ վերահսկողություն,
- դատարանի կողմից կիրառված բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կատարման նկատմամբ վերահսկողության իրականացում
- պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատված անձանց վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն, օժանդակություն ու աջակցություն:

Հետաքենիտենցիար պրոբացիանենթադրում է պատժի կրումից հետո մինչև դատվածության մարումը կամ օրենքով սահմանված կարգով դրա հանումը պրոբացիոն ծառայության կողմից իրականացվող գործառույթները: Տվյալ փուլում պրոբացիոն ծառայության կողմից իրականացվում է

- զեկույցի պատրաստում և ներկայացում դատվածությունը հանելու առնչությամբ որոշում կայացնելու իրավասություն ունեցող մարմնին:

Պրոբացիոն ծառայությունն իր մեջ կարող է ընդգրկել նաև այլ գործառույթներ, ինչպես օրինակ մասնավոր մեղադրանքի գործերով մեղիացիայի անցկացումը և տուժողի ու հանցագործություն կատարած անձի միջև միջնորդությունը¹²:

⁹ Նույն տեղում

¹⁰ Տարբեր եվրոպական երկրներում նշանական բացի, ավելանում են նաև նեղ մասնագիտական որոշ ծրագրեր, այդ թվում, նաև տուժողի հետ աշխատանք, թերապևտիկ մի շարք միջոցառումներ և այլն

¹¹ European Rules on Community Sanctions and Measures: Recommendation No. R (92) 16

¹² Handbook on probation services: guidelines for probation practitioners and managers

ԾՐԱԳՐԻ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Բանտային և հետ բանտային (պենիտենցիար և պոստ-պենիտենցիար) պրոբացիայի տարրեր գործառույթների մոդել ստեղծելու նպատակով, ծրագրի ընթացքում իրականացվել է ազատման նախապատրաստվող անշափահաս դատապարտյալների պատժից ազատման նախապատրաստում, ազատության մեջ վերահնտեղրման/վերասոցիալականացման կարիքների գնահատում (Հավելված 3 և 3ա) և վերահնտեղրման ծրագրի/պլանի կազմում (Հավելված 4): Ի դեպ, վերահնտեղրման կարիքների գնահատումն առավել ամրողական դարձնելու նպատակով, գնահատվել են նաև դատապարտյալների հետ աշխատող քրեակատարողական ծառայողների (Հավելվածներ 5 և 6) և դատապարտյալների ընտանիքի անդամների կարծիքները՝ անշափահասների առաջնային կարիքների վերաբերյալ (Հավելված 7): Այսինքն, նրանց կողմից ևս այն կանխատեսումների և կարիքների ամրողությունը, որոնք կարող են նպաստել կամ խոչընդոտել անշափահասների վերահնտեղրմանը: Անշափահաս դատապարտյալներին ազատման նախապատրաստելու նպատակով տրամադրվել են նաև անընդհատյա սոցիալ-հոգեբանական և իրավական աշակցություն/խորհրդատվություն:

Ծրագրի հիմնական փուլը ներառել է անշափահասների համար կազմված վերահնտեղրման ծրագրի կատարումը հասարակությունում: Հաշվի առնելով պրոբացիայի ծառայության ինտեգրալ բնույթը՝ տրամաբանական էր, որ ծրագրի ընթացքում իրականացվող և ամենամեծ ձեռքբերումներից մեկը պիտի լիներ այլ պետական ու ոչ պետական կառույցների հետ համագործակցության հաստատումը: Այս առումով, պատժից ազատման նախապատրաստվող դատապարտյալի վերահնտեղրման խնդրով ներգարվվել են շահագրգիռ պետական ու ոչ պետական կազմակերպություններ ու ծառայություններ (ներայալ՝ քրեակատարողական վարչություն, ՀՀ ոստիկանություն, ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություն, Զբաղվածության պետական ծառայություն, ՀՀ պաշտպանության նախարարություն, ՀՀ կրթության և գիտության նախարարություն (Հավելված 8), ՀՀ մշակույթի նախարարություն (Հավելված 9)): Ներգրավվածությունը ենթադրել է համապատասխան կառույցին իրազեկում անշափահասի մոտալուտ ազատման և նրա խնդրի/կարիքի վերաբերյալ և լոկալ քննարկումներ կոնկրետ անշափահասների խնդիրների լուծման ուղղությամբ:

Արդյունքում լուծվել են այնպիսի խնդիրներ, ինչպիսիք են անշափահասների պրոբացիայի կազմակերպման և այլընտրանքային պատժամիջոցների նկատմամբ հասարակական և պետական մարմինների իրազեկվածության բարձրացումը, ծառայության ստեղծման և կիրարկման գործընթացի ոիսկերի և խնդիրների վեր հանումը (իրավական, կառուցվածքային, սոցիալական, ազգային-մշակութային և այլն) և անշափահասների հետ պենիտենցիար և պոստ պենիտենցիար պրոբացիոն աշխատանքների կազմակերպման վերաբերյալ ԶԼՄ-ներին ծանուցումը:

Իրականացված գործողություններ

Ծրագրի շրջանակներում իրականացվել է.

1. կարիքների գնահատում¹³ և ԱՆ «Աբովյան» ՔԿՀ-ի 15 անշափահաս դատապարտյալների հետ և ԱՊԿԲ-ի 27 անշափահասի հետ:

Կարիքների գնահատման շրջանակներում իրականացվել են ընդհանուր 42 փորձագիտական հարցումներ: ՀՀ ԱՆ «Աբովյան» ՔԿՀ-ում փորձագիտական հարցմանը մասնակցել են հիմնարկի սոցիալական աշխատողը, հոգեբանը, բժիշկը և դպրոցի անձնակազմը, իսկ ԱՊԿԲ-ում՝ յուրաքանչյուր բաժնի առաջատար մասնագետը: Իրականացվել են խորին հարցազրույցներ անշափահասների հետ, որի արդյունքում վեր են հանվել նրանց կարիքները և հիմնախնդիրները: Ամբողջական կարիքի գնահատման համար իրականացվել են նաև տնայցեր՝ թվով 19, որի ընթացքում իրականացվել են աշխատանքներ անշափահասի ընտանիքի հետ և վեր են հանվել ինչպես ընտանիքի կարիքները, այնպես էլ անշափահասի կարիքներն՝ ըստ ընտանիքի անդամների: Կարիքների գնահատման գործընթացը ներառում է (բայց չի սահմանափակվում) հետևյալ ոլորտները.

- կրթական բացթողումներ/պահանջներ (դպրոցի հաճախում, կրթական առաջադիմություն և այլն),
- բնակության վայրի առկայություն,
- ընտանեկան խնդիրներ (ծնողական խնամք/պակաս, ծնողական խնդիրներ, զույգերի հարաբերություններ և այլն),
- մասնագիտական հմտությունների առկայություն,
- ալկոհոլի և թմրադեղերի չարաշահում կամ այլ կախվածության առկայություն,
- աշխատանքային հնարավորություններ,
- ազատ ժամանակի կառավարման հմտություններ,
- հոգական կայունություն-անկայունություն, շփման հմտություններ,
- ֆինանսների կառավարում:

2. Կարիքների գիտատնան արդյունքում, յուրաքանչյուր անշափահասի համար կազմվել է **միջամտության պլան**, որոնք իրեց մեջ ներառել են նաև հետևյալ գործողությունները՝

2.1. հոգեբանական աշխատանքներ՝ ներառյալ անհատական խորհրդատվություն և վերականգնողական թրեյնինգներ, դրական որակների ակտիվացման, քաջալերման, կյանքի կարձատևության պլանավորման հմտությունների ուսուցում: Խմբային աշխատանքներ իրականացնելու ընթացքում անշափահասների կողմից հայցեր եղան անհատական խորհրդատվություն ստանալու և թվով 3 անշափահասի հետ իրականացվեց անհատական հոգեբանական խորհրդատվություն: Աշխատանքը կազմակերպվել է իրենց իսկ կողմից առաջ քաշված անհատական հայցերի հիման վրա: Անհատական հոգեբանական խորհրդատվության միջոցով դեռահասներից երկուսը համարեցին իրենց վիճակը կայուն, արձանագրեցին անձնային աճ և ուղարեցրեցին

¹³ Այս գործիքը և դրանում օգտագործված չափորոշները եվրոպական երկրներում օգտագործվում է նաև «ոիսկի գնահատման գործիք» և «ոիսկի չափորոշչներ» անուններով:

անհատական հանդիպումները մասնագետի հետ համաձայնեցված: Անշափահասներից մեկը 20 դեկտեմբերի 2013թ.-ի դրությամբշարունակում է անհատական այցելությունները ստանալով հոգեբանական միջամտություն՝ վարքի շտկման ուղղությամբ: Հանդիպումները կավարտվեն այն ժամանակ, երբ մասնագետի և անշափահասի կողմից նրա հոգեկան վիճակը կգնահատվի կայուն և օպտիմալ:

2.2.Կրթության շարունակման, մասնագիտական կողմնորոշման և անձնային ռեսուրսների բացահայտմանն ուղղված անհատական խորհրդատվություն: Գնահատված կարիքների արդյունքում բժշկահոգեբանամանկավարժական գնահատման կենտրոն ուղղորդելու արդյունքում նրա մոտ բացահայտվել է «հոգեբանական զարգացման խնդիրներ և վարքային և հուզական ոլորտի խանգարումներ»: Նշված գնահատման արդյունքում անշափահասն ընդգրկվել է հանրակրթական դպրոցի անհատական ուսուցման ծրագրում՝ ապահովելով իր համար մատչելի կրթության իրավունքը:

2.3.Կարիքների գնահատման արդյունքներում թվով 2 անշափահասի մոտ բացահատվել է կրթության բավականին ցածր մակարդակ, որոնց հետ իրականացվել են անհատական դասընթացներ՝ ներառյալ տառածանաշություն:

2.4.Ծրագրի ընթացքում բացահայտված դժվարություններից եր անշափահասների հետ կամավորության հիմունքներով վերականգնողական աշխատանքների իրականացումը: Ուսումնասիրությունները փաստեցին, որ այս խնդրի վրա լուրջ ազդեցություն ունեն ոչ միայն երեխաների արժեհամակարգն ու կրթության բացակայությունը և մի շարք այլ քրեածին հատկություններ, այլ նրանց ընտանիքների ազդեցությունը: Առավելապես ընտանիքների անտեղյակությունն ու մտավախությունները: Այս նպատակով, բացի տնայցերի կազմակերպումից, մեր կողմից իրականացվել են նաև ծնողների հետ հանդիպումներ մեր գրասենյակում: Հանդիպումների ընթացքում **սոցիալ-հոգեբանականաշխատանքներ**, որի շրջանակներում իրականացվել են հետևյալ բնույթի գործառույթներ:

- Խմբային աշխատանքներ ծնողների հետ, որը նպատակ է ունեցել իրազեկել ծնողներին կազմակերպության կողմից տրամադրվող ծառայությունների մասին, ծրագրի նպատակի մասին, ստեղծել վստահության մթնոլորտ, քննարկել արդեն բացահայտված խնդիրների հավանական լուծման տարբերակները և պլանավորել հետագա գործողությունները:
- Սոցիալական խորհրդատվություն, որն ուղղված է եղել ընտանեկան նպաստ համակարգի, պետպատվերի շրջանակներում բուժման կազմակերպման հետ կապված ինֆորմացիայի տրամադրմանը:
- Այն ընտանիքներին, ովքեր ունեցել են գործազրկության խնդիր՝ տրամադրվել է սոցիալական խորհրդատվություն և ուղղորդվել են գրադարձության իրենց տարածքային կենտրոններ:
- Իրականացվել է ծնողավարման հմտությունների ուսուցում:
- Սոցիալական և իրավաբանական խորհրդատվություն կապված պատժի կատարման և դրանից բխող իրավունքների և շահերի պաշտպանության հետ

3. Զբաղվածության/աշխատանքի ապահովման ուղղությամբ անհրաժեշտ հմտությունների ուսուցում, ուղղորդում Զբաղվածության Տարածքային Կենտրոն և այլ աշխատանքի տեղավորման գործակալություններ, հատկապես այն անչափահասներին, ում տասվեց տարին լրացել էր պատժի կրման կամ փորձաշրջանի ընթացքում:

4. Համայնքների ռեսուրսների վերհանում և անչափահասի պատժից ազատման կամ նրա հետագա վերահնտեղրման ուղղությամբ դրանց նպատակային ուղղորդում:

5.Պատժից ազատման նախապատրաստվոր անչափահասի հետ համատեղ նրա կացության վայրի, վարքի և օգտակար զբաղվածության, աշխատանքի, կրթության պլանավորում և իրագործում:

6. Հետազատման փուլում՝ նշված պլանի իրագործման մոնիթորինգ՝ դատապարտյալի կողմից ստանձնած պարտավորությունների կատարաման նկատմամբ վերահսկողություն:

7. Տարբեր կախվածությունների, ընտանեկան խնդիրների առկայության դեպքում համապատասխան սոցիալ-հոգեբանական թերապևտիկ աշխատանքների իրականացում և/կամ ուղղորդում համապատասխան կազմակերպություններ:

8. Պատժից ազատման նախապատրաստվոր և պատժից ազատված անձանց ընթացիկ սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աջակցության ցուցաբերում:

Պատժից ազատված անչափահասների և երիտասարդ տարիքի անձանց սոցիալ-հոգեբանական հարմարումն ապահովելու նպատակով իրականացվել են նաև սոցիալ-հոգեբանական թրենինգներ՝ ազրեսիվության կառավարման, մասնագիտական ընտրության, հետաքրքրությունների ու արժեքների շտկման և այլ ուղղություններով:

9.Իրականացված ամբողջ աշխատանքների արդյունքում կազմվել է տվյալների բազա, որը հնարավորություն է տալիս ընտրական կարգով ստանալ ցանկացած տեղեկատվություն՝ հիմքում ունենալով կարիքի գնահատման արդյունքում ձեռք բերված տվյալներն ըստ բաժինների:

Անչափահասների պրոբացիայի կազմակերպման և այլընտրանքային պատժամիջոցների նկատմամբ հասարակական և պետական մարմինների իրազեկվածության բարձրացման նպատակով համագործակցության կապեր են հաստատվել ինչպես հիմնական դերակատարներ ՀՀ արդարադատության նախարարության և քրեակատարողական ծառայության հետ, այնպես էլ ՀՀ կրթության և գիտության, մշակույթի, աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարությունների և ՀՀ ոստիկանության հետ: Նշված կառույցների ներկայացուցիչները իրազեկվել են ոչ միայն լոկալ հանդիպումների և կոնկրետ դեպքերի վերաբերյալ քննարկումների ընթացքում, այլև ծրագրի բացման և փակման արարողություններում, որտեղ այս և այլ կառույցների ներկայացուցիչներ հնարավորություն ունեցան մեկտեղ հանդիպել և կատարել հարցադրումներ պրոբացիայի կազմակերպման վերաբերյալ:

Սույն գործողությամբ հիմք դրվեց նաև պատժից ազատման նախապատրաստվոր դատապարտյալի վերահնտեղրման խնդրով շահագրգիռ պետական ու ոչ պետական կազմակերպությունների ու ծառայությունների ներգրավման համար (ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական վարչություն, ՀՀ ոստիկանություն,

ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություն, Զբաղվածության պետական ծառայություն, ՀՀ պաշտպանության նախարարություն, ՀՀ կրթության և գիտության նախարարություն, վերականգնողական և մասնագիտական կենտրոններ ու ՀԿ-ներ և այլն): Մասնավորապես, հատկանշական է հհ մշակույթի, ՀՀ կրթության և կիտության նախարարության դերակատարումները պատժից ազատված և փորձաշրջանում գտնվող անչափահասների հետ կրթական, մասնագիտական լրացուցիչ ուսուցման ծրագրերի, ինչպես նաև մշակութային միջոցառումների իրականացման առումով: Այս և այլ ծրագրեր հետագայում կարող են և, հավանաբար, պետք է իրականացվեն անչափահասների հետ՝ հաշվի առնելով նրանց պետական լիազոր դերը վերը նշված ծրագրերի կազմման և իրականացման գործում:

Ծրագրով չնախատեսված, բայց ընթացքում բացահայտված և իրականացված աշխատանքներից էր նաև վերականգնողական (վերահսկողության, աջակցության) աշխատանքների իրականացումը բանակ գորակոչվող (ած) անչափահասների հետ: Պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու դեպքում զինծառայողների նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու կարգը սահմանված է նաև ՀՀ կառավարության 2007 թվականի հոկտեմբերի 18-ի «Պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու դեպքում զինծառայողների նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու կարգը» հաստատելու մասին» N 1221-Ն որոշմամբ: Ավելին, նշված իրավական ակտը նախատեսում է նաև հրամանատարի պարտավորություն. «համագործակցել իրավասու պետական մարմինների և հասարակական կազմակերպությունների հետ՝ զինծառայողների նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու գործընթացն առավել արդյունավետ և նպատակային կազմակերպելու համար»¹⁴: Այս առումով, ծրագրի կարևոր ձեռքբերումներից էր պրոբացիոն աշխատանքներում Զինված Ուժերի ներգրավումը՝ ի դեմս ՀՀ պաշտպանության նախարարության (մի բան, որ նորույթ է նաև եվրոպական երկրների նմանատիպ կառույցների համար):

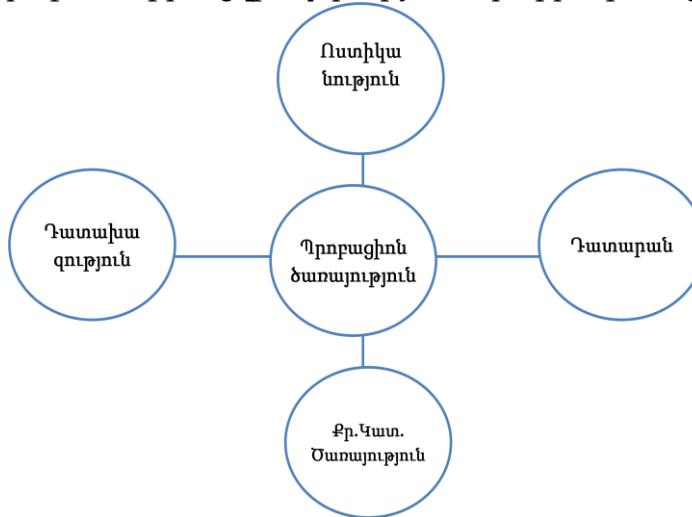
10.Մասնավորապես, կրկնահանցագործության ռիսկերը նվազեցնելու նպատակով, կարիքի ամբողջական գնահատումները ավարտելուց հետո, յուրաքանչյուր անչափահասի համար մասնագիտական թիմի կողմից կազմված եզրակացությունը (Հավելված 10) տրամադրվել ՀՀ պաշտպանության նախարարության՝ տվյալ զինծառայողի նկատմամբ խիստ անհատական մոտեցում ցուցաբերելու նպատակով: Ավելին, պայմանավորվածության համաձայն՝ մեր կազմակերպությանը թույլ է տրվել այցելել և առանձնազրույցներ ունենալ մեր նախկին շահառուների հետ՝ պարզելու իրավիճակը, վարքը, հուզող խնդիրները և այլն: Այս գործողությունների արդյունքում վարքի վերահսկողությունը կշարունակվի նաև բանակում, որը կնպաստի փորձաշրջանում գտնվող անձի կողմից կրկին անզամ հանցագործություն կատարելու կանխարգելմանը նաև Զինված Ուժերում ծառայելու ընթացքում:

¹⁴ Նույն տեղում՝ Գլուխ II, 4-րդ կետի 3)-րդ ենթակետ

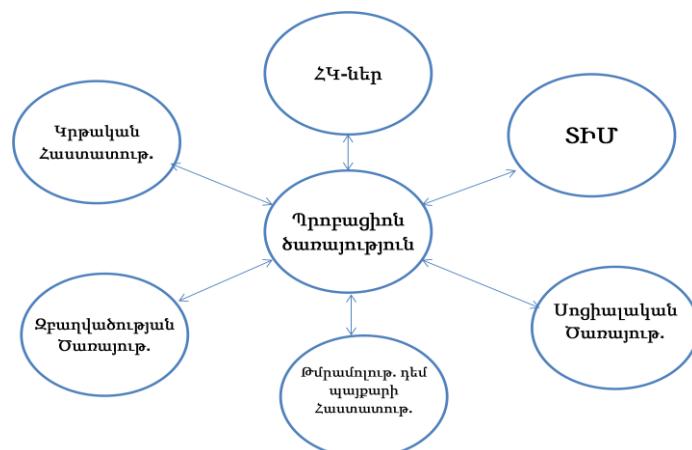
ԾՐԱԳՐԻ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՍՈՂԵԼ ԵՎ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Պրոբացիայի ծառայությունն իր գործունեության ընթացքում համագործակցել է պետական մարմինների հետ, որոնք կարող են դասակարգվել հիմնականում երկու տեսակի՝ պրոբացիոն ծառայության շահառուներ և պրոբացիոն ծառայությանը հնարավոր ծառայություններ մատոցողներ¹⁵:

Առաջին խմբի մարմիններն են դատարանները, դատախազությունը, ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական վարչությունը, որոշ դեպքերում նաև ՀՀ ոստիկանությունը, որոնց քրեական դատավարության վարույթի տարբեր փուլերում պրոբացիոն ծառայությունն օժանդակում է՝ իրենց լիազորություններն իրականացնելուն:

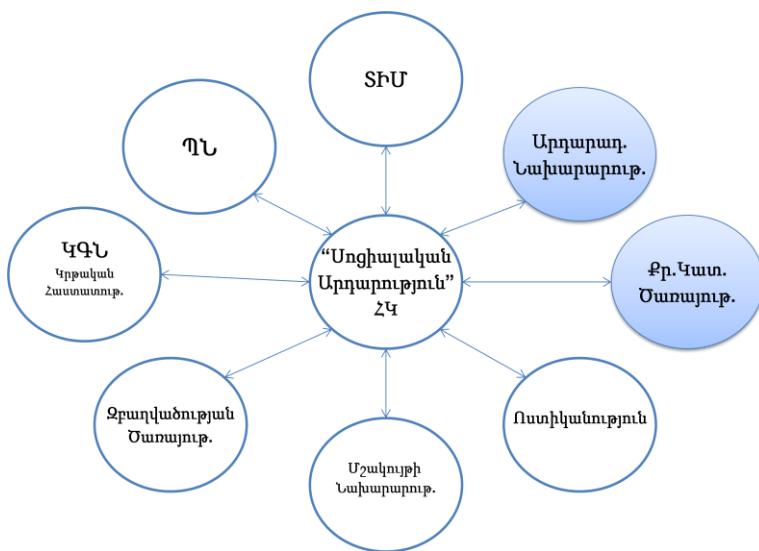

Երկրորդ խմբի մարմիններն են պետական կրթական հաստատությունները, տեղական ինքնակառավարման մարմինները, խնամակալության և հոգաբարձության մարմինները, սոցիալական ծառայությունները և այլ հասարակական ու պետական կառույցներ, որոնք իրենց հերթին աջակցում են պրոբացիայի ծառայությանն իր լիազորություններն առավել արդյունավետ իրականացնելու հարցում:

15 «Հայաստանի Հանրապետությունում պրոբացիայի ծառայության ստեղծման խնդիրներն ու առանձնահատկությունները. Հետազոտություն»: «Սոցիալական արդարություն» ՀԿ, «Ասոլիկ» հր., Երևան, 2012թ.

Ահա, այս երկրորդ մոդելի հիմքով էլ իրականացվել է պիլոտային մոդելի փորձարկումը: Մոդելի հիմքում ընկած է պետական լիազոր մարմնից համապատասխան «պատվեր» ստանալուց հետո մասնագիտական աշխատանքների իրականացումը (վերահսկողություն, ուղղորդում և աջակցություն) և միշտք գործառությների «պատվիրակումը» կամ այդ գործառությների կատարման անհրաժեշտության ուղղությամբ պետական այլ մարմիններին, սոցիալական ծառայություններին և շահագրգիռ այլ կազմակերպություններին իրագեկումը: Մասնավորապես, խոսքը վերաբերվում է կրթական, մշակութային ծրագրերի կամ զբաղվածության պետական ծրագրերի, ինչպես նաև առանձնահատուկ այլ կարիքների ուղղությամբ, տարբեր կառույցների կողմից իրականացվող միջոցառումներին ու ծրագրերին, որոնք չեն կարող իրականացվել Կազմակերպության կողմից:

Ստորև ներկայացվում է այս մոդելի մեխանիզմի իրագործման ուղղությամբ մեր կազմակերպության կողմից իրականացված հիմնական քայլերի շրջանակը (իրականացված մանրամասն գործողությունները նկարագրված են նախորդ վերնագրում):

Քայլ 1 – Կազմակերպությունը, որպես պետական լիազոր մարմին, ՀՀ արդարադատության նախարարությունից (այս դեպքում՝ քրեակատարողական ծառայությունից) ստանում է տեղեկատվություն («պատվեր»¹⁶) անշափահասի ազատազրկման կամ ազատազրկմանն այլնտրանք պատճի դատապարտվելու վերաբերյալ¹⁷:

¹⁶ Ներկայումս գործող իրավական դաշտի և պարակտիկայի պայմաններում «պատվեր» որպես այդպիսին չի ստացվում՝ փորձաշրջանում անշափահասի կողմից իրականացվելիք պարտադիր պայմանների, ծրագրերի բացակայության պատճառով: Ապագայում, դատավճիններում նման պայմաններ ամրագրելու և ԱՊԿ բաժինների կողմից այդ պայմանները պարտադիր կատարելու դեպքում, կձևավորվի նաև հստակ պատվեր մասնագիտացված կառույցներին ու հասարակական կառույցներին:

¹⁷ Տեղեկատվությունը ստացվում է հիմնականում հետևյալ չորս տարրերակներով. 1) փորձաշրջանում գտնվողների վերաբերյալ տեղեկատվությունը ստացվում է Կազմակերպության կողմից ԱՊԿ բաժնի հետ հաճակի կննտակու հաստատելու շնորհիվ, 2) ԱՊԿ բաժնի կողմից Կազմակերպությանը համապատասխան տեղեկատվություն տրամադրելու շնորհիվ, 3) դատավերս կայքից անշափահասների վերաբերյալ գործերի ուսումնասիրելով, 4) ՔՎՀ-ում աշխատող մասնագետների թրենինգային խմբերում նոր դատապարտյախն հանդիպելու արդյունքում:

Քայլ 2 –Կազմակերպության սոցիալական աշխատող կամ հոգեբան մասնագետները (կախված անչափահասների թվից՝ նաև երկուսը միասին) այցելություն են կատարում ԱՊԿԲ-ի տվյալ ստորաբաժանում կամ ՔՎՀ նախապես համաձայնեցված օրը, նշված ժամին: Այցելության ընթացքում իրականացվում է նախորդ վերնագրում շարադրված կարիքների գնահատումն անչափահասի հետ: Հնարավորության դեպքում նույն օրը կամ մեկ այլ օրվա համար նշանակվում է կարիքների գնահատման օր՝ տվյալ անչափահասի հետ աշխատող քրեակատարողական ծառայողի հետ:

Քայլ 3 –Անչափահասը իրավիրվում է Կազմակերպություն, նրա հետ մանրամասն քննարկվում են կարիքները, դրանց յուրահատկությունները և այդ ուղղությամբ նախատեսվող անհրաժեշտ միջոցառումները: Քննարկվում են այն ծրագրերը, որոնք իրականացվում են ինչպես Կազմակերպության, այնպես էլ այլ կառույցների կողմից: Համատեղ մշակվում է նախորդ վերնագրում հիշատակված միջամտության պլանը և անչափահասի կողմից այդ ծրագրերում ներգարվվելու, Կազմակերպություն այցելելու օրերի և ժամերի գրաֆիկը:

Քայլ 4 – Անձի սոցիալականացմանն ուղղված մասնագիտական ծրագրերն իրականացվում են կազմակերպությունում: Այն կարիքները, որոնք վերաբերվում են հատկապես կրթության շարունակմանը, լրացուցիչ կրթություն ստանալուն կամ զրադաշտության ապահովմանը և աշխատանք գտնելուն, ինչպես նաև Կազմակերպության ռեսուրսներից և լիազորություններից դուրս այլ կարիքներին, ուղղորդվում են համապատասխան կառույցներ¹⁸:

Քայլ 5 – Երևան քաղաքից դուրս բնակվող անչափահասների համար կազմված կարիքների գնահատումը և դրա հիմքով մշակված միջոցառումների պլանը, իր համաձայնությամբ, ուղարկվում է անչափահասի բնակության վայրի համապատասխան մարմնին (այդ թվում, ՏԻՄ երեխայի պաշտպանության բաժին, զրադաշտության գործակալություն, այլ սոցիալական կառույցներ և ծառայություններ):¹⁹

Քայլ 6 - Անընդհատյա այցելությունների և տեղեկատվության ստացման միջոցով իրականացվում է նախանշված աշխատանքների, միջոցառումների կատարման պարբերական վերահսկողություն:

Անձնակազմը

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ միջամտությունները պետք է նպատակառուղղված լինեն դատապարտյալների ուղղմանը և հանցավոր գործունեության նվազմանը կամ վերացմանը դատապարտյալների հետ աշխատանքում միջամտություններ կիրառելիս պրոբացիոն աշխատակիցները պետք է ցուցաբերեն միջոլորտային մոտեցում: Այս մասին են վկայում անդամ պետություններին ուղղված CM/Rec(2010)1 առաջարկության պահանջները

¹⁸ Օրինակ՝ երեխային ներառական կրթական ծրագրերում ներգրավելու կարիքներին ուղղված գործառույթներն իրականացնում է համաստախան լիազոր մարմնը, որտեղ և ուղղորդվում է անչափահասի ծննդը: Այս դեպքում ևս, Կազմակերպության մասնագետը ոչ միայն ուղղորդում, այլև ուղեկցում է նրանց համապատասխան մասնագիտական կենտրոն:

¹⁹ Ապագայում կարիքների գնահատումն ու այդ ուղղությամբ կազմված միջամտության պլանը կարող է ուղարկվել հենց պրոբացիոնի ծառայության տարածքային (կամ մարզային) ստորաբաժանմանը, որը և կազմերպի հետագա աշխատանքներն ու դրանց նկատմամբ հսկողությունը:

ամրագրելով՝ «...դատապարտյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող մարմինները պետք է կարողանան օգտագործել միջոլորտային մոտեցման վրա հիմնված տարրեր մեթոդներ և համապատասխան ուսումնասիրության արդյունքում ձեռք բերված հիմնավոր գիտելիքներ»²⁰:

Աշխատանքային փորձի և մասնագիտական կոմպետենտության պահանջի մասին ամրագրված է նաև ՄԱԿ-ի Տակիոյի կանոններով: Այս Կանոններում հատկապես կարևորվում է և և վերականգնմանն (treatment) ուղղված աշխատանքներում անձնակազմի համապատասխան վերապատրաստումն ու փորձը²¹:

Մասնագիտական գիտելիքների անհրաժեշտության մասին է վկայում նաև անդամ պետություններին ուղղված թիվ R(92)16 առաջարկությունը, որի 75-րդ կանոնով ամրագրված է «այլընտրանքային պատիժներ կատարող պատասխանատու մարմինները պետք է կիրառեն մասնագիտական ստանդարտներին համապատասխան հաստատված մեթոդներ: Նշված մեթոդները պետք է համապատասխանեն սոցիալական աշխատանքի կամ հարակից այլ գիտությունների ժամանակակից զարգացումներին»²²:

Այնուամենայնիվ, անկախ մասնագիտացումներից, պետք է ապահովել, որպեսզի անհատական դեպքերը վարվեն համապատասխան կոմպետենտությամբ և անհրաժեշտության դեպքում, հանցագործություն կատարած անձանց տրամադրվի հոգեբանական և սոցիալական աջակցություն²³:

Պրոբացիայի ծառայության մասնագիտական գործառույթներն իրականացնելու նպատակով (մասնավորապես՝ վերահսկողության ընթացքում նախնական գնահատում, պլանավորում, մասնագիտական միջամտություն²⁴), Ծրագրի աշխատակազմում ընդունվել են սոցիալական, հոգեբանական գիտությունների, իրավագիտության ոլորտների գիտական և/կամ գործնական փորձ ունեցող մասնագետներ:

Ծրագրում ընդունվել են հետևյալ մասնագետները.

- մեկ սոցիալական աշխատող
- մեկ հոգեբան խորհրդատու
- մեկ հոգեբան թրեներ
- մեկ իրավաբան խորհրդատու

Նշված աշխատանքներն իրականացվել են հետևյալ մեթոդաբանությամբ.

Մեկական մասնագետներ շաբաթական երկու անգամ մուտք են գործելՀՀ ԱՆ «Աբովյան» ՔԿ հիմնարկ: Սոցիալական աշխատողը, որպես նաև դեպք վարող, շաբաթվա մյուս երեք օրերն աշխատել է այդ հիմնարկից ազատված անձանց և այլընտրանքային պատիժներ կրող դատապարտյաների հետ: Մեկ հոգեբան մասնագետ վարել է թրենինգներ ՀՀ ԱՆ «Աբովյան» ՔԿ-ից ազատված

²⁰Recommendation CM/Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules; 76, 77

²¹[United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures \(The Tokyo Rules\); 13.2](#)

²²European Rules on Community Sanctions and Measures: Recommendation No. R (92) 16, Rule 75

²³[United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures \(The Tokyo Rules\) 10.3, 10.4](#)

²⁴[Recommendation CM/Rec\(2010\)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules, Part V](#)

և այլընտրանքային պատիճ կրող (փորձաշրջանում գտնվող) դատապարտյալների հետ:

Աշխատանքներն իրականացվել են նախապես մշակված գործիքակազմով, որոնց մեջ ներառվել են խորքային հարցազրույցներ, հոգեբանական վալիդ թեստեր, անհատական խորհրդատվություններ, թրենինգներ:

Աշխատանքներն իրականացվել են հետևյալ թիրախ խմբի հետ.

1. ՀՀ ԱՆ «Արովյան» ՔԿՀ-ում պատիճ կրող դատապարտյալներ, այդ թվում՝ անձինք, ովքեր պատրաստվում են պատժից ազատման (պայմանական վաղաժամկետ կամ պատիժը լրիվ կրումով) մինչև սույն թվականի դեկտեմբերի 31-ը ներառյալ: ՔԿՀ-ում պատիճ կրողների բնակության վայրով պայմանավորված տարածքային ծածկույթը ներառել է.

ԼՂՀ

- ք. Ստեփանակերտ՝ 1:

ք. Երևան՝

- Նոր Նորք՝ 1,
- Արարկիր՝ 2,
- Էրեբունի՝ 1,
- Կենտրոն՝ 1:

ՀՀ մարզեր՝

- Լոռու մարզ՝ 2,
- Արագածոտնի մարզ՝ 2,
- Սյունիքի մարզ՝ 1,
- Արարատի մարզ՝ 1:

2. Նշված հիմնարկից պայմանական վաղաժամկետ կամ պատիժը լրիվ կրումով ազատված դատապարտյալներ:

3. Այլընտրանքային պատիճների կատարման բաժնի Երևան քաղաքի բաժանմուքներում հանրային աշխատանքների, տուզանքի դատապարտված և պատիժը պայմանականորեն չկիրառված ու փորձաշրջանում գտնվող դատապարտյալներ՝ հետևյալ տարածքային ծածկույթով.

- Ավան-Նոր Նորք՝ 6,
- Աջափնյակ-Դավթաշեն՝ 4,
- Արարկիր՝ 5,
- Էրեբունի - Նուբարաշեն՝ 2,
- Կենտրոն - Նորք Մարաշ՝ 5,
- Մալաթիա- Սեբաստիա՝ 2,
- Շենգավիթ՝ 3:

4. Նշված բոլոր դատապարտյալների ընտանիքի անդամներ:

Աշխատանքներն իրականացվել են շաբաթական հինգ օր, յուրաքանչյուր օր վեց ժամ տևողությամբ:

Քրեակատարողական հիմնարկում և այլընտրանքային պատիճների կատարման ստորաբաժանումներում աշխատանքներն իրականացվել են միևնույն հոգեբան և սոցիալական աշխատող մասնագետների կողմից:

ԶԵՌՔՔԵՐՈՒՄՆԵՐ ԵՎ ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ծրագրի վերջում անշափահասների շրջանում իրականացվել են գնահատողական հարցումներ, որոնց վերլուծության արդյունքում պարզվել է, որ բոլոր անշափահասները ցանկանում են, որպեսզի խմբային և անհատական աշխատանքները կրեն շարունակական բնույթ: Հստ նրանց գնահատման խմբային աշխատանքների շնորհիվ նրանք «...բացահայտել են իրենց որոշակի առանձնահատկությունները, կարողացել են վերիիշել և գնահատել իրենց դրական և բացահական կողմերը, զարգացրել են առողջ մտածելակերպ և դրական մտքեր, մտքերի պարզ շարադրում, սառը դատողություն, հաղորդակցման հմտություններ, կոնֆլիկտի և զայրույթի կառավարման հմտություններ» և այլն:

Հաջորդ և կարևորագույն ձեռքբերումը, անշափահասների հետ վերականգնողական աշխատանքների կամավորության խնդիրը լուծելուն միտված աշխատանքերի իրականացումն է: Այս առումով, 2013 թվականի դեկտեմբեր ամսին, ՀՀ դատական դեպարտամենտի հետ համագործակցության արդյունքում կայացավ թվով տասնվեց դատավորների հետ աշխատանքային քննարկումը: Քննարկումը նվիրված էր անշափահասների նկատմամբ փորձաշրջան նշանակելու դեպքում համապատասխան պայմաններ/պարտականություններ դատական ակտով սահմանելու հնարավորություններին: Սահմանված պայմանները կատարման համար պարտադիր կլինեն նաև այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանումների համար, ովքեր կկարողանան պատվիրակել մասնագիտական աշխատանքները տարբեր փորձառու կազմակերպությունների:

Ծրագրի ձեռքբերումներից էր նաև.

- մասնագիտական աշխատանքների վերաբերյալ անշափահասների մոտ, ինչպես նաև հասարակությունում իրազեկվածության բարձրացումը՝ ինչպես իրենց պատիժների և դրանց համաշափության, այնպես էլ Հայաստանում նոր ստեղծվելիք պրոբացիայի ծառայության առանձնահատկությունների վերաբերյալ:
- Անշափահասների արժեքային համակարգի վերափոխում: Այս արդյունքի համար հիմք են հանդիսացել նրանց համար իրականացված բազմաթիվ թրեյնինգներ ու անհատական խորհրդատվական աշխատանքներ՝ ուղղված հանցավոր վարքի, մեղքի գիտակցմանը, հասարակական նորմերի նկատմամբ հարզական վերաբերմունքի ձևավորմանը, ինչպես նաև ներանձնային բազմաթիվ խնդիրների, կոնֆլիկտների լուծմանն ու անձնային աճին:
- ՔԿՀ-ից պատճից ազատման պատրաստվող անշափահաս դատապարտյալների մոտ հոգեբանական պատրաստակամության բարձրացում: Այս գործողության արդյունքում, անշափահասների մոտ ձևավորվել է հասարակությունում որպես լիիրավ անդամ ապրելու, առանց բռնություն գործադրելու և հասարակական կյանք վարելու հմտություններ և հոգեբանական ընդհանուր ուղղվածություն: Այս առումով, իհարկե, իրատեսական ու նպատակային է հետագա նման աշխատանքների իրականացումը նրանց հետ, ինչը կնպաստի

- ձևավորված պատրաստակամության զարգացմանն ու պահպանմանը և առավել պատրաստ հասարակություն վերադարձին:
- Ընտանիքի անդմաների, անշափահասների, ինչպես նաև քրեակատարողական ծառայության կողմից այլ կառույցի նկատմամբ վստահության բարձրացում: Անշափահասներն ու նրանց ընտանիքի անդմաները «սովոր» են տեսնել քրեակատարողական ծառայողներին, որպես իրենց երեխաների հետ աշխատող մարմին: Չափազանց անսովոր էր նրանց համար, երբ մեկ այլ կառույց կարող է շահագրգորված լինել անշափահասների վերականգնման խնդրում: Այս առումով, վստահությունը մեր կառույցի նկատմամբ բարձրացավ, և վերաբերմունքը փոխվեց ինչպես անշափահասների, այնպես էլ նրանց ծնողների շրջանում: Չափազանց կարևոր էր նաև քրեակատարողական ծառայողների վերաբերմունքի փոփոխությունը այլ կառույցի կողմից մատուցվող ծառայություննրի նկատմամբ, ովքեր իրականացնում են «իրենց հիմնարկում պահպող» դատապարտյալների վերականգնման և ուղղման աշխատանքներ:
  - Անշափահասների ընտանեկան կապերի ամրապնդում և նրանց ընտանիքի անդմաների ներգրավածություն անշափահասների ուղղման և վերականգնման գործընթացներում:
  - Անշափահասների մոտ մտածողության ձկունության զարգացում, որոշում կայացնելու և կողմնորոշվելու ունակությունների զարգացում:
  - Անշափահասների մոտ հուզակամային ոլորտում առկա խնդիրների շուկում:
  - Ապագա պրոբացիայի ծառայության զարգացման հիմնական դերակատարների հետ համագործակցության հաստատում, այդ թվում՝ գերատեսչական կառույցներ, դատախազություն և դատարաններ:

ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐ/ԴԺՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ծրագրի իրականցման ընթացքում առաջ են եկել հիմնականում հետևյալ խնդիրները.

Կամավորություն

Ծրագրերի ոչ պարտադիր լինելը, մեր կողմից իրականացվող աշխատանքների կամավոր բնույթը, որի արդյունքում, հատկապես այլընտրանքային պատիժների կատարման բաժնում գտնվող անշափահասներից ոչ բոլորն են ցանկանում այցելել մեզ և ստանալ համապատասխան խորհրդատվություններ կամ իրենց մասին տեղյակ՝ պահել պետական կառույցներին (օրինակ՝ հանրապետական զինկոմիսարիատ՝ բանակ զորակոչվողների մասով) դժվարեցնում է իրականացվող աշխատանքները:

Մասնագիտական թիմի անդամների թվի պակաս

Զուգահեռ աշխատելով և ՀՀ ԱՆ«Աբովյան» ՔԿՀ-ում և Երևան քաղաքի ԱՊԿԲ-ում իրենց պատիժը կրող անշափահասների հետ մասնագիտական թիմի թվաքանակը (մեկ սոցիալական աշխատող, մեկ իրավաբան, մեկ հոգեբան խորհրդատու, մեկ հոգեբան թրեյներ) չի բավականացնում լիարժեք աշխատանքների

իրականացման համար:

Ընտանիքի կողմից համագործակցության պասիվությունը/ անտարբերությունը

Աշխատանքների ընթացքում պարզվեց, որ շատ ընտանիքներում նկատվող անտարբերությունը և համագործակցության պասիվությունը պայմանավորված է այն հանգամանքներով, որ ծնողները չեն ցանկանում, որ շրջապատը տեղյակ լինի իրենց երեխայի դատվածության մասին, ունեն իրենց երեխաների դատվածությունը թաքցնելու դիրքորոշում:

Ընտանեկան պայմաններ (սոց.-Փինանսական պայմաններ)

Շատ ընտանիքներում առկա սոցիալ տնտեսական վատ պայմանները պատճառ են հանդիսանում, որ անշափահասներ չեն կարողանում այցելել կազմակերպության գրասենյակ գումար չլինելու պատճառով:

Ընդհանուր արժեհամակարգ (կրթություն, հանցավոր վարք...)

Անշափահասների մոտ առկա արժեհամակարգը պատճառ է հանդիսանում իրականացվող աշխատանքների նկատմամբ նրանց ունեցած ցածր մոտիվացիայի և անտարբերության ցուցաբերմանը, ինչը խոչընդոտում է աշխատանքների արդյունավետ իրականացմանը:

Տեղեկացվածության պակաս/բացակայություն

Անշափահասների և նրանց ընտանիքների մոտ նկատվում է հասարակական և պետական սեկտորի կողմից իրականացվող տարբեր մշակույթային, կրթական, սոցիալական, հոգեբանական ծառայությունների վերաբերյալ տեղեկատվածության պակաս: Ինչը բերում է անվստահության մթնոլորտի և մասնագիտական աշխատանքների բնույթի և գործունեության մասին սխալ պատկերացումների ձևավորման:

ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԻ ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Ծրագիրն իրականացվեց տասը ամիսների ընթացքում:

Այս ժամանակահատվածում իրականացվել են ՀՀ և միջազգային իրավական դաշտի վերլուծական աշխատանքներից, գործիքակազմ մշակելուց մինչև պրոբացիայի կոնկրետ գործողությունների իրագործում, դրանց գործնական կիրառում: Մասնավորապես, ինչպես հաստատում են մի շարք իրավական ակտեր, պենիտենցիար կամ բանտային պրոբացիան ենթադրում է դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո պրոբացիոն ծառայության կողմից իրականացվող հիմնականում²⁵ հետևյալ գործառույթները. 1) ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիճների կատարում, 2) ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատժի դատապարտված անձի օժանդակություն ու աջակցություն²⁶, 4) դատարանի կողմից պատժից ազատված անձանց վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն, 5) պատիճը պայմանականորեն չկիրառելու դեպքում անձի վարքագծի և դատարանի դատավճռով վերջինի վրա դրված պարտականությունների կատարում և դրանց նկատմամբ վերահսկողություն, 6) դատարանի կողմից կիրառված բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կատարման նկատմամբ վերահսկողության իրականացում, 7) պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատված անձանց վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն, օժանդակություն ու աջակցություն: Այս առումով, ծրագրի հիմնական արդյունքները հետևյալն են.

1. Անշափահասների հետ իրականացվել են վերը հիշատակված բանտային պրոբացիայի բոլոր գործառույթները՝ բացառությամբ բժշկական բնույթի հարկադրանքի վերաբերյալ գործառույթի, ծրագրի իրականացման ժամանակահատվածում անշափահասների նկատմամբ նման դատական ակտի բացակայության պատճառով:

2. Ստեղծվել է ապագա պրոբացիոն ծառայության ստորաբաժանման նախատիպ: Թեև նշված գործողությունները վերաբերվել են միայն անշափահասներին և պրոբացիայի բանտային և հետ բանտային փուլերին, այնուամենայնիվ, նշված մողելը, որոշակի առանձնահատուկ փոփոխություններից հետո, կարող է աղապտացվել նաև չափահասների համար²⁷ և հանդիսանալ ապագա պրոբացիայի ծառայության մեկ կառուցվածքային ստորաբաժանման նախատիպ: Այս առումով, հաշվի առնելով միջազգային փորձն ու իրավական տարբեր ակտերի կարգավորումները, հատկապես դատապարտյալին պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման գործընթացում պրոբացիայի գործառույթները՝ ծրագրի արդյունքում հնարավոր դարձավ նաև ստեղծվել մասնագիտական համագործակցություն քրեակատարողական հիմնարկի մասնագետների հետ: Նշված համագործակցության արդյունքում, պարզ է դառնում, որ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման համար ևս ապագա պրոբացիոն ծառայության

²⁵ Տարբեր եվրոպական երկներում նշվածներից բացի, ավելանում են նաև նեղ մասնագիտական որոշ ծրագրեր, այդ թվում, նաև տուժողի հետ աշխատանք, թերապևտիկ մի շարք միջոցառումներ և այլն

²⁶ European Rules on Community Sanctions and Measures: Recommendation No. R (92) 16

²⁷ Տեսառում խոսր վերաբերվում է բանտային (պենիտենցիար) և հետբանտային (պոստ-պենիտենցիար) պրոբացիոն աշխատանքներին: Մինչդատական և դատական պրոբացիոն աշխատանքների փորձարկումը, այնուհետ ողջ աշխատանքների՝ որպես մեկ ստորաբաժանում գործելու մողելը, հնարավորությունների դեպքում, նախատեսվում է իրականացնել 2014թ.-ին:

աշխատակիցները կարող են և պետք է գնահատեն անձի «պատրաստ լինելը ապրել հասարակությունում»: Այս առումով, ևս հաստատվում է պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման նպատակաների խիստ նմանությունը պրոբացիայի ծառայության նպատաներին: Այն է՝ 1) կոնկրետ պայմաններով վաղաժամ ազատելով անձին՝ զերծ պահել հարկատուներին ավելորդ գումարներ վճարել դատապարտյալների պահման համար (տնտեսական արդյունավետություն), 2) քրեակատարողական հիմնարկների գերբնակեցման խնդրի լուծում, 3) հիմնարկի ենթամշակույթին բացասաբար արագտացվելու և քրեական վարակվածության հնարավորությունների նվազեցում, արդյունքում հասարակությունում հեշտ ադապտացվելու հնարավորությունների ստեղծում և 4) կրկին անգամ հանցագործություն կատարելու ռիսկի նվազեցում (կրկնահանցագործության կանխարգելում): Այս ամենի հիմքում ընկած է հատկապես հասարակության անվտանգության պահպանման հիմնահարցը, որը որպես պրոբացիայի նպատակ շեշտված է նաև ԵԽ «Պրոբացիայի Կանոններ»-ով: Ուստի, հասարակությունում ինտեգրվելու վերաբերյալ զեկույցները, քրեակատարողական հիմնարկների (հատկապես սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքներ իրականացնող ստորաբաժանումների) հետ սերտ համագործակցությամբ, պետք է տրամադրվեն անկախ մասնագիտական կառույց հանդիսացող պրոբացիայի ծառայության կողմից: Հաշվի առնելով պայմանական վաղաժամկետ ազատման գործընթացի դինամիկ բնույթը, մասնավորապես այն պնդումը, որ «անձը պետք է հասարակություն վերադարձին նախապատրաստվի հիմնարկ ընդունվելու առաջին իսկ օրվանից²⁸»՝ պրոբացիայի ծառայությունը կարող է և պետք է օժտված լինի (քրեակատարողական ծառայողների հետ համատեղ) դատապարտյալի ուղղման անհատական պլանների, այուին, նաևազատման նախապատրաստման պլանի կազմման լիազորություններով²⁹:

3. Մշակվել են ապագայում ստրոբաժանումների կողմից վերը նշված գործառույթների համար անհրաժեշտ նվազագույն գործիքակազմ, այդ թվում.

3.1. պատժից ազատման նախապատրաստվող անշափահաս դատապարտյալների վերահնտեղրման/վերասոցիալականացման կարիքների գնահատման թերթիկ³⁰

3.2. փորձաշրջանում գտնվող և/կամ այլընտրանքային պատիժ կրող անշափահասի վերահնտեղրման/վերասոցիալականացման կարիքների գնահատման թերթիկ

3.3. ՔԿՀ-ում և ԱՊԿԲ-ում աշխատող քրեակատարողական ծառայողների կողմից տվյալ դատապարտյալի կարիքների գնահատման հարցաթերթեր

3.4. տնայցի և դատապարտյալների ընտանիքի անդամների կողմից իր կարիքների գնահատման հարցաթերթ

²⁸ ՄԱԿ «Բանտարկյալների հետ վարվեցողության նվազագույն ստանդարտ կանոններ», ԵԽ «Եվրոպական բանտային կանոններ»

²⁹ Այս առումով, անհրաժեշտ է նաև ՀՀ արդարադատության նախարարի 30.05.2008թ. թիվ 44-Ն հրամանի փոփոխություններ և ապագա պրոբացիայի ծառայության գործառույթներին համառունչ քրեակատարողական հիմնարկների վերականգնողական (սոցիալական, հոգեբանական և այլ) աշխատանքների նոր հավեցակազմի մշակման աշխատանքներ

³⁰ Այս գործիքը և դրանում օգտագործված չափորոշները եվրոպական երկներում օգտագործվում է նաև «Փիսկի գնահատման գործիք» և «Ռիսկի չափորոշչներ» անուններով:

3.5. կարիքների (կամ ոխուզերի) հիման վրա՝ վերափոխեցրման (կամ միջամտության) ծրագրի/պլան կազմման թերթիկ

3.6. բանակ զորակոչվող, բայց դեռ փորձաշրջանում գտնվող անձի վարքի վերահսկողության կազմակերպման եզրակացության մոդել

Ծրագրի արդյունքում ստեղծվել և ներկայացվող հաշվետվությանը կից տեղ են գտել նաև հետևյալ փաստաթղթերը.

- անշափահասների պատժի և վերականգնման հիմնարացերի վերաբերյալ իրավական դաշտի վերլուծություն³¹: Ծրագրի արդյունքում ուսումնասիրվել և վերլուծվել են պրոբացիայի վերաբերյալ իրավական այն հիմնական ակտերը և/կամ նախագծերը, որոնք այս կամ այն չափով կանոնակարգելու են ապագա պրոբացիայի ծառայության գործունեությունը: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ, մինչ օրս, տարբեր կառույցների կողմից մեծ ուշադրություն է դարձվել անշափահասների արդարադատությանը և մշակվել են մի շարք ձեռնարկներ, որտեղ հիմնական շեշտադրությունը ոլորտին առնչվող միջազգային իրավական ակտերի մեկնաբանություններն են, մեր կողմից կատարված վերլուծությունները (նաև միջազգային ակտերի մեջբերմամբ) վերաբերվում են հատկապես ՀՀ Քրեական, Քրեական դատավարության և Քրեականարողական Օրենսգրքերի վերլուծությանը, առկա հնարավորություններին և «բացթողումներին»: Ուշադրություն է դրածվել նաև «Պրոբացիանի ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի նախագծով ընձեռած հնարավորություններին և ոլորտային կարգավորումներին:

- անշափահաս իրավախստների հետ իրականացվող վերականգնողական աշխատանքների մոդուլներ³²: Նշված մոդուլներն այն մասնագիտական աշխատանքներն են, որոնք իրականացվել են անշափահասների հետ՝ որպես նրանց վարքի վերահսկողության ծրագրեր: Ավելին, այս մոդուլները կարող են հանդիսանալ այն պայմանները, որոնք ՀՀ Քրեական օրենսգրքի 70 (անշափահասների դեպքում նաև 91) հոդվածներ կիրառելիս կարող են դատական ակտով սահմանվել անշափահասների կամ չափահասների նկատմամբ:

³¹Հավելված 1

³²Հավելված 2

ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ

ԱՆԶԱՓԱՔ ԱՄՆԵՐԻ ՊԱՏԺԻ ԵՎ ՎԵՐԱԿԱՆԳՆԱՆ ՀԻՄԱՐՁԵՐ

(իրավական դաշտի հետազոտություն, առկա
ինքառավորություններ)

«Սոցիալ ական պրդարություն» հասարակական կազմակերպություն

ԵՐԵՎԱՆ 2013

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԱԽԱԲԱՆ 3

ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐքԻ ԸՆՁԵՌԱՅՆԱՐԱԿՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ.....6

ՔՐԵԱԿԱՆ ՂԱՏԱԿԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ ԸՆՁԵՌԱՅ

ՀՆԱՐԱԿՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ.....

15

ՔՐԵԱԿԱՏԱՐՈՂԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ ԸՆՁԵՌԱՅ

ՀՆԱՐԱԿՈՐՈՒԹՅՈՒՆ.....27

ՆԱԽԱՐԱՐ

Ինչ պես բոլոր ժամանակներում, այ նպես էլ ներկայ ում անչ ափահան ների հանցավորության, դրանց առավել արդյունավետ կանխարգել ման, ուղղման և վերականգնողական խնդիրները շարունակում են մտահոգել ողջ մարդկությանը: Անչ ափահան ների հանցավորության վրա անհրաժեշտ ազդեցություն ուն գործելու և դրա դեմ արդյունավետ պայքարելու ուղղությամբ լուրջ աշխատանքներ են տարվում աշխարհի գրեթե բոլոր պետություններում: Բացառությունն չեն նաև Հայ աստանի Հանրապետություններ: Մեր հասարակությանը միշտ էլ մտահոգել են անչ ափահան ների իրավախան վարքագիծը, սակայն մտահոգություններն ու անհրաժեշտ միշտ առումները միշտ չեն ուժի են գտնել օրենսդրական ակտերում:

Ուսումնակիրելով անչափահան երի արդարադատության ուղղությունը՝ բախվում ենք տարածեսակ ինդիրների. սկսած օրենսդրական բացթողումներից, վերջացրած գործնական կիրառությունից:

Անչափահաների արդարադության մասին խոսելիս անհրաժեշտ է միշտ հաջող առնել հանրության վտանգավոր արարքում արտահայտվող նրանց հանցավոր դիտավորության և դրդապատճառների առաջացման առանձնահատկությունները: Մասնավորապես, անչափահաների կողմից կատարվող հանցագործությունների զգալի մասը, որպես կանոն, կատարվում է իրավիճակի սխալ գնահատման, բնավորության «տղամարդկային» գծերն ապացուցելու ցանկության, այլ անձի ազդեցության տակը ընկնելու, «հեղինակավոր» մեծահասակի օրինակին հետևելու և այլ նմանադիպապատճառներով:

1993թ հունիսի 23-ին Հայաստանը միացել է ՄԱԿ-ի Երեխաների իրավունքների մասին կոնվենցիային (ԵԿ):

ԵԿ-ը պահանջում է մասնակից պետություններից մշակել և իրականացնել անչափահան ների արդարադատության համապարփակ քաղաքականությունն՝ հասուլ ուշադարձությունն դարձնելով անչափահան ների իրավաբանականությունը կանխարգել մասնը, այլ ընտրանքային միջոցների ներդրմանը, որոնք հենարավորություն կտան անչափահան ների իրավաբանականությունը ինքնազարդ անքելու՝ առանց դատական ընթացակարգերին դիմելու, ինչ պես նաև պարզաբանությունը մասնակի 37-րդ և 40-րդ հոդվածներում պարունակվող բոլոր դրույթները³³:

³³Մակ-ի <<Երեխաների ի իրավունքների մասին>> կոնվենցիա, հռոված՝ 37 Մայնակից պետք ունենալու ապահովութեն, որ

α) Οξ μή τρετίων επιφέρει κάθιση στον πάγκο μεταξύ της αρχής και της τελευταίας στάσης της πορείας.

կայ անքը կամբ անտեսություն ունեցած է այս գործությունը:

զ) ազատությունը ու նիստակավածքը ու բարեմանչ ու բերենախաղը մարդասիրական վերաբերությունները և պահպանական գործությունները

Զափազանց կարևոր է անչափահաների հանցավորության դեմ պայքարի, դատապարտվելուց հետո նրանց պատժի կրման, ինչ պես նաև գոյություն ունեցող ներգործության այլ միջոցների առկա

ազ առող թ յու Նիգգոր կվածյ ու բաքանչյ ու բերեխար ավու նքու նեսանի ապահօգտվել ու ի համապատասխան իրավակ անաշա լ օգնութ յու նից, ինչ պէս սնանատար անհիկ ամիր պատու , անկ պինակու մընակ ապ յա լ մարմնի առաջ վիճ արկել ի իրեն ազ առող թ յու նից գրկել ու օրինակ անու թյ ո նըսի րավու նքու նետան կողմից անհ ապահովոշ ու մակնկալ ել այդպիսից անկաց ածդատավ արակ անգործողութ յա անառթիվ :

Հ ոդված 40. 1. Մասնակից պետություն ու նաև ընդունում են քրեական օրենսդրություն ու նը խախտած համարվող, մեղադրվող կամ մեղավոր ճանաչված վաճառաբանություն երեխայի իրավունքը՝ արժանապահ ու այնպիսի վերաբերմունքի, որը սպասում է երեխայի արժանապահության և շնչառական ազգային միջազգային մարդու իրավունքը՝ ի արգանձն մարդու իրավունքը և ուղիղ ների հիմնական ազատություն ու նաև ի սկավառական ազգային միջազգային մարդու իրավունքը՝ առանձ այլ պահանջման մեջ առաջարկություն ուղարկելու մասին:

ա) ոչ մի երեխայ համարվիքունկանունեսդրություն ու նըխախտող, չեղադրվիս մեղավորչ ճանապահ վիայ նխախտել ու մեջիրգործողություն ու նսերիկամանգործություն անառաջ առաջ, եթերանքատարման պահին արգելված է ազգային կամ միշտ ազգային հիմքավունքով, բ)

Քրեականօրենսդրությունը ունեցած է ամառ Վոհեկամմեղադրվող ու բաքանչյուր իրերեխառն և նենասառ և վազանի հետևյալ պահապահության մեջ:

- որպես վկացու ցմունքառակա ու կամ մեղքը դիստ ստովանել ու հարկադրանքից ազատ ինչել ու,

ինքնուրույն կամայ լ անձանցօգնությա ամբողջառողկողմիվկաներիցուցմունքներինուսումնասիրումը,
պաշտպանողկողմիվկաներիհակասարմանակցությանապահովումըևնրանցցուցմունքներինուսումնասիրումը,

Եթե ի խան խախտել է քրեակ անօրենսդրությունը ու սը՝ կրկնակի ընտությունը ու վկերադասի ավագութ, անկա ախմակ ողմն ակա մարմնիկ ամդատար անհկողմից,

ի ամ ամ այ նօրեւեթի համապատաս խանո րոշ մանսայ դառթի վճ եռնարկ կվածց անկաց ամաց այ և միջոցնեթի, թարգմանչ ի անվճ արօգնությունը ունէ,

Եթե երեխանչի հականում մզործածվողը եղունկամք ի խստում այդ եզրով,
- ի ականարի առգանձնանկանական անքանի անքանի առմաբ է տարենութեան որի փուլ է բուռմ:

այ ն և վ ազ ագ ու յ յ տար ի ք ի ս ահ մ ան մ ան ը ,
ո ո հ ի ց ա մ օ ե ր ե ս ա կ ա ն օ ր ե ն ս ո ր ո ւ թ յ ո ւ ն ը .

ան ի ո ա մ է շ տ ո ւ թ ի ա ն կ ա մ ն կ ա մ ի հ ո ւ թ ի ա ն ո ն է ա բ ո ւ լ ա մ ի ո ա փ ս ս ի ե ր ե խ ա ն ե ր ի հ ի ե տ ա ռ ա ն գ ո ր ա ս տ ա ն ն ո ւ թ ի ա ն կ

4. Ասիրակեցնեայ Նախարարակամարի հոգառումների առաջ ու ըստ, ինչպիսիք են ինձարք,

ին ամ ակ պ ու թ թ ան ս հ ս կ ո ղ ո ւ թ ան մ ա ս ի ն կ ա ն ո ն ա կ ա ր գ ը , ին ո ի ի դ ա տ վ ա կ ա ն ծ ա ս ա յ ո ւ թ թ ո ւ ն ե ր օ ,
փ ո ր դ ա շ ո չ ա ն ի ն շ շ ա ն ա կ ո ւ մ ը , դ ա ս տ ի ա ր ա կ ո ւ թ թ ո ւ ն օ ,

ու սույն ամսեացի տակ անպատճ աս տու թշ անծրագրերը և կախվածքի այլ ձևեր, որոնք փոխարինում են հիմնարկ արկաները և մշունց արքայի հոգածությունը անը,

Նպաստակ ու նենապ ովերե հայ ին կամ ամբ ապահ ովել նը արե եցու լայ ու սը,

վիճակի վրա պետական և հասարակական միջոցներով ներգործելու և դրանց նպատակներին հասնելու համար համապատասխան սոցիալ-տնտեսական, իրավական, հասարակական միջոցառումների մշակումն ու իրականացումը:

Անչ ափահան ների արդարադատության մասին առանձին օրենք ՀՀ-ում գոյ ություն չունի: Թեև «Երեխայ ի իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդվածը³⁴սահմանում է որոշակի դրույթներ երեխաների իրավունքների պաշտպանության մասին, սակայն դրանք իրենց բովանդակությամբ ներառված են ՀՀ քրեական և քրեական դատավարության օրենսգրքերում և սովորաբար առանձին կիրառման անհրաժեշտություն չի առաջ առնում: Անչ ափահան ների արդարադատությունը կարգավորող իրավանորմերը հիմնականում արտացոլված են ՀՀ քրեական, քրեական դատավարության, քրեական օրենսգրքերում: Ուստի հարկ է առաջին հերթին անդրադառնալ վերոնշյալ իրավական ակտերով ընծեռնված իրավական հիմարավորություններին, ապա դրանք քննարկել միջազգային համապատասխան փաստաթղթերի լույսի ներքո:

³⁴<<Երեխայ ի իրավունքների մասին>> ՀՀ օրենք 31-րդ հոդվածը սահմանում է. <<Երեխան ունի անձի անձեռնմխել իրության իրավունք, որը պաշտպանվում է օրենքով: Երեխային չի կարելի ձերբակալել, խուզարկել կամ կապ անավորել այլ կերպ քան սահմանված է օրենքով: Երեխայի ձերբակալ ման կամ կապ անավորման մասին անհապաղ հայտնվում է ծնողներին կամ այլ օրինական ներկայ ացուցիչներին: Ազատազրկման դատապարտված յուրաքանչյուր երեխան ունի օրենքով սահմանված կարգով ազատազրկման դատավճիռը գանգատարկելու իրավունք: 18 տարի չորսամական անձանց կողմից կատարված հանցագործությունների համար մահապատիժ չի սահմանվում:

Արգելվում է երեխային չափահան ների հետ միասին կապ անքի տակ պահելը: Յայ աստանի Յանրաբն տության օրենսդրությամբ սահմանված դեպքերում երեխային քրեական պատասխանատվության ենթակելի իսկ փաստաբանի (հոգեբանի, մանկավարժի) ներկայ առւթյունը հետաքրքր չէ ցուցմունքության եւ դատավենության ընթացքում պարտադիր է: Երեխան պարտավոր չէ ցուցմունքության իր, ծնողների կամ մերձակող ազգականների դեմ: Արգելվում է որպես վկացուցմունքներ վերցնելու կամ սեփական հանցանքը խստվանելու համար երեխայի նկատմամբ բռնություն ուն, սպառնալիքի եւ այլ ապօրինի գործողությունների կիրառումը:

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ԱՌԿԱՅՆԱՐԱԿՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎԲԱՑԹՈՂՈՒՄՆԵՐ

Անչ ափահան է համարվում հանցանքը կատարելու ու պահին 18 տարին չ է ու ած անձը:

Անչ ափահան ների քրեական պատասխանառվության և պատժի առանձնահատկությունները սահմանված են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 14-րդ գլ խում:

Նշված օրենսգրքի 85-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է որ անչ ափահան ները քրեական պատասխանառվության են ենթարկվում, և նրանց նկատմամբ պատիժ է նշանակվում քրեական օրենսգրքի դրույթներին համապատասխան՝ հաջող առնելով 14-րդ բաժնում նախատեսված կանոնները:

Իսկ նույն հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է. «Հանցանքը կատարած անչ ափահանի նկատմամբ կարող է նշանակվել պատիժ կամ կարող են նշանակվել դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցներ»: Վերջին դրույթը շեշտակարևոր օրենսդրական գործիք է և այն դատարանին հնարավորություն է ընձեռում խուսափել «անպայմանորեն պատժելու» քաղաքականությունից, քանի որ դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցները պատիժները չեն համարվում և դատվածություն ունեն չեն առաջ ացնում:

Թեև, ըստ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 49-րդ հոդվածի, ՀՀ պատիժների համակարգը բաղկացած է 10 պատժառեսակից, սակայն հաջող առնելով անչ ափահան ներին բնորոշ առանձնահատկությունները՝ օրենսդիրը անչ ափահան ների համար նախատեսել է բացառություններ՝ սահմանափակելով նրանց նկատմամբ նշանակվող պատիժների ցանկը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 86-րդ հոդվածը սահմանում է, որ անչ ափահան ների նկատմամբ նշանակվող պատժի տեսակները սահմանափակվում են տուգանքով, հանրային աշխատանքներով, կալանքով և որոշ ակի ժամկետով ազատազրկմամբ:

Բնականաբար սահմանվել է նաև նշված պատիժների չափերի հետ կապված առանձնահատկություններ: Ի տարբերություն ունենական առների՝

ա/ անչ ափահանի նկատմամբ տուգանքը նշանակվում է պատիժ նշանակելու պահին Հայ աստանի Հանրապետություն ունում սահմանված նվազագույն աշխատավարձի տասնապատիկից հինգի արյուրապատիկի չափով:

բ/ Կալանքը տասնհինգ օրից երկու ամիս ժամկետով նշանակվում է դատավճիռը կայ ացնելու պահին տասնվեց տարին լրաց ած անչ ափահանի նկատմամբ:

գ/ Ազատազրկումն անչ ափահան ների նկատմամբ նշանակվում է՝

1) ոչ մեծ ծանրության հանցագործության համար՝ առավել ագույնը մեկ տարի ժամկետով, իսկ միջին ծանրության հանցագործության համար՝ առավել ագույնը երեք տարի ժամկետով.

2) մինչև տասնվեց տարին լրանալը կատարած ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանքի համար՝ առավել ագույնը յոթ տարի ժամկետով.

3) տասնվեցից մինչև տասնութերին լրանալը կատարած ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանքի համար՝ առավել ագույնը տասը տարի ժամկետով:

Իսկ հանրային աջ խառնքների նշանակման հետ կապված որևէ կարգավորում նախատեսված չէ, բացառությամբ տարիքային սահմանափակման: Մասնավորապես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 54-րդ հոդվածի 4-րդ մասում սահմանված է, որ հանրային աջ խառնքները չեն նշանակվում դատավճիռը կայ ացնելու պահին տասնվեց տարին չեղացած անձի նկատմամբ:

Քրեական օրենսգրքի 90-րդ հոդվածում սահմանված է անչափահասի նկատմամբ պատիժ նշանակելու չափորոշիչը ներ: Դրանք են՝ անչափահասի նկատմամբ պատիժ նշանակելիս հաջողի են առնվում:

- Նրակյանքի և դաստիարակության պայմանները,
- հոգեկանի զարգացման աստիճանը,
- առողջության վիճակը,
- անձի այլ առանձնահատկությունները,
- ինչպես նաև նրավրայի լանձանց ազդեցությունը:

Մինչև տասնվեց տարին լրանալը միջին ծանրության, ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ ազատազրկումը, ըստ հանցագործությունների համակցության, չի կարող գերազանցել յոթ տարին:

Տասնվեցից մինչև տասնութերին լրանալը միջին ծանրության, ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ ազատազրկումը, ըստ հանցագործությունների համակցության, չի կարող գերազանցել տասը տարին:

Ըստ դատավճիռների համակցության՝ ազատազրկման ձևով նշանակվող վերջնական պատիժը չի կարող գերազանցել տասներկու տարին:

Վերլուծելով վերը հիշատակված կարգավորումները՝ պարզ է դառնում, որ գործող օրենսդրությունը անչափահասների նկատմամբ քրեական հարկադրանքի միջոցների, դրանց նշանակման առումով բավականին սահմանափակ է և հնարավորությունը չի ընձեռում կիրառել ընդունված միջազգային ստանդարտները, մասնավորապես այլ ընտրանքային ներգործության միջոցների կիրառում և այլն, որոնց մասին կխսպի հաջորդ վերնագրերում: Առկա հնարավորությունները գրեթե ոչինչով չեն տարբերվում ընդհանուր առմամբ չափահասների համար նախատեսված կարգավորումներից: Թերևս բացառություն է ցմահ ազատազրկման արգելքը³⁵ և պատիժների առավել ագույնը չափերը: Իսկ մնացած պատժի տեսակները չեն նախատեսվել՝ ելնելով զուտ դրանց բովանդակային աննպատճակարգ մարությունից: Այսինքն նախատեսվելու դեպքում էլ պարզապես կիրառելի չեին լինի (օրինակ՝ «որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեության մեջ ամբ զբաղվելու իրավունքից զոկել»-ը չեր էլ կարող կիրառվել զուտ

³⁵ՀՀ քրեական օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է. «Ցմահազարազրկմանը են կարող ատապարտվել հանցանքը կատարել իստասնությանը ինչ ինք, հանցանքը կատարելու կամ դատավճիռների այցելու պահին հիմնական մասը պահպանվող կանոնական քայլությունը»:

տարիքից ելնելով, քանի որ որևէ պաշտոն զբաղեցնելու համար, ինչ պես նաև զինվորական համարվելու համար անձը պետք է չափահաս լինի, նույն հիմնավորմամբ հերքվում է նաև «հառւկամ» զինվորական կոչումից, կարգից, աստիճանից կամ որակավորման դասից զրկելը», «զինվորական ծառայության մեջ սահմանափակումը», «կարգապահական գումարտակում պահելը» պատիժների նշանակումը):

Ստացվում է ընտրություն առ ազատ է կատարել ազատություն ունեցի գրեթե ու /ազատազրկում և կալանք/ տուգանքի և հանրայի ին աշխատանքների միջև։ Ոչ բոլոր դեպքերում են անչափահասները ինքնուրույն վաստակ ունենում, ուստի տուգանքի կիրառումը հաճախ բացառվում է։ Հանրայի ին աշխատանքների կիրառումն ունի մի շարք օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոններ, որոնք նպաստում են հանրայի ին աշխատանքների անարդյունավետ կիրառմանը։ Առանց այն ել սակայն հնարավորությունները ընձեռող աշխատաշուկայում հաճախ չի հաջողվում անչափահասի համար համապատասխան աշխատանք գտնելը և դրանով տևական ապահովելը։ Դրան գումարվում է անչափահասի վերաբերմունքը հենց հանրայի ին աշխատանքներին, հասարակության մեջ հանրայի ին աշխատանք կատարելով «Նվազատանը ու» մտավախությունը, որը և բերում է կամ հանրայի ին աշխատանքներից խուսափելուն, որի անխուսափելի հետևանքը պատժի վորագինումն է ազատազրկմամբ կամ կալանքով, կամ հենց սկզբից ազատությունից գրեթե ու հետ կապված պատժին չանակումն է։

Այստեղից հետևում է, որ գործնականում իրատեսական կիրառություն ունի ազատությունից զրկելու հետ կապված պատճեն:

ԱՌԱՋԱԿՈՒԹՅՈՒՆ. Անհրաժեշտ է օրենսդրությամբ ամրագրել ազատություն նից զրկելու հետ չկապված պատիժների կամ հարկադրանքի այլ միջոցերի առավել և այն շրջանակ և կիրառման և այն հնարավորություն ններ, որպեսզի անչ ախհաների ուղղումն առաջին հերթին իրականացվի առավել աքս առանց ազատազրկման՝ նրանց <<չ վնասել ով>>:

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ.Մասնավորակես, որպէս Աշվածի կյանքի կոչ ման գործիք, կարող է ծառայ Ել հանցագործություն կատարած անձի նկատմամբ Աշանայվել իք այն պահին միշոցները, որոնք կկատարվեն հասարակություն ունում:

Ինչ վերաբերվում է Միջազգային տարբեր փաստաթերով հորդորվող այլ ընտրանքային ներգործության միջոցներին³⁶, ապա հարկ է նշել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 91-րդ հոդվածը հնարավորություն է ընձեռում անչափահան ին ազատել քրեական պատահանատվությունից՝ նրա նկատմամբ կիրառել ով դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոց։ Վերոնշյալ

³⁶www.arlis.am - Երեխայի իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի 40-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է. «Անհրաժեշտ այլ այս իրավունքների առաջնային մասը պահպան և անօգնական միջոցառությունների առկայությունը, ինչ պիտի նշանակվի, ինչ ամառակա ության անհասկողության անվախիրամանները», խորհրդատվական ժառայի ությունը, փորձաքաղաքական մրցական դատարանը ությունը, կրթական մասնագիտական պարագարանը և անձնագիրը երբենականանձնինի առաջարկությունը և անձնությունը, ինչ ամբարձությունը և տրամադրությունը, որոնք պահպանում են երեխայի ինկատմամբ ընթացակարգ պահպանությունը և անձնությունը, ինչ պես անդրությունը անցնուածությունը անբանույթ թիւնի համապատասխանությունը կերպությունը»:

հոդվածի 1-ին մասում սահմանված է. «Առաջին անգամ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք կատարած անչափահանը դատարանի կողմից կարող է ազատվել քրեական պատահանատվությունից, եթե դատարանը գտնի, որ նրանու դոկտրինը հնարավոր է դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կիրառմամբ»:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն անչափահասի նկատմամբ դատարանը կարող է նշանակել դաստիարակչական բնույթի թիվ կադրանքի հետևյալ պահանջողությունը.

1) Նախագծութագում

3) պատճառված վնասը հարթելու պարտականությունն ինելը՝ դատարանի սահմանած ժամկետում

4) Ժամանցի ազատության սահմանափակումը և վարքագծի նկատմամբ հատուկ պահանջների սահմանումն առավել ագույնը վեց ամիս:

Իսկ նույն հոդվածի 3-րդ մասը հնարավորություն է տպի սդատարանին դատապարտյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող իրավասությամբ միջնորդությամբ անչափահանակ նկատմամբ նշանակելի դաստիարակչական բնույթի թիվ հարկադիր այլ միջոցները՝ միջոցները՝³⁷:

Գտնում ենք, նշված խնդրի լուծման տարբերակ կարող է հանդիսանալ ենթադրյալ «այլ միջոցների» և վազագույն շրջանակի սահմանումը օրենքով, ինչպես և այս յուրաքանչյուր միջոցի ընտրության գործում ապահովվի համապատասխան մասնագիտական մարմնի մասնակցություն:

Սակայ ն նույն հոդվածի 5-րդ մասը սահմանում է, որ եթե անչ ափահանը դաստիարակչ ական բնույթի հարկադրանքի միջոցից պարբերաբ առ խուսափում է, ապա տեղական ինքնակառավարման մարմնի կամ դատապարտյալ ի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող իրավասու մարմնի միջնորդությամբ և ուժութեան ուղարկվում են դատարան՝ նշանակված միջոցը վերացնելու և անչ ափահանին քրեական պատասխանություն ունենալու համար:

Միջազգային տարբեր փաստաթղթերի լույսի ներքնի տարկելով՝ կարծես փաստում ենք, որ բավականին միջոցներ է օրենսդիրը սահմանել՝ ինպակորիխնս խուսափելու ազատազրկումից կամ այլ պատիժներից՝ սահմանելով դաստիարական բնույթի հարկադրանքի միջոցներ, սակայն

³⁷³³ Քրեական դատավարության օրենսգրքի 7-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է. «Ոչ ոքչ իկառողքը եականգործով է բակալ վել, խւզարկվել, կալ անապնորվել, դատապարտվել, ենթարկվել բերման և դատավարական արկադրանքի լիմիշոների, ինչ պիտի անհաջող լիներ անհաջող լիների այլ սահմանափակումների այլ կերպ, քանու քը պահանջանական կամ իրավունքում է»: Տվյալ դեպքում դատադրական բնույթի այլ արկադրանքի միջոցը, քան նախատեսված է, կիրառել մեր սուրբ եկեղեց կաթոլիկով, թեն առենույթ ի հակառակ թյան մեջ չի մտնում նշված հոդվածի հետ, քանի որ դրան նշանակման հիքը կի անդիսանա օրենսգրքով նախատեսված իրավասության մարմնի միջնորդությունը ունը, իսկ կարգը՝ դատարակի որոշումը, սակայն կարող է հանգեցնել դատարակի լիազորությունը ունեների չափանիկ անձանականացնելու համար:

ավելի խորը ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ դա միայն առաջին հայ աքրից է ողջունելի, քանի որ իրավակարգորումը ամբողջական չէ:

Այսպես, վերոնշյալ հոդվածի վել ուժությունից պարզ է դառնում, որ դատի արակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կատարման նկատմամբ այնուամենայ նիվ պետք է դատապարտյալ ի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող իրավասում մարմինը վերահսկողություն իրականացնի, որը բավականին ողջունելի է: Սակայն հարկ է նշել, որ Հայ աստանի Հանրապետությունում դատի արակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կիրառման նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու օրոք սահմանող իրավական կարգավորումը բացակայում է, իսկ նման պայմաններում դատարանները պարզապես գրկված են արդյունավետ կերպով օգտվելու քննարկվող ինստիտուտից առհասարակ: Որովհետև դրանք նշանակելով՝ անորոշ է մնալ ու թե որևէ այդ իրավասում մարմինը, և, թե ինչ պես պետք է իրականացվի վերահսկողությունը, և փաստացի առաջ անալու է ձևական դատական ակտ, որը օբյեկտիվորեն չի կարող կատարվել:

Ավելին, չկան մասնագիտաց մարմիններ, ովքեր նույն հոդվածի 4-րդ կետով նախատեսված «...վարքագծի նկատմամբ հասուն պահանջների սահմանում»-ը կկարողանալ իրագործել, այսինքն՝ սահմանել և ներկայ ացնել դատարանին: Ըստ միջազգային փորձի վերլուծության՝ այս հասուն կ պահանջները կարող են լինել կրթամշակութային կամ լրացնուցիչ կրթական ծրագրերին ու միջոցառումներին մասնակցելը, տարբեր մասնագետների կողմից իրականացվող վերականգնողական աշխատանքներում ներգարվելը (հոգեբաններ, սոցիալ ական աշխատողներ), ուղղված զայրությի, ագրեսիայի կառավարմանը, կոնֆլիկտների հաղթահարմանը և այլն: Այս առումով, անհրաժեշտությունը է առաջ անում իրավական ակտերով ամրագրել այն նվազագույն ծրագրերը (կրթամշակութային, լրացնուցիչ ուսումնական, այդ թվում՝ տառածական աշխատանքների դասընթացների, վերականգնողական մասնագիտական աշխատանքների, թրենինգներ և այլն), որոնք կարող են կիրառվել դատարանների կողմից անչափահան նկատմամբ:

Ելնելով այս վերլուծությունից՝ կարող ենք փաստել, որ գործնականում պատշաճ կերպով չի գործում դատի արակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցների ինստիտուտը, որը սակայն իր բովանդակությամբ բավականին արդյունավետ կարող է գործել համապատասխան կառուցական առկայությամբ:

ԱՌԱՋԱԿՈՒԹՅՈՒՆ. Ստեղծել համապատասխան մարմին կամ անչափահան իրավականական ոլորտում այսօր գործունեություն ծավալ ող կառույցի օժանդակ դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցներ նշանակելու դեպում դրանց կառարման նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու լիազորությամբ:

ԱՌԱՋԱԿՈՒԹՅՈՒՆ. Կարգավորել այս կառույցների լիազորությունների շրջանակը և սահմանել վերահսկողության ձևերը:

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ.Որպես այլ ընտանք, մինչ նշված կառույցի ստեղծումը կամ գործող կառույցին(ներին) համապատահան և հազորություն ներով օժտելը, հնարավորություն ընձեռել քրեական արդարադատության կամ անչափահան իրավաբանների հետ աջառանքի ու որտում գործող հասարակական կամ այլ մասնագիտական կառույցներին իրացնել այս ինստիտուտի պահանջները:

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ.Ապագայ ում ստեղծվել իք լիազոր մարմնի օժտել նաև այլ կազմակերպություններին ծառայ ությունների պալիրման կամ պատլիրակման լիազորությամբ:

Յարկ է, այնու ամենայ նիվ, նշել առկա օրենսդրական կարգավորման միքանի, մեր կարծիքով, թերի կողմերի մասին ևս:

Դրանցից առաջ ինն այն է, որ օրենսդիրը այնու ամենայ նիվ թույլ տրել է դաստիրակչական բնույթի հարկադրանքի միջոց կիրառել միայն առաջ ին անգամ հանցանք կատար ած անչափահան նկատմամբ:

Դաստիրակչական բնույթի հարկադրանքի միջոց կիրառելը կապված է նաև հանցագործության տեսակի հետ: Այն կարող է կիրառվել միայն ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք կատար ած անչափահան ների նկատմամբ:

Յետևաբար, ծանր կամ առանձնապես ծանր կամ կրկին անգամ հանցանք կատար ած անչափահան մնում է միայն ակնկալել, լավագույն դեպքում, հնարավորինս մեղմ պատիճ:

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ.գտնումենք, որ դրանք արդյուն նախետկարող են կիրառվել նաև կրկին անգամ, ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործություն կատարած անչափահան ների նկառմամբ, մանականություն, որ համար կրկին անգամ կատարված արարքը կարող է իր բնույթով կամ հասարակական վտանգավորության աստիճանով շատ անգամ զիշել նախորդին և հնարավոր լինի վերջինիս «ուղղումը» կամ սոցիալ այս ինտեգրումը առանց պատիճ ենթակելու: Սակայ նզուտ կրկնակիություն նը պարզաբեր արգելք է հանդիսանալ ու դաստիարակչ այս բնույթի հարկադրանքի միջոց կիրառելու ն:

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ.դաստիարակչ այս բնույթի հարկադրանքի միջոցների կիրառումը չպայմանավորել հանցագործության ծանրության աստիճանով, հաջուկ առնելով պատիճը պայմանականորեն չկիրառել ու իրավակարգավորումները նաև, որտեղ օրենդիրը հնարավորություն է ընձեռել նույնիսկ ազատություն նից զրկելու հետ կապված պատիճները չկիրառել և այդ հանգամանքը չի կապել հանցագործության ծանրության աստիճանի հետ³⁸

Գոյ ություն ունեցող իրավական դաշտի պայմաններում անչափահան ների նկատմամբ արդարադատություն ունի իրականացնելիս, դատար անները «ստիպված են» օգտվելու օրենսդրի ընձեռած գործնականում «միակ» հնարավորություն նից, այն է՝ պատժից, և բազում միջազգային փաստաթերով, որոնց միացել է նաև

³⁸ՀՀ քրեական օրենսգործի 70-րդ հոդվածի առաջ ին մասը սահմանում է. «Եթեդատար անը, կալ անքի, ազատարկմանկամկարգապահ ակնքում մարտակում մաքահել ու ձևով պատիճնշանակել ով, հանգում է ենթակա թյան, որդատասպարտ ալ իուղովել ընդարակորեա անց պատիճը կրել ու, պակարող է որոշում կայ ացնել այդպատիճը պայմանականորեն նշել ու մասին»

Յայ աստանի Յանրապետությունը, ամրագրված սկզբունքներն ու մոտեցումները արտահայտվում են առավել ագույն մեջմ պատիժ կիրառելով կամ պատիժը պայմանական չկիրառելով կամ բացառիկ դեպքում պատժից ազատելով:

Դրան հակառակ՝ «Անչափահասների նկատմամբ արդարադատությունը իրականացնելու վերաբերյալ Միավորված Ազգերի Կազմակերպության Նվազագույն ստանդարտ կանոններ»ի (Պեկինյան կանոններ) 5-րդ կանոնով³⁹ սահմանված են անչափահասների վերաբերյալ արդարադատության նպատակները: Նշանակած կետի մեջնաբանությունները հետևյալ ներկայացնեն:

«5-րդ կանոնում արտացոլված են անչափահասների հանդեպ արդարադատությունը իրականացնելու կարևորագույն նպատակները: Առաջին նպատակը անչափահասի բարեկեցությանը նպաստելն է: Դա գլխավոր նպատակն է իրավական այն համակարգերում, որոնցում անչափահաս իրավական այն գործերով զբաղվում են ընտանեկան գործերի դատարանները կամ վարչական իշխանությունները, բայց և միաժամանակ այն իրավական համակարգերում, որոնք հակառակ են քրեական հետաքննության մոդելին, անչափահասի բարեկեցությանը պետք է հասունականությունը անչափահասի կօգնի խուսափել զուտ պատժի սանկցիաներից: (Տես նաև 14 կանոնը):»:

«Երկրորդ նպատակը «համաչափության սկզբունքի» պահպանումն է, որը լայնորեն հայտնի է որպես պատժիչ սանկցիաների օգտագործման սահմանափակման միջոց, որը հիմնականում արտահայտվում է արարքին համարժեք հասունական սկզբունքով, համապատասխան իրավախախուման ծանրությանը»:

Երիտասարդ իրավախախումների արարքների նկատմամբ հակագույնությունը պետք է հիմնվի ոչ միայն իրավախախուման ծանրության, այլև անձի առանձնահատկությունների վրա: Իրավախախումի անհատական առանձնահատկությունները (օրինակ՝ սոցիալական կարգավիճակը, դրությունը ու ընտանիքը, պատճառ առաջնահատկությունը և այլն) իրավախախումի անձի հետ կապված գործուները պետք է ազդեցությունը գործեն պատասխան գործողությունների համարժեքության վրա (օրինակ՝ ուշադրությունը պատճառապես վերաբերությունը պատասխանի վրա կամ տղայի լիարժեքը և օգտակար կյանքի պարելու կամքի և այլն):

Անչափահաս իրավախախումի բարեկեցության ապահովման ուղղված պատասխան գործողությունները կարող են նմանապես դուրս գալ անհրաժեշտության սահմաններից և դրանով վելաս հասցնել կոնկրետ երիտասարդի իրավական իրավունքներին, ինչը նկատվում է անչափահասների նկատմամբ արդարադատության որոշ համակարգերում: Այդ դեպքում պետք է ապահովել պատասխան գործողությունը անհամարժեքությունը, հաջուկ առնելով:

³⁹ <Պեկինյան կանոնների>> 5-րդ կետը սահմանում է՝ Անչափահասների վերաբերյալ արդարադատության անհամակարգությանը, որպեսզի անչափահասների վրա առաջարկված առաջինի հաջողությունը ունենալու համար պահանջված միջոցներին, այսպիսի անչափահասի անհամարժեքությունը առնելու համար պահանջված միջոցներին: (աղբյուր՝ www.arlis.am)

իրավականության հանգամանքների առանձնահատությունը և ներկայությունը, իրավականության պես նաև զոհի անձը:

5-րդ կանոնում, ըստ Եռության, նախատեսվում էն ընդամենը անչափահասի ցանկացած կոնկրետ իրավականության կամ հանցագործության համար արդարացի պատասխան գործուների բազմազանությունը կարող է նպաստել երկու մոտեցումների կիրառմանը, այն է՝ նոր և առաջադիմական պատասխան գործողությունները նույնքան են ցանկալի, որքան անչափահասների վրա պաշտոնական սոցիալ ական հսկողական ցանցի չափարացված ընդլայնմանը ուղղված նախագուշական միջոցները»⁴⁰:

Նույն կանոնների 18.1-րդ կետը սահմանում է.

Առավել ճկունություն ուն ապահովելու և կալ անավորումից հետո ավորին չափ խուսափելու նպատակով իրավասում մարմինների համար պետք է ապահովել որոշումների կայ ացման միջոցների լայն շրջանակ: Այդպիսի միջոցառումները, որոնք կարող են իրականացվել իրար հետզուգակցելով, հանդիսանում են.

ա) խնամակալ ության մասին որոշումը, ուղղորդումը և վերահսկողությունը

բ) պրոբացիան

գ) համայնքային (հանրային) աջ խառնքի մասին որոշումը

դ) դրամական պատիժը (տուգանքները), փոխառուցումը և իրավունքների վերականգնումը

ե) միջանկյալ և այլ կարգի վերականգնողական միջոցառումների մասին որոշումը

զ) խմբային խորհրդատվության և նմանատիպ այլ միջոցառումների մասնակցության մասին որոշումը

է) դաստիարակության հանձնելու, բնակության վայրի կամ այլ կրթական միջոցների վերաբերյալ որոշումը՝

ը) անհրաժեշտայլ որոշումները:

Քրեական արդարադատության համակարգում հայտնված երեխաների նկատմամբ գործողությունը ունեների ուղենիշները, որոնք հասցեագրված են նաև երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի մասնակից երեխներին, այդ թվում Հայ աստանի Հանրապետությանը, սահմանում են առանձնահատուկ մոտեցում անչափահասների արդարադատությանը: Մասնավորապես՝ նշված ուղենիշների 11-րդ կետը սահմանում է. «Պետք է ձեռնարկվեն քաղաքականությանը, որոշումների կայ ացմանը, առաջնորդությանը և բարեփոխումներին վերաբերյալ միջոցառումներ, որոնց նպատակը պետք է լինի ապահովել, որպեսզի.

(ա) երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի սկզբունքներն ու դրույթները և անչափահասների գործերով արդարադատության ոլորտում ՄԱԿ-ի ստանդարտներն ու նորմերը ամբողջությամբ արտացոլված լինեն համապետական և տեղական

⁴⁰ www.arlis.am. Անչափահասների նկատմամբ արդարադատությունը կայ անացնելու վերաբերյալ («Պեկինյ անկանոններ»), 5-րդ կանոնի մեջնաբանություն:

օրենսդրությունում, քաղաքականության մեջ և պրակտիկայում, մասնավորապես՝ անչափահաների գործերով արդարադատության այ նպասի երեխայ ամեն համակարգ ձևավորելու միջոցով, որը կերպարագություն երեխաների իրավունքները, կանոնի երեխաների իրավունքների խախտումները, կիթառի երեխաների մոտ արժանապատվության և կարևորության զգացողությունը և լիովին կիարգի նրանց տարիքը, զարգացման աստիճանը և հասարակական կյանքում իմաստալից մասնակցությունը ունենալու և հասարակության անդամակցությունը ...»:

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ. *Դրոբացիայի ծառայության ներդրում:* Հնարավորության ստեղծում, որպեսզի արոբացիայի ընծեռած հնարավորությունները տպածվեն նաև ծանր կամ առանձնաբես ծանր հանցագործություն կապուած անչափահաների նկատմամբ:

ՀՀ քրեական օրենսգիրքը ևս մեկ հետաքրքիր ինարավորությունների մեջ նշանակած է ընծեռել դատարաններին՝ անչափահաների արդարադատությունների մասնական ազնությունը դրսենորել երեխայ ամեն վարքագիծ: Դա 93-րդ հոդվածով սահմանված պատժից ազատելու յուրահատուկ մի գործիք է, որի բովանդակությունը նը հետևյալ ներկայական է: «Ոչ մեծ կամ միշին ծանրության հանցանք կատարած անչափահաների կարող է պատժից ազատվել, եթե դատարանը գտնի, որ պատժի նպատակներին կարելի է հասնել նրան անչափահաների հատուկ ուսումնադաս տիպար ակչական կամ բժշկական-դաս տիպար ակչական հաստատություններում տեղավորելը նշանակվում է առավել ազույնը նը երեք տարի ժամկետով, բայց ոչ ավելի, քան չափահան դառնալը»: Հատուկ ուսումնադաս տիպար ակչական կամ բժշկական դաս տիպար ակչական հաստատություններում տեղավորելու միջոցով»:

Վերոնշյալ հաստատություններում գտնվելը կարող է վաղաժամկետ դադարեցվել, եթե դատարանը ուսումնադաս տիպար ակչական կամ բժշկական-դաս տիպար ակչական հաստատության դեկապարի միշնորդությամբ գտնի, որ անչափահանը տվյալ միշոցը հետագակրելու կարիքը չունի:

Այստեղ հարկ է նշել որ անորոշ է մնում նման միշոցը կիրառելու պայմանները դատարանների կողմից և այն ամբողջովին թողնված է դատարանի հայեցողությանը:

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ. ՀՀ քրեական օրենսգրքով սահմանել /հստակեցնել հատուկ ուսումնադասի արակչական կամ բժշկական-դասի արակչական հաստատություններում տեղավորելու մասին որոշում կայ ացնելու համար պայմանները և հիմքերը՝ հնարավորինս նվազեցնելով դատարանի հայեցողական լիազորությունները:

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ. Սիևնույն ժամանակ անհրաժեշտ է, որպեսզի նման որոշում կայ ացնելու համար պարտադիր պայման հանդիսանալ նշանակած հաստատության կողմից հստակ ծրագրերի ներկայ ացումը, որոնք կարող են իրավանացվել նշանակած հաստատություններու դորդվոր անչափահաների հետ

ՀՀ քրեական օրենսգրքում սահմանված են նաև որոշ «արտոնություններ»՝ ժամկետների հաջողական հետ կապված: Դրանք կերպերով են՝ Պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հետ կապված, վաղեմության անչափահաների հետ

դատվածության ան մարման և հանման ժամկետներին: Օրինակ՝ անչ ափահաս տարիքում հանցանք կատարած և ազատազրկման դատապարտված անձի նկատմամբ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատում կարող է կիրառվել, եթե դատապարտյալ ը փաստացի կրել է՝

1) ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործության համար նշանակված պատժի ոչ պակաս, քան մեկ քառորդը.

2) ծանր հանցագործության համար նշանակված պատժի ոչ պակաս, քան մեկ երրորդը.

3) առանձնապես ծանր հանցագործության համար նշանակված պատժի ոչ պակաս, քան կեսը:

Մինչև տասնութեան տարին լրանալը հանցանք կատարած անձին վաղեմության ժամկետներն անցնելու հետևանքով քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից ազատելիս սույն օրենսգրքի 75-րդ և 81-րդ հոդվածներով նախատեսված վաղեմության ժամկետները համապատասխանաբար կրծառվում են կիսով չափ:

Ազատազրկման հետ չկապված պատիժը կրելուց հետո անձի դատվածության ուղղակի մարզում է մարզակած:

Մինչև տասնութեան տարին լրանալը հանցանք կատարած անձանց համար սույն օրենսգրքի 84-րդ հոդվածով նախատեսված դատվածության ուղղակի մարզում կրծառվում են և համապատասխանաբար հավաքագործության հետո:

1) մեկ տարվա՝ միջին ծանրության հանցագործության համար ազատազրկումը կրելուց հետո.

2) երեք տարվա՝ ծանր հանցագործության համար ազատազրկումը կրելուց հետո.

3) հինգ տարվա՝ առանձնապես ծանր հանցագործության համար ազատազրկումը կրելուց հետո:

Ինչպես տեսնում ենք, գործող քրեական օրենսգրքը այդքան էլ չի տարբերակում անչ ափահասների արդարադատությունը ուղղակի անձանց անդամությունը ուղղակի պարզաբեր եղածից որոշակի վերիկ բացառություններ են սահմանել: Դա առավել ցայ տուն կերպով է արտահայտվում, երբ խոսքը գնում է 16-18 տարեկան ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանք կատարածների մասին:

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ԱՌԿԱՐՆԱՐԱԿՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԲԱՑԹՈՂՈՒՄՆԵՐ

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 2-րդ հոդվածում սահմանված են քրեադատավարական օրենսդրության խնդիրները, որոնցից, ի թիվս այլ նի, ուշագրավ են հատկապես հետևյալ երկուսը. 1) քրեական դատավարությունների իրականացվումը՝ ապահովելու համար անձի և հասարակության պաշտպանությունը ուղղական իշխանության ինքնիրավ գործողությունը ուղղական և արաջադրությունը՝ կապված իրական կամ ենթադրվող հանցավոր արարքի հետ:

2) քրեական դատավարությունների իրականացնող մարմինները պարտավոր են ձեռնարկել բոլոր միջոցանումները, որպեսզի իրենց գործունեության արդյունքում ոչ ոք անօրինական կամ

առանց անհրաժեշտության չենթարկվի դատավարական հարկադրամի միջոցների, պատժի, իրավունքների և ազատությունների այլ սահմանափակման:

Քրեական դատավարության օրենսդրությունը սահմանել է նպատակներին հասնելու և իր առջև ծառացած խնդիրները լուծելու հնարավորությունները, սահմանները, միջոցները և այլն: Տրամաբանական է, որ այս շղթայի մեջ իր առանձնահատկությունները պետք է ունենան անչափահասների մասնակցությամբ վարույթները: Ուստի մնասիրությունները փաստում են, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը սահմանել է որոշ ակի առանձնահատկություններ կապված անչափահասների հետ, սակայն որքանով են դրանք արդյունավետ և համահունչ միջազգային համընդհանուր ճանաչում ստացած նորմերին՝ կանոնադրանանք ստորև:

Անչափահասների գործերով վարույթի առանձնահատկությունները սահմանված են ՀՀ քրեական դատավարության ան օրենսգրքի 50-րդ գլուխում /439-443 հոդվածներ/:

Մասնավորապես վկայ ակոչ ված 439-րդ հոդվածը սահմանում է, որ 50-րդ գլուխում դրույթները կիրավում են այն անձանց հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով, ում տասնութեարին չի լրացել հանցագործությունները կատարելու պահին: Իսկ երկրորդ մասում ամրագրում, որ «անչափահասների գործերով վարույթի կարգը կարգավորվում է սույն օրենսգրքի ընդհանուր կանոններով, ինչպես նաև սույն գլուխում հոդվածներով»:

Արդեն իսկ նշված հոդվածի վերլուծությունը նը մեզ հուշում է, որ այսպես ասած «առանձնահատուկ ընթացակարգերի» չենք հանդիպելու, այլ քննարկվելու են «քացառություններ» ընդհանուր կանոններից:

Քացառություններից առաջինը վերաբերվում է 440-րդ հոդվածին, որտեղ սահմանված է, որ բոլոր գործերով հաստատման ենթակա հանգամանքներից բացի, անչափահասների գործերով անհրաժեշտ պարզել նաև անչափահասի:

1) տարիքը (ծննդյան օրը, ամիսը, տարեթիվը).

2) կյանքի և դաստիարակության պայմանները.

3) առողջության և ընդհանուր գարգացման վիճակը:

Թեև, հասկանալի է, որ օրենսդիրը սրանով մեկ անգամ ևս կարևորել է նշված հանգամանքների պարզումը, սակայն մեր կարծիքով, անհասկանալի է վկայ ակոչ ված նորմի «առանձնահատություններ» լինելը, քանի որ դժվար թե չափահասների դեպքում նշված փաստերն ու հանգամանքները չպարզվեն (օրինակ՝ տարիքը կամ առողջության և ընդհանուր գարգացման վիճակը) կամ նշանակություն ունենան:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը սահմանել է նաև անչափահասների մասնակցությամբ քննչական ու դատավարական գործողությունների անցկացման առանձնահատություններ՝ մասնակցության տեսակետից: Օրինակ՝ անչափահաս կամ անգործունակ կասկածյալի, քաղաքացիական հայցվորի, տուժողի իրավունքները նրափոխարեն, օրենսգրքով սահմանված կարգով,

իրականացնում է նրա օրինական ներկայ ացուցիչը։ Այսինքն թույլ ատրված է օրինական ներկայ ացուցչի ներկայ ություն։

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 76-րդ հոդվածը սահմանում է. «Տուժողի, քաղաքացիական հայ ցվորի, կասկածյալ ի, մեղադրյալ ի օրինական ներկայ ացուցչի ներ են համարվում նրանց ծնողները, որդեգրողները, խնամակալները կամ հոգաբարձուները, որոնք քրեական գործով վարույթի ընթացքում ներկայ ացնում են դատավարության անշահահաս կամ անգործունակ մասնակցի օրինական շահերը»։ Օրինական ներկայ ացուցիչը չունենալու դեպքում քրեական վարույթի ընթացքում մարմինը տուժողի, կասկածյալ ի կամ մեղադրյալ ի օրինական ներկայ ացուցիչը է նշանակում խնամակալության և հոգաբարձության մարմնին։

Թերևս բացառություն է կազմում մինչև 16 տարեկան անշահահաս ների մասնակցությամբ դեպքերը։ 207-րդ հոդվածը սահմանում է, որ մինչև տասնվեց տարեկան վկայի կամ տուժողի հարցաքննությունը կատարվում է մանկավարժի մասնակցությամբ։ Անշահահաս վկայի կամ տուժողի հարցաքննությանը ներկագտնվելու իրավունք ունի նրաօրինական ներկայ ացուցիչը։

Հարկ է փաստել, որ օրինական ներկայ ացուցչի ինստիտուտը լրացնուցիչ երաշխիք է անշահահասի իրավունքների պաշտպանության տեսակետից։

Բացառություն ուներից մեկն էլ վերաբերվում է հարցաքննության կարգին, մասնավորաբեռն՝ հոդված 205¹-ը սահմանում է, որ հարցաքննությունը չի կարող տևել անընդմեջ չորս ժամից, իսկ անշահահասի, ինչպես նաև հոգեկան կամ այլ ծանր հիվանդությամբ տառապող անձի հարցաքննությունը՝ երկու ժամից ավելի։

153-րդ հոդվածը արգելում է բերման ենթարկել մինչև 14 տարեկան անշահահաս ներին, հղի կանաց և ծանր հիվանդությամբ տառապող անձանց, բացառությամբ ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության անձի հարցաքննությունը՝ երկու ժամից ավելի։

Հետաքրքիր առանձնահատկություն է սահմանված 207-րդ հոդվածի 4-րդ մասում. «Տասնվեց տարին չեղացած վկայի կամ տուժողին բացատրվում է գործին վերաբերող ամեն ինչի մասին ճշգրիտ տացիորեն պատմելու նրա պարտականությունը, բայց նաև ինականացնելու մունքուն կամ խուսափելու կամ ակնհայտ սույն գործունքներ տալու համար օրենքով սահմանված պատասխանատվության մասին»։ Թերևս դժվար է սա համարել անշահահաս լինելու հանգամանքի հետ կապված դատավարական առանձնահատկությունն, քանի որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի համաձայն՝ սույն գործունքները տալու հանցագործության սույն եկատը 16 տարին լրացած անձն է, ուստի հասկանալի է, որ այս հանցագործության համար պատասխանատվությունը կրաքարտ է հասնելու 16 տարին լրանալու հետո։

Ընդհանուր եղբակացություն կարելի է անել այն մասին, որ «հասուկ ընթացակարգեր» որպես այդպիսին, չկան և գործերը վարվում են ըստի անուր սահմանված կարգով, իսկ մեր փորձից

կարող ենք եզրակացնել, որ գործնականում երբեմն էլ անտեսվում է օրենսդրի սահմանաձ «փոքրիկ» առանձնահատկությունը (օրինակ՝ հաճախ խախտվում է անչափահասի հարցաքննության անընդմեջ տևողության 2 ժամը, կամ օրինական ներկայ ացուցչի մասնակցությունը կրում է ծեական բնույթը):

Պեկինյ ան կանոնների 12.1 կետը սահմանում է. «հրենց պարտականությունը ունեները լավագույնս կատարելու նպատակով ուժիկ անությունը ան ծառայ ողները, որոնք հաճախակի կամ բացառապես զբաղվում են անչափահասների գործերով կամ հիմնականում զբաղվում են անչափահասների կողմից կատարվող հանցագործությունը ունեների կանխարգելմամբ, պետք է հասուն կ հրահանգավորվեն և վերապատրաստվեն: Այդ նպատակով խոշոր քաղաքներում պետք է ստեղծվեն ուժիկ անական հասուն ստորաբաժանումներ»:

Նշված 12-րդ կանոնում ուշադրությունը ուն է դարձվում արդարադատության համակարգի հետ առաջին շփման ընթացքում անչափահասների նկատմամբ արդարադատության իրագործմանը մասնակցող իրավապահ պաշտոնյաների հասուն պատրաստվածությունը: Ծայրական անհրաժեշտ է, որ իրականացնեն ինի որ ակյալ և պատշաճ: Ոստիկանական մասնագիտացված ստորաբաժանումներն անհրաժեշտ են ոչ միայն սույն փաստաթղթերում շարադրված կոնկրետ սկզբունքների պահպանումը ապահովելու համար (օրինակ՝ 1.6 կանոնը)⁴¹, այլև անչափահասների կատարած հանցագործությունը ուների արդյունավետ կանխումը և պայքարը դրանց դեմ պահելի ընդհանուր պահպանումը, ինչպես նաև անչափահաս իրավաբախտների նկատմամբ վարվել ածել բարելավելու համար:

Սակայն մեր պետությունում բացակայում է հենարավորությունը, որ բացառապես անչափահասների գործերով զբաղվող հետաքննիչներ և քննիչներ վարեն անչափահասների մասնակցությամբ գործեր: Վերոնշյալ խնդրի լուծմանն ուղղված միջոցառումները այսօր գործնականում սահմանափակվում են վերապատրաստումներով կամ այլ նմանատիպ կարճաժամկետ միջոցառումներով:

Պատահական չէ, որ Պեկինյ ան կանոնների 10.3 կետը հատկապես կարևորում է անչափահասի հետևախնական շփումը և վարվել ածելու: Այնտեղ մասնավորապես ապահոված է, որ իրավապահ մարմինների և անչափահաս իրավաբախտի միջև շփումը, իրագործվում է այնպես, որ պեսզի, պատշաճ կերպով հաջուկի առնելով գործի հանգամանքները, հարգվի անչափահասի իրավական կարգավիճակը, աջակցվի անչափահասի բարեկեցությանը և խուսափվի անչափահասի վնաս պատճառնելուց:

⁴¹Պեկինյ ան

կանոններ

1.6

կանոն.

<<Անհրաժեշտ պարբերաբարգացնելու կոորդինացնել անչափահասներին առնելչ վողարդարադատական անձանայթությունը, այդառաջ ությունը ուների անձնակազմերի ուղարկավորումը, ներառյալ նրանց մեթոդները, մոտեցումները և վերաբերմունքը անհրաժեշտ տմակարդակի բարձրացնելու ուղարկելու ուղարկում>>

10.3 կանոնը վերաբերում է ոստիկանների և այլ պաշտոնական անձանց ընթացակարգի և վարքագծի մի քանի հիմնական գործոններին անչ ափահանների քրեական գործերում իրավակարգը ապահովելու համար: «Խուսափել վնաս պատճառելուց» արտահայտությունը նիստ ճկուն ծնակերպում է և, ընդհանուրի կարծիքով, ընդգրկում է հնարավոր գործողությունների շատ կողմեր (օրինակ՝ բանավոր կողմայտ վարչել ակերպ, ֆիզիկական բռնություն, շրջապատողների կշտամբանք): Անչ ափահանների վերաբերյալ արդարադատության գործընթացն արդեն կարող է «վնաս պատճառել» նրանց, դրա համար «խուսափել վնաս պատճառելուց» տերմինը պետք է բացատրել և այնորեն, նախորդը անչ ափահաններին վագագույն վնասի պատճառում, ապաև ցանկացած րացուցիչ կամ ավելորդ ճնշումից խուսափում: Դա հատկապես կարևոր է իրավակարգը պաշտպանող մարմինների հետանչ ափահաններին շփման ժամանակ, որը խիստ որոշակի ազդեցությունը ունի կգործի պետության և հասարակության նկատմամբ անչ ափահանների վերաբերմունքի վրա: Ցանկացած հետագա միջամտության հաջողությունը նը մեծապես կախված է նմանատիպ նախնական շփումներից: Ըստ որում, հույժ կարևոր նշանակությունը ունի ունենակարեկանքը և նուրբ, բայց պահանջկուտմունքումը:

Պեկինյ ան կանոնների 11-րդ կետը նվիրված է այսպես ասած «գործը կարծելուն», որի եռությունը կայ անում է նրանում որ հնարավորինս խրախուսվում է դատական քննություններից խուսափելը: Այսպես. Պեկինյ ան կանոնների 11.1 կետը սահմանում է, որ անչ ափահան իրավախախուների գործերի քննության ժամանակ հնարավորության սահմաններում չպետք է դիմել 14.1 կանոնում նշված իշխանության իրավասությամբին ների կողմից գործի պաշտոնական քննությանը:

11.2 կետը փաստում է, որ ոստիկանությունը, դատախազությունը, անչ ափահանների գործերը վարող մյուս մարմինները պետք է լիազորված լինեն այդախսի գործերի կապակցությամբ որոշում կայ ացնել իրենց հայեցողությամբ, առանց գործերի պաշտոնական լսումների՝ համապատասխան իրավական համակարգում այդ նպատակով սահմանված չափանիշների, ինչպես նաև սույն կանոններում ամփոփած սկզբունքների համաձայն:

Համաձայն 11.3 կետի՝ ցանկացած գործի կարճում, կապված այն համապատասխան համայնքին կամ այլ ծառայություններին հանձնելու հետ, պահանջում է անչ ափահանի և ծնողների կամ ինամակալի համաձայն նույնությունը, պայմանով, որ գործի հանձնման մասին նման որոշումը, դիմումի համաձայն, ենթակա է վերանայման իշխանության իրավասությամբին կողմից:

Իսկ 11.4 կետը սահմանում է, որ անչ ափահանների գործերի քննության ժամանակ հայեցողական քննությունը աջակցություն ապահովելու նպատակով, համայնքների շրջանավայրում անհրաժեշտ է նախառենության այնպիսի ծրագրեր, ինչպիսիք են ժամանակավոր հսկողության ու դեկապրման իրագործումը, տուժողների իրավունքների վերականգնումը և փոխառությունը:

Գործի կարճումը, այդ թվում՝ քրեական դատավարություն և նից գործը հանելը և հաճախ դրա հանձնումը համայ նքների օժանդակ ծառայ ություններին, իրավական շատ համակարգերում սովորաբար գործածվում է պաշտոնական և ոչ պաշտոնական հիմունքներով: Այդ փորձը թույլ ատրում է սահմանափակել անչ ափահաների նկատմամբ արդար ադասություն և իրականացնելու գործողությունների բացառական հետևանքները (օրինակ՝ դատվածության ու դատավճռի խարանը): Ըստ դեպքերում լավագույն արդյունքները են տալիս իշխանության համար ամենասկզբունք, առանց այն այլ ընտրանքային (սոցիալ ական) մարմիններին փոխանցելու: Դա հատկապես վերաբերում է ոչ լուրջ խախտումների հետ կապված գործերին, երբ ընտանիքը, դպրոցը և ոչ պաշտոնական սոցիալ ական վերահսկողություն ունեն իրականացնող այլ ինստիտուտներ ձեռնարկել են կամ մտադիր են ձեռնարկել ներգործության կոնսուլտանտի պատշաճ միջոցներ:

Ինչպես նշվում է 11.2 կանոնում, գործերի կարճումը կարող է իրականացվել ոստիկանության, դատախազության կամ այլ մարմինների, օրինակ, դատարանների, տրիբունալների, խորհուրդների, հանձնաժողովների կողմից՝ վճիռ ընդունելու ցանկացած փուլում: Այն կարող է իրագործվել իշխանության մեկ, մի քանի կամ բոլոր մարմինների կողմից՝ համապատասխան համակարգերի քաղաքականությանը և սույն կանոններին համապատասխան: Գործերի կարճումը չպետք է սահմանափակվի միայն մասր գործերով, ուստի այն կարող է կարևոր միջոց հանդիսանալ:

11.3 կանոնում ընդգծվում է երաշխավորված ձևով գործը կարճելու համար՝ խախտում կատարող անչ ափահանահան (կամ նրա ծնողների կամ խնամակալի) պարտադիր համաձայնության կարևոր նշանակությունը (առանց այդպիսի համաձայնության կարճումը կիրակասի Հարկադիր աշխատանքի վերացման կոնվենցիային: Սակայն այդպիսի համաձայնության գործը է ընդունվել որպես անվիճակելի, քանի որ այն երբեմն կարող է անչ ափահանահան կողմից տրվել հուսահատ վիճակում: Կանոնում ընդգծվում է, որ պետք է նվազագույնի հասցել ստիպողականությունն ու ահաբեկումը գործի կարճման բոլոր մակարդակներում: Անչ ափահանաները չպետք է զգան, որ նրանց նկատմամբ գործադրությունը է ճնշում (օրինակ՝ դատական քննությունը ունից խուսափելու համար), կամ ճնշման ենթարկվեն այս կամ այն ձևով գործերը կարճելու համաձայնության ստանալու նպատակով: Այդ նպատակով առաջ արկվում է «դիմումի հիման վրա՝ իշխանության իրավասության մարմնի» (այդ «իրավասության մարմինը» կարող է տարբեր լինել 14-րդ կանոնում նշվածներից) կողմից անչ ափահանահան օրինախախտների նկատմամբ կայ ացրած վճիռների տեղին լինելու օբյեկտիվ գնահատման կանոնները մշակել:

11.4 կանոնում դրույթը է հանձնարարվում, որևէ իր մեջ պարունակում է անչ ափահանաների վերաբերյալ արդյունավետ

այլ ընտրանքային արդարադատության իրականացում, գործը կարճելով համայնքներին հանձնելու ձևով: Հատկապես հանձնարարություն են ծրագրեր, որոնցում նախատեսվում է տուժողների իրավունքները վերականգնելու և ժամանակավոր հսկողության ուղղությունով հետագայում օրենքի խախտումները բացառելու միջոցների ձեռնարկում: Հաշվի առնելով կոնկրետ հանգամանքները՝ գործի կարծումը տեղին կլիներ անգամ լուրջ իրավախախտումների դեպքում (օրինակ՝ առաջ ին իրավախախտում, ճնշում գործադրելու հետևանքով արարք և այլն):

Անկախայի և հանգամանքից, թե որքան խրախուսելի են Պեկինի անկանոնների վերոնշյալ կետերով առաջ արկվող մոտեցումները, Հայ աստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգիրքը նախատեսել է քրեական գործի վարույթը կամ քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքներ, որոնց առկայության դեպքում քրեական գործ չի կարող հարուցվել և քրեական հետապնդում չի կարող իրականացվել, իսկ հարուցված քրեական գործի վարույթը ենթակա է կարման: Այդ հիմքերի մեջ բացակայում է անչափահան հետ կապված որևէ առանձնահատկություններ, ավելի ին, դրանք ընդհանուր բնույթի թիւ են և կիրառելի են բոլոր դեպքերում՝ անկախտարիքից:

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ. Ներդնել համապատահան կառուցակարգեր, որոնք պարունակեն անչափահան ների վերաբերյալ արդյունավետ չափահան ներից տպրերվող այլ ընտրանքային արդարադատության իրականացում:

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ. Դրոբացիայի ծառայության ներդրմամբ ապահովել անչափահան ների գործերի արտադրական լուծման եղանակներ (diversion), որտեղ կիրախուսվի դատարան չուղարկելով գործի ելքը որոշելով ու գործընթացը:

Հետաքրքիր իրավիճակ է ստացվում հարկադրանքի միջոցների և խափանման միջոցների կիրառման ժամանակ: Օրենսդրական հատուկ լուծումներ գրեթե չկան և կիրառվում է այսպես ասած «ընդունված ընդհանուր» կարգը:

Օրենսդրական լուծումներից կարելի է միայն վկայակոչել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 153-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, որը արգելում է բերման ենթարկել մինչև 14 տարեկան անչափահան ներին, իդի կանանց և ծանր հիվանդությամբ տառապող անձանց, բացառությամբ ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության անկատարման մեջ կասկածվելու դեպքերի:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 134-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է խափանման միջոցների տեսակները, դրանք են.

- 1) կալ անավորումը.
- 2) գրավը.
- 3) ստորագրություն՝ չի ենալ ու մասին.
- 4) անձնական երաշ խավորությունը.
- 5) կազմակերպության երաշ խավորությունը.
- 6) հսկողության հանձնելը.
- 7) իրամանատարության հսկողության հանձնելը:

Նշվածներից միայն հսկողության հանձնելու է նախառավագած անչափահան ների համար, որի գործնական կիրառությունը մեղմ ասած չի պահպանվում Պեկինյան կանոններով և միշտ այլ միջազգային փաստաթղթերով ամրագրված անչափահան բարեկեցության և երեխայի ամեն արդարադարձության իրականացումը: Քանի որ մնացածների կիրառման համար որևէ արգելք կամ առանձնահատկություն ունենալու վաճառքը չէ: Հատկապես կայլ առանձնահատկություն ունենալու մը, որը բավականին խիստ միջոց է, կիրառվությունը բավականին հաճախ (հակառակ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի միշտ նախադեպյան ին որոշումների)⁴² և դրա կիրառման պայմանների ու ի մը երի հետկապահ առանձնահատկությունները չեն:

ՊԵԿԻՆԸ ան կանոների 13-րդ կետը նվիրված է մինչև դատը կալ անքի տակ պահելուն:

13.1 Մինչև դատը կալ անքի տակ պահելը կիրաւում է միայն որպես ծայրահեղ միջոց և ամենակարճ ժամանակաշրջանը կազմութեաց է:

13.2 Մինչև դատը կալ անքի տակ պահելը հնարավորին չափ փոխարինվում է այլ ընտրանքային միջոցներով, ինչ պիսիք են մշտական հսկողությունը, դաստիարակչական ակտիվ աշխատանքը կամ ընտանիքում, դաստիարակչական հաստատությունում կամ ուղիղ տանը տեղավորելու:

Իսկ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 442-րդ հոդվածը սահմանում է ընդամենը, որ «անչափահան կասկածյալ ի կամ մեղադրյալ ի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառել թույլատրվում է միայն այն դեպքում, եթիւ նրան վերագրվում է միջին ծանրության, ծանր կամ առանձնապես ծանր ի անգամը և կատարում»:

Հարկ է նշել, որ, մեր դիտարկումներով, գործնականությունը սիսկ ոչ մեծ ծանրության հանցանք կատարած չափահասի նկատմամբ կալանավորումը գրեթե չի կիրառվում և այս լույսի ներքո 442-րդ հոդվածում արված բացառությունը կարելի է ասել կրում է ձևական ընուլիթ՝⁴³:

422 ՀՎՃ ՌԱՅՐ ԵԿԴ ԱՏԱՓ ԱՆՆԻ Բ 2007 թվականի ՎՐ 132/07
ՈՐՈՇՄԱՆՄԵՑ ՀԵտևյ ալ դիրքորոշում մնեհայ տներ, որ <<Կալ անապօրու մօքրե ական գործիքնության մկիրառվող խափանման միջոցներից ամենափափառ է:
Այս նպետքը ըստ վիմի այս նայ նժամանակ, Երբ խափանման մուտքից ու սմիջոցները են ական գործիքարության մեջ են կարող ապահովել անձի պատշաճ վարքագիծը:
ՀՀ քրեականդատավարության մասին դեմունիքը ու նըսահմանել է կալ անապօրման կիրառման օրինակ անությունության մասին պահպանական մասնակիր աշխատանքը, որը ունենալու հիմնավորվածությունը ունենապահովող միջի արքերաշխատնությունը, որունց մեջ առաջ ի հիմք է առ ապահովությունը անուն մենակալ ամապօրման հիմքերը:
Դրանքուն ներկայական սկանավորության մասնակիր անուն մենակալ ամապօրման հիմքերը, որունք մեջ առաջ ի հիմք է առ ապահովությունը անուն մենակալ ամապօրման հիմքերը:
Դրանքուն ներկայական սկանավորության մասնակիր անուն մենակալ ամապօրման հիմքերը, որունք մեջ առաջ ի հիմք է առ ապահովությունը անուն մենակալ ամապօրման հիմքերը:

<Ազգային պատմություն այն է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 89-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանել է. <Ազգային պատմություն անչափահան ների և նկատմամբ նշանակվում է՝ ոչ մեծ ջանրության անցագործության համար՝ առավել պողություն ունեցած տարի ժամկետով>>:

Այս ստեղից կարելի է եզրակացնել, որ ոչ մեծ ժամանության հանգառորդության համար անչ ափառախին կալ անվորելու արգելվը մեր կարծիքով առավել ասես բխում է նպաստ սկազ պատճի առավել ազուր և չէ ափից, քան երեխայ ամետքաղաքականություն ունին:

Զի կարելի թերագնահատել «քրեական ազդեցության» վշտանգավորությունը մինչև դատը կալ անքի տակ վերցված անչ ափահաս ների վրա: Դրա համար ընդգծվում է այլ ընտրանքային միջոցների կիրառման անհրաժեշտությունը: Այդ կապակցությամբ Պեկինյան կանոնների 13.1 կանոնում խրախուսվում է, որ պեսզի կալ անավորումը որպես խափանման միջոց ընտրվի խիստ ծայրահեղությունը և հնգերանական առանձնահատկությունը կարող են հիմք ծառայել միջոցների դասակարգման համար, որունց հիման վրա որոշ երիտասարդներ մինչև դատը կալ անքի տակ պահպում են առանձին, ինչը հնարավորություն է տալ իս խուսափել նրանց վնաս պատճառելու առավել հաջողությամբ անհրաժեշտօգնություն ցուցաբերել:

Հանցագործությունները կանխելու և իրավախախների նկատմամբ վարչել անհին նվիրված ՄԱԿ-ի 6-րդ Կոնգրեսը անչ ափահաս ների նկատմամբ արդարադատություն անստանդարտի մասին իր 4-րդ բանաձևում ցույց է տվել, որ կանոնը մասնավորապես պետք է արտացոլի հիմնական սկզբունքը, մինչև դատը կալ անքի տակ պահելը պետք է օգտագործվի միայն որպես ծայրահեղությունը, որ անչ ափահաս իրավախախներին չի կարելի պահել հաստատություններում, որտեղ նրանք բանտարկված մեծահասակների կողմից կարող են ենթարկվել բացասական ազդեցությունների և որ մշտապես պետք է հաջության առնել նրանց զարգացման մակարդակին բնորոշ պահանջմունքները:

Թեև հարկ է նշել, որ նշված նպատակների իրականացման գործում չափազանց մեծ դեր ունի դատական համակարգը և անկախ մեր օրենսդրություն ան ընձեռած հարուստ թե աղքատ հնարավորություններից՝ դատարաններն իրենց որոշումներով են ստեղծում իրավակի հրացանական արականությունը:

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ. Հարկ է հստակ կանոնակարգել անչ ափահաս ների նկառմամբ հառկափես կալ անավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու հիմքերն ու պայմանները: Անհրաժեշտ է օրենսդրական նորմերով սահմանել այնպիսի պայմաններ, որ կալ անավորումը նշանակվի որպես ծայրահեղությունը: Թեև հարկ է նշել նաև, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նոր նախագծում որոշակի կարգավորումներ նախատեսված են:

Իսկ Պեկինյան կանոններն առաջ արկում են դատավճռի կայ ացման և ներգործություն ան միջոցների ընտրության հետաքրքիր մոտեցումներ: Նախ հատուկ ուշադրություն ուն է դարձված սոցիալ ական հետազոտություն ան արդյունքների մասին գեկույցներին (որունք դեռ բացակայ ու մեր իրավակարգում):

Վկայ ակոչ ված կանոնների 16.1 կետը սահմանում է, որ բոլոր դեպքերում, մասնի իրավախախնումների բացառությամբ, իշխանություն ան հեղինակավոր մարմնի կողմից վճռին նախորդող վերջնական որոշում կայ ացնելուց առաջ անհրաժեշտ է մասրամասն ուսումնասիրել անչ ափահասի շոշապատճեն ու պայմանները կամ կատարած իրավախախնման հանգամանքները, այն հաջուկ, որ դանապատի գործի կապակցությունը ամբ բանական դատավճռի կայ ացմանը իրավասում մարմնի կողմից:

Սոցիալ ական ուսումնահրությունների արդյունքների մասին գեկույցները (մինչ դատավճռի կայ ացումը՝ սոցիալ ական եզրակացություն կամ գեկույցներ) մեծ մասամբ անփոխարինելի օգնություն են անչափահաների գործերի դատավճնության ժամանակ։ Հեղինակավոր մարմինները պետք է իմանան անչափահաներին վերաբերող համապատասխան փաստերի մասին, օրինակ, անչափահան սոցիալ ական և ընտանեկան շրջապատի, դպրոցում՝ նրա ուսման, դաստիարակության մասին և այլն։ Այդ նպատակով մի քանի դատական համակարգերում օգտագործում են հատուկ սոցիալ ական ծառայություններ կամ դատարանների, հանձնաժողովների համար այդ պարտականությունները կատարող աշխատակիցներ։ Այդ պարտականությունները կարող են կատարվել աշխատակիցների՝ այդ թվում արոբագիոն ծառայության անդամնությունները կատարող աշխատակիցների համապատասխան սոցիալ ական ծառայությունների անհրաժեշտությունը սոցիալ ական հետազոտման մասին որակյալ գեկույցները պատրաստելու համար։

Հայ աս տանում աշխատանքներ են տարվում ներդնելու պրոբացիայի ծառայությունը, և ենթադրվում է, որ այն իրականացնելու է, ոչ միայն վերոնշյալ խնդիրները, այլև միշտ պերականգնողական աշխատանքներ, որոնց մասին կխոսվի ավելի ուշ:

ԱՌԱՋՄԱՆԿՈՒԹՅՈՒՆ. Հաջվի առնելով գործող քրեական դատավարության օրենսգրքի պահանջները ձերբակալ ված լինելու դեպում կազմակերպումը որպես խախանման միջոց ընստելու ժամկետների վերաբերյալ (72 ժամվա ընթացքում), ինչպես նաև նույնանուն օրենսգրքի նպագծի ժամկետների նվազեցումը (48 ժամվա ընթացքում)՝ ակնհայտ է դառնում, որ ֆիզիկական հնարավոր չի լինելու համապատախան զեկույցների դրամադրումը խախանման միջոց ընստելու դեպում, ուստի առաջարկում ենք, ապագա արորացիայի ծառայության օժնել ընստրված խախանման միջոցի հետպայում ժամկետի երկարացման կամ դրա փոփոխության նպատակով դառնախին համապատախան զեկույց սրամադրելու լիազորության ամբ (Վարույթն իրավանացնող մարմնի կամ պարտավորական միջնորդության հիման վրա):

Դատավճիռ կայ ացնելիս ղեկավար սկզբունքների և ներգործության միջոցների ընտրության առումով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 360-րդ հոդվածը⁴⁴ սահմանել է

443 Յք ե ակ ան դ ատավ պր ու թյ ան օր ե նսգիրը 360 հ ո դ վ ած ի 1-ի ն մ ա . Դ ատավ ծ ի ռ կ այ աց ն ե լ ի ս դ ատար ան ը ն ե ր կ այ աց վ ած ի աջ ո ր դ ակ ան ու թյ ամ բ լ ու ծ ու մ է հ ե տ ս յ ալ հ ար ց ե ր ը ՝ 1) ա պ ա ց ո ւ ց վ ա ծ է ա ր դ յ ո ք ա ր ա ր ք ը , ո ր ի կ ա տ ա ր մ ա ն մ է զ մ է դ ա դ ր վ ո ւ մ է ա մ բ ա ս տ ա ն յ ա լ ը . 2) ա յ հ ա ր ա ր ք ը ի ա մ ա պ ա տ ա խ ա ն ո ւ մ է ա ր դ յ ո ք ք ր ե ա կ ա ն օ ր ե ն ս գ ր ք ի հ ա ս ո ւ կ մ ա ս ի ն ո ր մ է ր ի հ ա տ կ ա ն ի շ ն ե ր ի ն . 3) ա պ ա ց ո ւ ց վ ա ծ է ա ր դ յ ո ք ք ր ե ա կ ա ն օ ր ե ն ս գ ր ք ի հ ա ս ո ւ կ ա տ ա ր ե լ ը . 4) ա պ ա ց ո ւ ց վ ա ծ է ա ր դ յ ո ք ք ր ե ա կ ա ն օ ր ե ն ս գ ր ք ի հ ա ս ո ւ կ ա տ ա ր ե լ ո ւ մ է շ ե ս , ե թ ե ա յ ո , ա պ ա ր ե ա կ ա ն օ ր ե ն ս գ ր ք ի հ ո ր դ վ ա ծ ո վ , մ ա ս ո վ , կ ե տ ո վ է ն ա խ ա ն տ ս վ ա ծ ա յ ո . 5) ա պ ա ց ո ւ ց վ ա ծ է ա ր դ յ ո ք ք ր ե ա կ ա ն օ ր ե ն ս գ ր ք ի հ ո ր դ վ ա ծ ո վ , մ ա ս ո ւ ե ր ի ա ռ կ ա յ ո ւ թյ ո ւ ն ը . 6)

Ե Ն Ք Ա Կ Ա Ե Ա Ր Դ Յ Ո Ք Ա Մ Ա Ր Ա Ս Տ Ա Ն Յ Ա Լ Ն Ի Ր Կ Ա Ռ Ա Ր Ա Ծ Ի Ա Ն Գ Ա Ն Ք Ի Ի Ա Մ Ա Ր .

ամբա տանյ ալ նարդ ո ք պէտք է կ որի ի ոնկ ատմա մը թշ ան ակվ ած պատի ժը . (Թ-րդկետնու ժ զ կորցրել է 24.12.04 ՀՕ-61-Ն) 10) ք աղաք ահ ակ ան հ այ գ ը ե նթակ աէ արդ ո ք բ ակ ար մ ան , ու մօգսին սինչ նչ ախով,

դատար անի կողմից լուծման ենթակա հարցերը։ Վերջիններս, համեմատելով Պեկինյ ան կանոնների 17-րդ կետի պահանջներին, կարելի է փաստել, որ «միայն չոր իրավական» հարցեր են։ Թերևս Հարկ է հիշել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 10-րդ հոդվածը, որը վերաբերվում է արդարության և պատասխանառվության անհատականացման սկզբունքին։ Այնտեղ մասնավորաբես ասված է, «հանցանք կատարած անձի նկատմամբ կիրառվող պատիժը և քրեականացման ներգործության այլ միջոցները պետք են ինեւ արդարացի՝ համապատասխանեն հանցանքի ծանրությանը, դա կատարելու հանգամանքներին, հանցավորի անձնավորությանը, անհրաժեշտ և բավարար լինեն նրան ուղղելու և նոր հանցագործությունները կանխելու համար»։

Որոշ չափով վկայակոն վածին համարունք է Պեկինյան կանոների 17.1 կետի հետևյալ դրույթները. «...Ներգործության միջոցների ընտրության ժամանակ իրավասում մարմինը պետք է ղեկավարվի հետևյալ սկզբունքներով.

ա) ներգործության միջոցները միշտ պետք է համարժեք լինեն ոչ միայն իրավախախտման հանգամանքներին և ծանրությանը, այլև անչափահանի դրությանը և պահանջներին, ինչպես նաև հարակության պահանջներին.

բ) անչ ափահ ասի անձնակ ան ազ ատությ ան սահման ափակ ման մասին որոշումը պետք է ընդունվի միայն հարցի մանրազնին քննարկումից հետո, և սահման ափակումը հնարավորությ ան սահմանսերում պետք է հասցնել նվազագույնի.

գ) անչ ափահաս իրավակիականին պետք չէ ազատազրկել, եթե միայն և ամեղավոր չի ճանաչվում այլ անձի դեմք բռնությամբ լուրջ արարք գործելու կամ բազմաթիվ լուրջ իրավակիականութեան կատարելու մեջ, ինչ պես նաև ներգործության ու րիշի ամապատասխան միջոցի բացակայության դեպքում:

դ) անչ ափահասի գործի քննության ժամանակ նրա բարեկեցության հարցը պետք է որոշիչ գործունելինի:

Անչ ափահասների նկատմամբ դատավճիռ կայ ացնելու համար դեկապար սկզբունքների մշակման գլխավոր դժվարությունը բխում է փիլիսոփայ ական բնույթի անլուծելի հակառակություններից.

ա) վերադաստիպակության և արարքի համար փոխառուցման միջնորդ:

բ)օգնության,կանխելուևպատճելումիջև՝

զ) կոնկրետ գործի բացառիկ հանգամանքներից ելնող ներգործության միջնորդ և հասարակության շահերից

ինչ պես և ան պատճ առվ աօք գուշ քայլ ինվասարեեթակ մէ արդյունք քաղաք ան , եթե քայլ ազագ ի ակ ան հայ ցչի ի հայուն ց պետ .

կ երաց վելու է արդ որ ի սկան ագործությ ամբ պատճ առ վաժու յ քայ ի նվասա ի հասու ցու մըկ ամզու յ ք հինար ավորուն ագր ավու մնապահու վել ու ի համարդու յ քի վրա տղր վաշկալ անքը .

Վերացվելու, ինչ անել իրեղեն սպացնելոյ ցները. 13)

կո խվել ո ու կ ամ ը ստ վ ել ո ւ Ե ար հ յ ո թ ա հ ա մ ա ս մ ի շ ո ց ո ց և կ ի ն է չ պ ա հ ս ի մ ի շ ո ց .

ու մվրակինչ չ ակն վ պետք է դրվեն դատուալ ան ծախս ե ը ը .
15)

առ ել կ ադրա ամբու ծու մզիսնեմու լեթ ու սիցաթմրամու ու թ թ ու նից,

Ն Բ Ա Ն Կ Ա Պ Ո Վ Ա Մ Բ Ե Ն Հ Ա Ն Ա Կ Ե Լ Ա Ր Դ Ւ Շ Ք Բ Խ Ա Մ Ա Կ Վ Ա Լ Ո ւ Բ Ե Ո ւ Ն :

պաշտպանության անհամար ամբողջությամբ ներգործության անմիջոցի միջնորդության միջնորդության մասն և անհատական պատժի միջնորդության միջնորդության:

Դ) ընդհանուր կանխարգել մասն և անհատական պատժի միջնորդության:

Այս մոտեցումների միջնորդությունը անչ հակասությունը ունենալու անհամար ամբողջությամբ դրսևորվում է ավելի հստակորեն, քան մեծահասակների: Անչ ափահանների գործերի ավելի յուրահատուկ պատճառների և հետևանքների գոյությամբ պայմանավորված այդ դաշտանքների միջնորդությունը վարդ փոխենթարկվածությունը է առաջ անում: Անչ ափահանների վերաբերյալ արդարադատությունը ունենալու ազգագույն ստանդարտ կանոնները ոչ թե ինչ-որ մոտեցումների կիրառում են պարտադրում, այլ, ավելի շուտ, նշում են միջազգային ընդունված սկզբունքների ամենաքաղաքացի մակարդակին համապատասխանող մոտեցում: Այդ պատճառով, 17.1 կանոնում շարադրված հիմնական դրույթները, մասնավորապես այս դաշտակետերում, գլխավորապես պետք է ընդունել որպես դեկապար գործնական սկզբունքներ, որոնք պետք է որպես ընդհանուր մեկնակետ օգտագործվեն՝ հաջող առևկելով համապատասխան մարմինների կողմից (տես նաև 5-րդ կանոնը): Նրանք նշանակած ից չափով կաջակցեն անչ ափահան իրավակիրարությունը, իրավունքների պաշտպանությունը, հատկապես անձնական և կրթության ան զարգացման հիմնարար իրավունքներին:

ԱՌԱՋՄԱՆ ԿԱՅ ԱԳՆԵԼԻ ԽՍ ԱՆԻՐԱԺԵՇ Մ Է ԱՌԱՋԵԼ ԱԳՈՒՅ Ն ՉԱՆՔԵՐ ԳՈՐԾԱԴՐԵԼ Լ ՈՒԾԵԼ ՈՒ ԱՓԱԺԱՇԵՍԱՋԻ և ԱՓԱԺԱՇ ԱՋԻ ՀԱՄԱՋ ԱԲՈՒԹՅ ՈՒ ՆՐ ՀԱՆԳԱՋ ԿԱՌԱՋ ԱՆՉ ԱՓԱՀԱՀ ԱՆՁ ՆԱՎՈՐՈՒԹՅ ԱՆՋ և ՎԱՐԺԻՆ՝ ի թիվս այլ նի, ՀԱՄԱՊԱՏԱԽԱՆ ՄԱՆԱԳԻՌԱՑՎԱՇ ԿԱՌՈՒՅ ԳԻԾ ԱՓԻԱՆՉԵԼ ՈՎ ԲԱՋՄԱՄԱՆԱԳԻՌԱՑՎԱՆ ԳԵԿՈՒՅ Գ ԱՆՉ ԱՓԱՀԱՀ ԱՆՁԻ ՍՈՐՋԱՎ Ական, ՀՈԳԵԲԱՆԱՋԱՆ և ՔՐԵԱՔԱՆԱՋԱՆ ԱՌԱՋԱՆՁ ՆԱԽԱԿՈՒԹՅ ՈՒ ՆՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅ Ալ :

17.1 կանոնի բ) ենթակետում նշվում է, որ զուտ պատժի չընությունը մոտեցումն անընդունելի է: Եթե այդ դաշտում սանկցիաները կարող են դիտվել ինչ-որ չափով հիմնավորված մեծահասակների գործերում, հնարավոր է՝ նաև անչ ափահանների կողմից լուրջ իրավակիրարությունների դեպքերում, ապա անչ ափահանների գործերում ապագա երիտասարդների բարեկեցության առաջարկումը պետք է գերակշռություն ունի նման միտումներին:

ՄԱԿ-ի 6-րդ կոնգրեսի 8-րդ բանաձևին համապատասխանելով՝ 17.1 կանոնի բ) ենթակետը աջակցում է այլ ընտրանքային վճռի առավել ագույն կիրառմանը, հաջող առևելով անչ ափահանների կոնկրետ պահանջմունքները բավարարելու անհրաժեշտությունը: Ուստի պետք է լինովին օգտագործել այլ ընտրանքային միջոցների ամբողջ գործող դիապազոնը և մշակել այլ ընտրանքային նոր միջոցներ, հաջող առևելով հասարակության անվտանգության անպահանջները: Առավել ագույն ծավալով պետք է կիրառվի պրոբացիայի համակարգը, պայմանական վճիռների կայ ացման՝ դրանց իրականացման հետաձգման, խորհուրդների որոշումների և այլ տեսակի որոշումների միջոցով:

6-րդ Կոնգրեսի 4-րդ բանաձևի դեկավարման սկզբունքներից մեկին համապատասխանելով, 17.1՝ կանոնի գ) ենթակետը ուղղված է անչափահան երին բանտում կալանավորելու ց խուսափելուն, բացառությամբ, երբ չկան համապատասխան այլ միջոցներ՝ հասարակության անվտանգությունն անսպահովելու համար:

Ներգործության զանազան միջոցառումների հետ կապված վերսում նշել ենք Պեկինյան կանոնների (18.1 կետ) մոտեցումը, դրան թերևս կարելի է ավել ացնել 18.2 կետի պահանջը, ի ամաձայ նորի՝ ոչ մի անչափահաս չի կարող մասնակիորեն կամ լրիվ հանվել ծնողների հսկողությունից, եթե դա չի արդարացվում նրա գործի հանգամանքներով:

18.1 Կանոնում փորձ է արվում թվարկել Ներգործության միքանի կարևոր միջոցներ և սանկցիաներ, որոնք հաջողությամբ կիրավում են զանազան իրավական համակարգերում։ Ընդհանուր ապես դրանք հեռանկարային են և արժանի են կիրառման ու հետագա զարգացման։ Այդ կանոնում անձնակազմի վերաբերյալ պահանջները չեն նշվում, քանի որ որոշ տարածաշրջաններում կարող են համապատասխան անձնակազմ չլինել։ Այդ տարածաշրջաններում կարելի է մշակել և կիրառել միջոցառումներ, որոնց իրականացման համար փոքր անձնակազմ է պահանջվում։

18.1 Կանոնում նշված օրինակների համար ընդհանուր է համարվում համայնքների վրա հետևյալը, որպես այլ ընտրանքային որոշումների արդյունավետ իրականացման գործիք: Համայնքների ներգրավումը վերադաստիարակման ավանդական միջոց է, որն իր մեջ ներառում է շատ ասպեկտներ: Համապատասխան իշխանությունները պետք է խրախուսեն իրենց ժառանգությունը ու ներառի համայնքներին:

18.2 կանոնում նշվում է ընտանիքի կարևոր դերը, որը Տնտեսական, սոցիալ ական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 10.1 հոդվածին համապատասխան համարվում է «հասարակության բնական և հիմնական բջիջը»: Ընտանիքի շրջանակներում ծնողները ոչ միայն իրավունք ունեն, այլև պարտավոր են ապահովել իրենց երեխաների նկատմամբ խնամքը և հսկողությունը: 18.2 կանոնի համաձայն երեխաների բաժանումը ծնողներից համարվում է ծայրահեռ միջոց: Դրան կարելի է դիմել միայն այն դեպքերում, եթե գործի փաստերն արդարացնում են այդ լուրջ քայլը (օրինակ՝ երեխաների հետ դաժան վարվել աճեսը): Թերևս վերջինի կապակցությամբ հարկ է նշել, որ ՀՀ ընտանեկան օրենսգիրքը սահմանել է ծնողական իրավունքներից զրկելու կամ դրանք սահմանափակելու հիմքերն ու պայմանները և որ դրանք կարող են իրականացնել բացառապես դատարանի որոշմամբ⁴⁵:

Այստեղ հարկ է կրկին փաստել մեր գործող օրենսդրության ընձեռած աղքատիկ հնարավորությունները ներգործության (պատիժների) միջոցների ընտրության հարցում: Քանի որ ինչ պես վերը նշել ենք, ստիպված ենք հաճախ ընտրել ու պատիժներ, իսկ դրանցից ել հիմնականում ազատազրկումը: Այլ հարց է դրանց պայմանական չկիրառումը: Իսկ դրան հակառակ՝ ՊԵԿԻՆ անկանոն ների 19-րդ կետը սահմանում է ուղղիչ հիմնարկներում կալանք և ախտանիւղ և վազագործություն միջոցների օգտագործումը, այն է՝ անչ ափահանին որևէ ուղղիչ հիմնարկում պահելը միշտ պետք է անհրաժեշտ և վազագործություն ժամկետի համար կիրառված ծայրահետին:

Առաջ ադեմ քրեագիտությունը հանդես է գալիս այնպիսի միջոցների օգտագործման գերադասելիության օգտին, որոնք չեն նախատեսում ուղղիչ հիմնարկներում պահելը: Հաստատված է, որ ուղղիչ հիմնարկներում ձեռք բերված արդյունքները, լավագույն դեպքում, աննշան են այդ միջոցառման չկիրառման արդյունքների համեմատությամբ: Անհատականության համար բազմաթիվ աննպաստ հետևանքները անխուսափելի են ուղղիչ հիմնարկներում ներփակելուց անկացած դեպքի համար և միանգամայն տեսանելի են, որ դրանք չեն փոխառուցվում ուղղիչ աշխատանքով: Սա հատկապես արդարացի է անչափահասների նկատմամբ, որոնք ենթակա են բացասական ազդեցությունների: Բացի դրանից, ոչ միայն ազատազրկման, այլև հասարակությունների մեկուսացնելու հետ կապված բացասական աշխատանքները անչափահասի վրա ազդում են ավելի շատ, քան մեծահասակի, քանի որ դրանց անչափահասները առնչվում են զարգացման սկզբնական շուրջանում:

19-րդ կանոնի նպատակը ուղղիչ հիմնարկներում պահելը երկու առումով սահմանափակելն է քանակական («ծայրահետիշոց») և ժամանակավոր («Նվազագույն ժամկետում»):

19-րդ կանոնում արտացոլված է ՄԱԿ-ի 6-րդ Կոնգրեսի բանաձևի դեկապար մասը՝ սկզբու նքներից մեկը. Անչ ափահանող չափանիշը կազմության մեջ առաջարկվում է կազմակերպության կողմէն:

ընդորում՝ իրենց հակառակ արդյունքով վասակակարգեցությունը ու Նենգործում երեխաների վրա.
ընդորում՝ ֆիզիկական կամ հոգեկան բարունությունը ու Նենգործադրությունը մարմարի հետ,
ուժագութեանը և ռազմական անձեռնմխի իրությունը. ե) տարածութեանը և համարմարի ամբողջ ամբողջությունը. գ) տարածութեանը և համարմարի ամբողջ ամբողջությունը. կ) տարածութեանը և համարմարի ամբողջ ամբողջությունը:

ՀՀ ընտանեկան օրենսդրությունը հոդված՝ 63-րդ հոդվածի 2-րդ մաս.

Ծնողականիրավունքը նշանակությունը և ատրպությունը, եթե երեխայի ծննդողների կամ նրա անցից մեկի հետքողները ընդունական ռանցից մեկից անկախ անգամ անքննորից (հոգեկան կամ այլ բրոնիկի կանոնը թույլ ունենալու դեպքում), ծանրի անգամ անքննորի առկայությունը և նկայական առկայությունը, երբ թե երեխայի ծննդողների կամ նրա անցից մեկի մոտքողները ըգերչին ներփակագծի հետևանքով պատճառությունը և իրավական անմարդությունը:

Նվազագույն անհրաժեշտ ժամկետով, իրականացվի անչափահասին պահելու հատուկ կազմակերպական միջոցառումների առկայությամբ, ի աշխատելու հրավարակումների, իրավականացման և հիմնարկների գանձական տիպերը: Փաստորեն նախապատվությունը ունեցող «փակերից» առաջ պետք է տրվի «բաց» հիմնարկներին: Բոլոր հիմնարկները պետք է լինեն ոչ թե բանտային, այլ ուղղիչ կամ սոցիալ ական տիպի:

ՔՐԵԱԿԱՏԱՐՈՂԱԿԱՆ ՈՒ ՈՐՏՈՒՄ ԱՌԿԱՅՆԱՐԱԿՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԲԱՑԹԱԴՐՈՒՄՆԵՐ

Հայ աստանի Հանրապետության քրեակատարողական օրենսգրքի խնդիրներն են՝ սահմանել քրեական պատիժներ (այսուհետ՝ պատիժներ) կատարելու և պատժի կատարման հետ միացված բժշկական բնույթի թիվ հարկադրանքի միջոցներ կիրառելու և կրելու կարգն ու պայմանները, ապահովել դատապարտյալի ուղղման համար անհրաժեշտ պայմաններ, պաշտպանել նրա իրավունքները և ազատությունները:

Նշված խնդիրներն իրականացնելու համար Հայ աստանի Հանրապետության քրեակատարողական օրենսգրքն ամրագրում է պատժի կատարման հիմքը, քրեակատարողական օրենսդրության սկզբունքները, դատապարտյալի իրավական վիճակը, նրա իրավունքները և ազատություններն ապահովելու երաշխիքները, պատժի կատարման հետ միացված բժշկական բնույթի թիվ հարկադրանքի միջոցներ կիրառելու, առանձին պատժատեսակներ կատարելու, պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու դեպքում փորձաշրջան և նշանակելու և փորձաշրջանի ընթացքում վերահսկողություն իրականացնելու, ինչպես նաև պատժից ազատելու կարգը:

Նույն օրենսգրքի 10-րդ հոդվածը սահմանում է, որ դատապարտյալի ուղղման և սոցիալ ական վերականգնման, ինչպես նաև նրանում օրինապահ վարքագիծ ձևավորելու և նպատակով պատիժը կարող է զուգակցվել օրենքով նախատեսված ուղղման միջոցների հետ: Մեր սուբյեկտիվ կարծիքով, վերոնշյալի մեջ «կարող է» եզրույթն անհրաժեշտ է փոխարինել «պետք է» եզրույթով, քանի որ պատժի նպատակը ըստ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասի կայանում է սոցիալ ական արդարությունը ունեցողական պատճենը և պատժի ենթարկված անձին ուղղելու, ինչպես նաև հանցագործությունը ունեցնելու կանխելու մեջ: Իսկ քրեակատարողական օրենսգրքի 16-րդ հոդվածը սահմանում է, որ դատապարտյալի ուղղումը մարդու, հասարակության, համակեցության կանոնների և ավանդույթների նկատմամբ դատապարտյալի հարգալից վերաբերմունքի ձևավորումն է, ինչպես նաև վերջիններիս օրինապահ վարքագիծի խթանումը՝ դատապարտյալի մոտ առողջ կենսակերպի ամրապնդման և գարգացման նպատակով:

Դատապարտյալի ուղղման հիմնական միջոցներն են պատիժները կատարելու և կրելու սահմանված կարգն ու պայմանները, դատապարտյալի հետ տարկող սոցիալ ական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքները, դատապարտյալի աշխատանքից ին,

կրթական, մշակութային, մարզական և նման այլ գբաղվածությունը, ինչպես նաև հասարակական ներգործությունը: Ուղղման միջոցների առանձին տեսակներ անչափահան ների համար կրում են պարտադիր բնույթ:

Նշվածների համարդությունը նից բխում է, որ դատապարտյա ալ ների հետ տարկող աշխատանքները չեն սահմանափակվում սոսկ պատիժ կատարելով, այլ հատուկ նպատակներ են հետապնդում, մասնավորապես միտված պետք է լինեն վերջիններիս ուղղելուն: Յետևաբար հատկապես անչափահան ների հետ տարկող աշխատանքներն ուղղիչ հիմնարկներում պետք է առավել շեշտադրված և նպատակառ ողղված լինեն:

Քրեակատարողական օրենսգիրքը անչափահան ների հետ կապված սահմանել է որոշակի առանձնահատկությունը ունեներ: Թերևս գլխավոր առանձնահատկությունը ուղղելունը սահմանված է քրեակատարողական օրենսգրքի 109-րդ հոդվածում, որի առաջին մասում սահմանված է. «Որոշակի ժամկետով ազատազրկման դատապարտված անչափահանը մինչև պատժի ժամկետը լրանալը պատիժը կրում է մինչեւ նուղիչ հիմնարկում, բայց ոչ ավելի, քան նրա քսանմեկ տարեկան դաշնալը»:

2-րդ մասում սահմանված է, որ տասնութեան լրացած դատապարտյա ալի՛ բացասական վարքագիծ դրսեւորելու դեպքում սույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված առանձնահատկությունը ուղղիչ հիմնարկում:

Թերևս սա բավականին հայեցողական է և «բացասական վարքագիծ» ասվածը շատ լայն կարող է մեկնաբանվել և չարացած ահումների տեղիք տալ: Քանի որ, թեև առկա է վարքագիծը չափելու գործիքները⁴⁶, սակայն անհրաժեշտ է դեռ փորձաքննության ենթարկել, արդյոք վարքի գնահատման թերթիկում առկա չափորոշիչները անհրաժեշտ և բավարար են ուղղման գործընթացի և վարքի գնահատման համար:

Իսկ նույն հոդվածի 3-րդ մասով արգելված է որոշակի ժամկետով ազատազրկման դատապարտված անչափահանին պատիժը կրելու նպատակով փակ ուղղիչ հիմնարկ ուղարկելը:

Կարելի է փաստել, որ մենացած առանձնահատկությունը ուները կրում են «չնչին» բնույթը: Օրինակ կայլ անքը կատարելու հետ կապված սահմանված է, որ անչափահան դատապարտյա ալին ամսվա ընթացքում մեկ անգամ տրամադրվում է մինչև չորս ժամ տևողությամբ կարճաժամ տեսակցությունը ունենալու հետ կամ այլ օրինական ներկայ ացուցիչների հետ: Սահմանված է նաև, ի տարբերություն չափահանների համար սահմանված 1 ժամի, առնվազն 2 ժամ տևողությամբ ամենօրյա զբոսանքի իրավունք:

Հիմնականում սահմանված են նաև ժամկետների հետ կապված առանձնահատկությունը ունեներ, օրինակ տույժի միջոցների, կամ պատիժը կատարելու համար ուղղիչ հիմնարկի տեսակը փոխելու դեպքուի հետ կապված⁴⁷:

⁴⁶ Յա աստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարի 2008 թվականի մայիսի 30-ի N 44-Ն հրաման

⁴⁷ Օրինակ՝ ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքը 95-րդ հոդվածի 1-ին մաս. Պատիժը կրելու սահմանված կարգը խստանալու համար ազատազրկման դատապարտված անձինք կատարմաբառ 3)

Անչ ափահաս և երի նկատմամբ արդար ադասություն ուն
իր ականաց և ելու վերաբերյալ ՄԱԿ-ի նվազագույն ստանդարտ
կանոնների 26-րդ կետը նվիրված է ուղղիչ հիմնարկներում
իր ավախանության հետ վարչել ած և նպատակներին: Որտեղ
ամրագրված է, որ «ուղղիչ հիմնարկներում
պահպող անչ ափահաս և երի հետ դաստիարակչական աշխատանքների
նպատակը խնամքի, պաշտպանության, կրթության, պրոֆեսիոնալ
պատրաստության առաջարկումն է, հասարակության մեջ նրանց
սոցիալ ականագործության արդյունավետ դեր կատարելու ուն օգնելու
համար»:

Ուղղիչ հիմնարկներում անչ ափահաս և երը պետք է պահովվեն
իրենց տարիքին, սեռին, անձին և լիարժեք գարգացման շահերին
համապատասխան խնամքով, պաշտպանությամբ և սոցիալ ական,
հոգեբանական, բժշկական, ֆիզիկական, կրթության և
արհեստավարժության բնագավառների ողջ անհրաժեշտ
օգնությամբ: Ուղղիչ հիմնարկներում անչ ափահաս և երը պետք է
պահպեն մեծահասակներից առանձին, հասուկ ուղղիչ հիմնարկում
կամ ուղղիչ հիմնարկի հասուկ բաժանմունքում, որտեղ պահպեն
են նաև մեծահասակները»⁴⁸: (հարկ է նշել, որ քրեակատրողական
օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը սահմանում է
համահունչ պահանջը և գործնականում այն ապահովված է):

Ուղղիչ հիմնարկներում պահպող իրավախանությունը պետք է հատկացնել հասուկ ուղղությունը, հաջող առնելով նրանց անձնական կարիքներն ու խնդիրները: Նրանք պետք է պահովվեն նույնական խնամքով, օգնությամբ, պրոֆեսիոնալ
պատրաստությամբ, ինչ պահովվում է երիտասարդ տղամարդի իր ավախանության համար: Նրանց նկատմամբ պետք է պահովվի արդարացի վարչելած և⁴⁹:

Այս ստեղծական նշել, որ գործնականում բացակայում է անչ ափահաս առջիկների համար առանձին պատիժը կամ կալանքը կրելու հասուկ պայմաններ և նրանք ստիպված են դրանք կրել ափահաս կանաց համար նախատեսված պայմաններում:

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ. ՍՄԵՂԾԵԼ ՀԱՄԱՊԱՏԱԽԱՆ ԱՎ ՄԱՆՆԵՐ ԱՆՉ ԱՓԱՀԱՍ ԱՂՋԻԿՆԵՐԻ ԱՄԻՄԱՆ ՀԱՄԱՐ:

Դեկինյան կանոններում ձևակերպված, ուղղիչ
հիմնարկներում պահպող իրավախանության հետ վարչել ած և նպատակները պետք է ընդունելի լինեն ցանկացած համակարգի և
մշակույթի համար: Սակայն ամենուրեք չէ, որ նրանք կիրավում
են և այդ կապակցությամբ մեծ աշխատանք է սպասվում: Յատկապես
ծայրահեռ կարենոր նշանակություն ունեն բժշկական և
հոգեբանական ուղղիչ հիմնարկներում պահպող թմրամունք, ագրեսիվ, հոգեկան հիվանդ երիտասարդների համար:

Անհրաժեշտ է խուսափել մեծահասակական իրավախանության
բացական ազդեցությունից և պահպանել անչ ափահաս և երի

պատճենաբառ տեղափոխությունների ըմբռների և ստանդարտների համար,
իսկ անչ ափահաս դասապարտության մեջ՝ ինչ մինչ ստանդարտակետում:

⁴⁸Անչ ափահաս և երի նկատմամբ արդարադասություն իրականացնելու վերաբերյալ ՄԱԿ-ի

նվազագույն ստանդարտ կանոններ:

⁴⁹Նույն տեղում, կետ 26

բարեկեցությունը ուղղիչ հիմնարկի պայմաններում, ինչ պես նախատեսված է 6-րդ Կոնգրեսի 4-րդ բանաձևում շարադրված հիմնական ղեկավարման սկզբունքներից մեկին համապատասխանող 26.3 կանոնում: Այդ կանոնը չի խչընդոտում պետք թյուններին ընդունելու այլ միջոցներ մեծահասակ իրավակիական հիմնախառների բացասական ազդեցությունների դեմ, որոնք առնվազն նույնքան արդյունավետ են, որքան տվյալ կանոնում նշվածները (տես՝ նաև 13.4 կանոնը): 26.4 կանոնը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ ինչ պես նշվել է 6-րդ Կոնգրեսում, կին իրավակիական հիմնախառներին հատկացվում է ավելի քիչ ուշադրություն, քան տղամարդ իրավակիական հիմնախառներին: Մասնավորապես 6-րդ Կոնգրեսի 9-րդ բանաձևում կոչ է արվում արդարացի վարչել կին իրավակիական հետքրեական արդարադատության իրականացման յուրաքանչյուր փուլում, նաև ազտազրկման ընթացքում հատուկ ուշադրությամբ քննարկել նրանց կոնկրետ պրոբլեմներն ու կարիքները: Դրանք պետք է քննարկվեն նաև ըստ 6-րդ Կոնգրեսի Կարակասյան հռչակագրի, որում, մասնավորապես, քրեական արդարադատություն իրականացնելի իսկական արարժեք մոտեցման կոչ է արվում, Կանանց հանդեպ խորականության բոլոր ծերի վերացման հռչակագրի և Կանանց հանդեպ խորականության բոլոր ծերի վերացման կոնվենցիայի լույսի ներքո:

27-րդ կետը հորդորում է, որ դատապարտյալ ների հետ վարչեցողության նվազագույն ստանդարտ կանոնները և համապատասխան հանձնարարականները կիրառել իրության սահմաններում օգտագործվում են ուղղիչ հիմնարկներում պահպող անչափահաս իրավակիական հիմնախառների նկատմամբ, ներառելով ուղղիչ հիմնարկներում դատավճռի սպասող կալանքի տակ պահպողներին:

Անիրաժեշտ է ջանքեր ներդնել՝ անչափահաս ների տարիքից, սեռից և անձից ելնող բազմազան կարիքները բավարարելու նպատակով առավել ամբողջականորեն կիրառել ու Դատապարտյալ ների հետ վարչեցողության նվազագույն ստանդարտ կանոններում շարադրված համապատասխան սկզբունքները:

Նշված ստանդարտ կանոններում արտացոլված են ուղղիչ հիմնարկներում անչափահաս իրավակիական հիմնական վարչելածներից մի քանիսը (կառույցները և նրանց սարքավորումները, նևազանային պարագաները, հագուստը, դիմումների և բողոքների քննարկումը, արտաքին աշխարհի հետ շփումները, սնունդը, բժշկական սպասարկումը, կրոնական ծեսերի կատարումը, ըստ տարիքային կատեգորիաների բաժանումը, անձնակազմի նկատմամբ պահանջները, աշխատանքը և այլն), նաև՝ պատժին, կարգապահությանը, վտանգավոր իրավակիական հիմնախառներին զսպելու և վերաբերող անկությունը:

Անչափահաս դատապարտյալ ների ուղղման տեսանկյունից կարելի է առանձնացնել նրանց հետ տարիքող սոցիալ ական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքները, որոնք կանոնակարգված են ՀՀ արդարադատության նախարարի Հայ աստանի

Հանրապետության անդադարձական առաջարկը՝ 2008 թվականի մայիսի 30-ի N 44-Ն հրամանով:

Հրամանի 3-րդ կետը սահմանել է, որ քրեակատարողական ծառայության անսոցիալ ական, հոգեբանական, և իրավական աշխատանքների իրականացնող ստորագրատառությունը ի նպատակը Հայ աստանի Հանրապետության արդարադարձական առաջարկը անդադարձական հիմնարկներում պահպող կալանավորված անձանց և դատապարտյալ ների սոցիալ ական վերականգնումը և դատապարտյալ ալների ուղղմանը նպաստել ն է⁵⁰.

Սակայն ի արկ է նշել, որ այս ստորագրատառություն աշխատանքները սահմանափակվում են քրեակատարողական հիմնարկներում գտնվող անձանց շրջանակով և պատժի կրման ընթացքով: Թեև կարելի է նշել աշխատանքները, որոնք տարվում են որոշակի պարզությունը ակիգործությունը ամբողջ ուղղվելու հրավունքից և հանրայինաշխատանքների կատարման ժամանակ:

Հրամանի 37 կետը սահմանում է. «Դատապարտյալ ալների հետ իրականացվող սոցիալ ական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքները որոշակի պաշտոններ գրադեցնելու ու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից գրկելու ծնով պատճենը կատարելու ժամանակ ներառում են՝

1) դատապարտյալ ին իր իրավունքների և պարտականությունների մասին իրազեկելը և դրանց ապահովմանը հետևելը՝ իրազեկելու մասին տեղեկանքը կցելով նրա անձնական գործին,

2) դատապարտյալ ին իր մասնագիտական հմտությունների և որպես համապատասխան նոր աշխատանքային գործունեության մեջ ընդգրկվելու աջակցելը,

3) դատապարտյալ ի հոգեկան վիճակի բարելավմանն ուղղված հոգեբանական խորհրդառության մասին աշխատանքների իրականացնելը»:

Իսկ 38-րդ կետը վերաբերվում է հանրային աշխատանքներ կատարելու ընթացքում իրականացվող աշխատանքներին. «Դատապարտյալ ալների հետ իրականացվող սոցիալ ական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքները հանրային աշխատանքները կատարելու ժամանակ ներառում են՝

1) դատապարտյալ ին իր իրավունքների և պարտականությունների մասին իրազեկելը և դրանց ապահովմանը հետևելը՝ իրազեկելու մասին տեղեկանքը կցելով նրա անձնական գործին,

2) դատապարտյալ ի մասնագիտական հմտությունները բացահայտելը, դրա հիման վրա նրա կողմից կատարվելիք աշխատանքների բնույթի և պատակահարմարության վերաբերյալ ալեգորիան գործումներ կատարելը,

3) դատապարտյալ ի հետ վերջինիս կողմից աշխատանքների կատարումից չարամտորեն խուսափելը կանխելու ուղղված

⁵⁰ Հայ աստանի Հանրապետության արդարադարձական առաջարկը՝ 2008 թվականի մայիսի 30-ի N 44-Ն հրաման

հոգեքանական, իրավական
իրականացնելը,

4) տեղական ինքնակառավարման մարմինների, ոչ առևտոյի ին կազմակերպությունների հետ համագործակցությամբ հանրայի ին աշխատանքների լուսաբանման միջոցառումներ իրականացնելը՝ ուղղված դատապարտյալ ի կողմից այդ աշխատանքների դերի և նշանակության գնահատմանը»:

Ինչ պես տեսնում ենք, իիմնականում աշխատանքներն ուղղված են պատիժները կատարելուն քանի դատապարտյալ ի ին ուղելուն:

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ. **Մշակել միջոցներ, որպեսզի ազատություն նից գրկել ու հետ չկապված պատիժներ կատարել ու ընթացքում էլ սոցիալ այս, հոգեբանական և իրավական աշխատանքներն իրավանացվեն ինտենսիվ՝ միտված դատապարտյալ ների ուղմանն ու հանցագործությունների մաքրել մամբ:**

Հրամանի 10-րդ գլուխը նվիրված է պատիժը պայմանականորեն չկիրառելիս դատարանի կողմից սահմանված փորձաշրջանուն անցնելու, պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու դեպքերում, սոցիալ ական, հոգեքանական և իրավական աշխատանքների իրականացումը պարտադիր է, եթե այդ պիսիք նշանակվել են դատարանի կողմից:

Հրամանի 51-րդ կետը սահմանում է. «Հայ աստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում պատիժը պայմանականորեն չկիրառելիս դատարանի կողմից սահմանված փորձաշրջանուն անցնելու, պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու դեպքերում, սոցիալ ական, հոգեքանական և իրավական աշխատանքների իրականացումը պարտադիր է, եթե այդ պիսիք նշանակվել են դատարանի կողմից»:

Ստացվում է, եթե չի նշանակել ուրեմն որևէ աշխատանք չի տարվելու: Այստեղ հարկ է նշել նաև, որ գործնականում դատարանը չի նշանակի հատուկ սոցիալ ական հոգեքանական միջոցառումների իրականացումը, քանի որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի 5-րդ մասը սահմանում է. «Պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու մասին որոշում կայ անելիս դատարանը դատապարտյալ ի վրա կարող է դնել որոշակի պարտականություններ՝ չփոխել մշտական բնակության վայրը, բուժման կուրս անցնել ալ կոհիում ամոլությունից, թմրամոլությունից, վեներական հիվանդությունից կամ թունամոլությունից, նյութական օգնություններ ցույց տալ ընտանիքին: Դատարանը, դատապարտյալ ի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն ունի իրականացնող իրավասում մարմնի միջնորդությամբ կամ առանց դրա, դատապարտյալ ի վրա կարող է դնել նաև նրանու դղմանը նպաստող այլ պարտականություններ կամ փոխարինել դրանք»:

Թեև վերևում խոսվել է վերջին դրույթի իրավաչափության մասին, սակայն ընթացակարգային առումով պետք է նշել, որ դատարանի կողմից որևէ այլ միջոցառում նախաձեռնելու համար էլ մի դեպքում՝

խորհրդատվական

աշխատանքներ

ա/անհրաժեշտ է լինելու դատապարտյալ ի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն ուն իրականացնող իրավասում մարմնի միջնորդությունը՝ այսինքն նույն աշխատանքներ կատարող մարմնի միջնորդությունը⁵¹:

բ/ սեփական նախաձեռնությամբ որևէ միջոց նշանակելիս՝ դատարանին պակասելու է նեղ մասնագիտական մոտեցումը:

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ. Այս առումով, անհրաժեշտություն է առաջ անում իրավական պատրով ամրագրել այն նվազագույն ծրագրերը (կրթամշակութային, լրացուցիչ ուսումնական, այդ թվում՝ տառամանաքության դաշընթացների, վերականգնողական մասնագիտական աշխատանքների, թրենինգներ և այլն), որոնք կարող են կիրառվել դատարանների կողմից ամէ ախահաների նկատմամբ՝ որպես ուղղմանը նպաստող այլ պրոտոկալնություններ:

Յ րամանի 53-րդ կետը սահմանում է, որ սոցիալ ական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքները ներառում են՝

1) դատապարտյալ ի անձն ուսումնասիրելը, նրա հետսոցիալ ական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների անհատական ծրագիր կազմելը՝ սոցիալ ական, հոգեբանական թերապիայի, սոցիալ ական վերահսկողության, ինչ պես նաև վարքագծի դրական աշխատանքային գործունեության, ինչ պես նաև վարքագծի դրական փոփոխության անը և ուղղմանը նպաստող ներգործության այլ միջոցների և ծրագրերի ընդգրկմամբ նշված գործունեությունների կատարումը կազմակերպելը և դրանց կատարման նկատմամբ հսկողություն ուն իրականացնելը,

2) դատապարտյալ ին իր իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ տեղեկատվություն ուն տրամադրելը՝ այդ մասին տեղեկանքը կցելով նրա անձնական գործին,

3) դատապարտյալ ի ուղղման նպատակով դատապարտյալ ին և նրա ընտանիքին սոցիալ ական, հոգեբանական և այլ աշակեցություն ուն ցույց տալ ը, սոցիալ ական ծրագրերի մեջ ընդգրկելը, ինչ պես նաև՝ օրենքով նախատեսված սոցիալ ական ապահովման աջակցելը,

4) սոցիալ - հոգեբանական հատուկ ծրագրեր մշակելը՝ ուղղված ալ կողին ամոլ ությունից, թմրամոլ ությունից և թունամոլ ությունից դատապարտյալ ալ ների բուժմանը,

5) դատապարտյալ ի կողմից անհատական ծրագրով նախատեսված գործողությունների կատարման աստիճանը հաջողի ե առնվազմ պատիժը պայ մասնականորեն չկիրառելը, պայ մասնական վաղաժամկետ ազատությունը դատապարտագատումը վերացնելու նպատակով միջնորդություն ուն ներկայ աշխատելու հարցը քննարկելիս:

⁵¹ Յ րամանի 52-րդ կետը սահմանում է. <<Յ այ աստանի Յ անրաբետություն թյ ան քրեական օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում պատիժը պայ մասնականորեն չկիրառել իս դատապարտի կողմից սահմանված փորձաքանակության սահմանը, պատիժը պայ մասնական վաղաժամկետ ազատությունը դեպքերում դատապարտի կողմից նշանակված սոցիալ ական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքներն իրականացվում են՝ ազատությունը ունից գրկելու հետ չկապված պատիժների կատարման ստորագրամների համապատասխան մասնագետների կողմից:

Ամեն դեպքում ողջունելի է վերոնշյալ նորմերի առկայ ությունը, այլ հարց է գործնականում դրանց կիրառման համար առկա կարգավորումները, դրանց կիրառման հաճախականությունն ու արդյունավետությունը:

ԱՌԱՋԱՎՈՒԹՅՈՒՆ. *Օրենսդրությամբ սահմանել պարտադիր նվազագույն պարտականություն նևեր, որոնք պետք է կապի փորձաքաջանի մեջ գտնվող անձը: Փորձաքաջանը պետք է ներառի հանցագործությունների կանխարգել մասն ծրագրի պարտադիր առկայ ություն, որը փորձաքաջանի մեջ գտնվող անձը, անկախ դատարանի կողմից որևէ այլ պարտականություն չունեմանը լինելու հանգամանքից, պետք է անցնի՝ իրավաուր մարմնի հսկողությամբ: Այսինքն՝ բացառել փորձաքաջան, առանց որևէ կանխարգելի հետո միշոցառման, որը բխում է քրեական արդարադատությամբ նպառակներից*

ԱՌԱՋԱՎՈՒԹՅՈՒՆ. *Անհրաժեշտ է ամբողջությամբ վերանայ ել ՀՀ արդարադատությամբ նպառադիր թիվ 44-Ն հրամանի պահանջ ները՝ համահու նշ քրեական արդարադատությամբ բարեվորիումների ներկայ իս քաղաքականությամբ:*

Պատժի կրումից հետո հասարակությունունում անձի վերաբերյալ մասնակի նշանակությունը նույնական չէ առ աղքատիկ են:

Վերսում արդեն խոսվել է Պատժից պայմանական ազատելու հետ կապված անչափահան ների համար սահմանված ժամկետների մասին: Յարկ է փաստել, որ ընթացակարգերը չեն տարբերվում ընդհանուր առմամբ և այս ինստիտուտի կիրառման ընթացքում և միակ առանձնահատկությունը ունեն դա չափահան ների համեմատ պատժի փաստացի կրման ավելի կարծ ժամկետներն են:

Իսկ ՊԵԿԻՆ ան կանոններից բխում է, որ «ուղղիչ հիմնարկներից պայմանով ազատումը համապատասխան մարմինների կողմից կիրառվում է հնարավորին չափ լայն ընդգրկումով և հնարավորին չափ վաղ ժամկետում:

Ուղղիչ հիմնարկներից պայմանով ազատված անչափահան ները ստանում են համապատասխան մարմնի օգնությունը, գտնվում են հսկողությամբ տակ և պետք է ստանան համայնքների աջակցությունը:

Եթե հանգամանքները թույլ ատրում են, պետք է գերադասությունը ունենալու պայմանով ազատմանը՝ չպարտադրելով երիտասարդ իրավակիանութիւնը կրելու: Վերադաստի արակությամբ ընթացքը վկայ ող ցուցանիշների առկայ ությամբ դեպքում, նույնիսկ ուղղիչ հիմնարկներում տեղական իս, վտանգավոր խախտում կատարած համարվողները կարող են ազատվել պայմանով: Ինչ պես և փորձարկման ժամկետի սահմանումը՝ պայմանով ազատումը կարող է պայմանավորվել համապատասխան մարմինների կողմից դրվագ պայմանների կատարումով, օրինակ իրավակիանութիւն «լավ վարքագծի» պայման, համայնքների միշոցառումներին մասնակցությամբ պայման, թույլացրած ռեժիմով ուղղիչ հիմնարկներում բնակությամբ պայման և այլն: Իրավակիանութիւնը ուղղիչ հաստատությունը ունից պայմանով ազատելու դեպքում անհրաժեշտ է օգնությունը և

Վերահսկողությունը և նախատեսել պրոբացիայի համակարգի կամ մեկ այլ պաշտոնատար անձի (հատկապես այն երկրներում, ուր պրոբացիոն համակարգը չի գործում) կողմից, ինչպես նաև խրախուսել համայնքի կողմից աջակցություն ցուցաբերելը»:

ԱՌԱՋԱԿՈՒԹՅՈՒՆ. ԱՆԻՐԱԺԵՉՄԵԼ ՍԱԲՄԱՆԵԼ ԱՅՆԻԻՄՆԱԿԱՆ ԿԱՄ ՆՎԱՋԱԳՈՒՅ ՆԱՄ ՄԱՆՆԵՐՆ ՈՒ ԱՓԻԱՆՁ ՆԵՐԸ, ՊՐՈՆՔ ԱՆԻՐԱԺԵՉՄԵԼ ՈՒ ԲԱՋԱՐԱՐ ԻԻՄՔԵՐ ԿՍՄԵԴԵՆ ԱՆՑ ԱԽՏԻԱՀԻՆ ԱՓԱԺԻԾ ԱՅՄ ՄԱՆԱԿԱՆ ՎԱԴԱԺԱՄԿԵՄ ԱՊԱՏԵԼ ՈՒ ՊՐՈՇՈՒՄ ԿԱՅ ԱԳՆԵԼ ՈՒ ԻԱՄԱՐ, ՊՐԾ ԻՆԱՊԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ ԿԸՆՃԵՌԻ ԳՈՐԾՈՂ ՊՐՈՇՈՒՄ ԿԱՅ ԱԳՆՈՂ ՄԱՊՄԻՆՆԵՐԻՆ ԿԱՅ ԱԳՆԵԼ ԱՊԱՎԵԼ ԻՐԱՋԵԿ և ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ՊՐՈՇՈՒՄՆԵՐ:

ԱՌԱՋԱԿՈՒԹՅՈՒՆ. ԱՆԻՐԱԺԵՉՄԵԼ Ե ՄՇԱՋԵԼ ԱՆՑ ԱԽՏԻԱՀԻՆ ԱՓԱԺԻԾ ԱՊԱԺԱՆԸ ՆԱԽԱՎԱՐԱՍՄԵԼ ՈՒ ԱՊԱՎԵԼ ԻԵՌԱԱԿԱՐԱՅԻՆ ԾՐԱԳԻՐ՝ ՆՎԱՋԱԳՈՒՅ ՆՆ ԾՆԴԳՐԿԵԼ ՈՎ ԻԱՄԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒ ՆՈՒՄ ԻԱՊՄԱՐՎԵԼ ՈՒ ԻԻՄՆԱԿԱՆ ԿԱՐԻՔՆԵՐԻ ԳՆԱԽԱՄՈՒՄԸ, ԱՅ Դ ՈՒ ՂԴՈՒԹՅ ԱՄԲ ԱԲՏԱՎԱՆ ՈՒ ՌԵ ԱԲՏԱՎԱՆ ԿԱՌՈՒՅ ԳՆԵՐԻ ՈՒ ԿԱՋՄԱԿԵՐԱՓՈՒԹՅՈՒՆ ՆԵՐԳՐԱՎՈՒՄԸ, ՆՐԱՆՑ ԻՐԱՋԵԿՈՒՄԸ և ԻԱՄԱՎԱՐԱՀԱՆ ՄԵՂԵԿԱՊԼՈՒԹՅ ԱՆ ՄՐԱՄԱԴՐՈՒՄԸ և ԱՅ Ն:

ԱՌԱՋԱԿՈՒԹՅՈՒՆ. Չաջվի առնել ով, որ քրեակառադրողական ծառայ ությ ան ինդիրներն ավարտվում են պատի կառարման և այ դ ԾՆԹԱԳՐՈՒՄ անց ախտա դառապրոց ալ ի ՆԿԱՄԱՄԲ ու ղման միջոցների ՆԵՐԳՐՈՇՈՒԹՅ ԱՄԲ՝ ԱՆԻՐԱԺԵՉՄԵԼ Ե ԴԻՄԱՓԿԵԼ ԻԱՄԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒ ՆՈՒՄ ԻՆՏԵԴՐՎԵԼ ՈՒ ՆԱԽԱՎԱՐԱՍՄԱՆ ԾՐԱԳԻՐԸ ՔՐԵԱԿԱՊՐՈՂԱԿԱՆ ծառայ ությ ունից դուրս, այ լ կառույցի իետ ԻԱՄԱՏԵԴ ԿԱՋՄԵԼ ՈՒ և ԻՐԱԳՈՐԾԵԼ ՈՒ ՆԱՊԱՎԱՀԱՐՄԱՐՈՒԹՅ ՈՒՆՔ: Այ ս առումով, առաջ պրկվում է ապագա պրոբացիայի ծառայ ությ ան օժմել քրեակառադրողական ծառայ ողների իետ ԻԱՄԱՏԵԴ պատման ՆԱԽԱՎԱՐԱՍՄԱՆ ՄԱՆԱԳԻՌԱՎԱՆ ԾՐԱԳՐԵՐ ԿԱՋՄԵԼ ՈՒ և ԻԱՄԱՐԱԿՈՒԹՅ ՈՒ ՆՈՒՄ ԴՐԱՆԸ ԻՐԱԳՈՐԾԵԼ ՈՒ Լ ԻԱԳՈՐԾՈՒԹՅ ԱՄԲ:

Գործնականում պատի ժը պայ մանականորեն չկիրառել ու կամ վաղաժամկետ ազատվել ու դեպքում հսկողությ ուն ն իրականացվում է ՀՀ Կառավարության 2006 թվականի հոկտեմբերի 26-ի

«Հ այ աս տանի Հ ան րապետությ ան արդար ադառությ ան նախարարությ ան քրեակատարողական վարչությ ան

այ լ ը ն տր անքայ ի ն պատի ժների կատար մանքաժնի տար ածքայ ի ն մ արմի ն ն ե ր ի գործուն ե ու թյ անկարգը հաս տառել ու մասին» N 1561-Ն որոշմամբ (այ սու ի ե տ՝ որոշում) սահմանված կարգով:

Վերոնշյալ կարգում սահմանված է ազատությ ունից գրկել ու ի ե տ չ կ ա պ վ ա ծ պ ա տ ի ժ ն ե ր ի կ ա տ ա ր մ ա ն բ ա ժ ն ի տ ա ր ա ծ ք ա յ ի ն մ ա ր մ ի ն ս ե ր ի գ ո ր ծ ո ւ ն ե ո ւ թյ ա ն կ ա ր գ ը հ ա ս տ ա ռ ե լ ո ւ մ ա ս ի ն » Ն 1561-Ն որոշմամբ (այ սու ի ե տ՝ որոշում) սահմանված կարգով:

Վերահսկողությ ուն ն ը փորձաջ ը շ ա ն ի ը ն թ ա ց ք ո ւ մ ի ր ա կ ա ն ա ց վ ո ւ մ է ի ի մ ն ա կ ա ն ո ւ մ ի ե տ ս յ ա լ կ ե ր ա վ:

Դատապարոց ալ ի բաժանմունք ներկայ անալ ու դեպքում բաժանմունքի ծառայ ողը նրա անունով լրացնում է հաջ վառման քարտ, դատապարոց ալ ի ն պարզաբանում է նրա իրավունքները և պարտականությ ուն ն ե ր ը, դրանք խախտել ու համար սահմանված

պատասխանառվությունը, ինչ պես նաև հաջորդման ներկայ անալու օրվանից առնվազն ամիսը մեկ անգամ բաժանմունք ներկայ անալու պարտականության մասին, ինչ ի մասին դատապարտյալ ից վերցվում է ստորագրություն:

Որոշման հավելվածի 52 և 53 կետերով սահմանված է. «52. Այն դատապարտյալ պետի մասին, որոնց վրա դատարանը դրել է պարտականություններ՝ կապված ալկոհոլ ամոլ օւթյունից, թմրամոլ օւթյունից, թունամոլ օւթյունից կամ վեներական հիվանդություններից բուժման կուրս անցնելու հետ, բաժանմունքի ծառայողը հաղորդում է օւղարկում առողջապահության մարմիններ:

Դատապարտյալ պետի համար այլ պարտականություններ սահմանված ինելու դեպքում բաժանմունքի ծառայողը այդ մասին հաղորդում է օւղարկում համապատասխան մարմին: 53. Բաժանմունքի ծառայողը կարող են այցելել համապատասխան հիմնարկներ՝ դատավճռի պահանջների կատարման մասին վարչակազմից պարզաբանումներ ստանալու և պատակով: Այդ մասին կազմում է արձանագրություններ:

Ինչ պես տեսնում ենք դատապարտյալ պետի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողությունը դրսենորվում է հիմնականում իրավական սահմաններում և բացակայում են դատապարտյալ ի հետ տարկող վերականգնողական աշխատանքների մասին կարգավորումներ:

Այնինչ դատապարտյալ ի օւղղման տեսակետից դրանք չափազանց կարսորվում են, քանի որ դատապարտյալ ի հետ տարկող միջոցառումների գլխավոր նպատակը ոչ միայն հանցագործությունների կանխարգելումն է, այլ հանցանք կատարած անձի օւղղումը:

Հատկապես այն դեպքերում, երբ դատարանը պատիժը պայմանականորեն չկիրառելով՝ անձի վրա դնում է օրոշակի պարտականություններ, ապա ոչ միայն ինտենսիվ վերահսկողությունը անձու պարտականությունները կատարելու հետ կապված, այլև անհրաժեշտ է ինտենսիվ աշխատանք անձի ընդհանուր վարքագծի հետ կապված:

Սակայն հասկանալի է, որ յուրաքանչյուրին անհատական մոտեցում ցուցաբերելն օւղարկություն ինտենսիվ «խնամք» տածելը պահանջում է ինչ պես մարդկային այլ սպառ մեր պետություններում զգացվում է: Ուստի անհրաժեշտ է ստեղծել հիմքեր այլ մարմինների օգնությամբ նշված խնդիրներն իրականացնելու համար: Այս առումով օրինակելի է ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի ընձեռած փայլուն հնարավորությունը՝ ի կատար ածելու վերոնշյալ մտահղացությունները:

Այսպես, ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է. <<Պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու դեպքում ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների կատարման ստորագրածանումը, իսկ զինծառայությունի նկատմամբ՝ նրա զորամասի հրամանատարությունը փորձաշրջանի ընթացքում իրականացնելու մեջ անձի անհատական հաջորդում, համապատասխան մարմինից վերահսկողությունը անձի անհատական հաջորդում, համապատասխան

ծառայ ությ ունեների կամ հասարակական կազմակերպությ ունեների հետ համագործակցությ ամբ վերահսկողությ ունեն է իրականացնում այդ անձի կողմից հասարակական կարգը պահպանել ու և դատարանի կողմից նրա վրա դրված պարտականությ ունեները կատարել ու նկատմամբ>>:

ԱՌԱՋԱԿՈՒԹՅՈՒՆ. հարկ է փասել, որ առկա ռեսուրսների պակասը կարելի է լրացնել հասրակական կազմակերպությ ունեների կամ այլ ծառայ ությ ունեների հետակատվ համագործակցությ ամբ:

ԱՌԱՋԱԿՈՒԹՅՈՒՆ. Զարգացնելով վերոնշյալ հոդվածով ընծեռնված հասրավորությ ուներ՝ առաջարկվում է այն տարածել նաև օրենքով սահմանված վերահսկողությ ան այլ ձևերի նկատմամբ. պատից այս մասնական վաղաժամկետ պատել ու, պահժը կրելը հետաձգել ու, դաստիարակչ ական բնույթի հարկադրամքի միջոց կիրառել ու դեպքերում:

Քննարկվող հարցերի և արորացիայի ծառայ ությ ան հետ կապված շրջանառությ ան մեջ է գտնվում համապատասխան օրենսդրական փաթեթ՝ «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխությ ունեներ և լրացումներ կատարել ու մասին», «ՀՀ քրեական ատարողական օրենսգրքում փոփոխությ ունեներ կատարել ու մասին», «ՀՀ քրեական ատարողական օրենսգրքում փոփոխությ ունեներ և լրացումներ կատարել ու մասին», «ՀԵՐԲԱԿԱՎԱԾ և կալանվորված անձանց պահել ու մասին ՀՀ օրենքում փոփոխությ ունեներ և լրացումներ կատարել ու մասին», «ՊՐՈՐԱԳԻԱՅ ի ծառայ ությ ան մասին», «ՔՐԵԱԿԱՏԱՐՈՂԱԿԱՆ ծառայ ությ ան մասին ՀՀ օրենքում փոփոխությ ունեներ և լրացումներ կատարել ու մասին» ՀՀ օրենքների նախագծեր, ուստի քննարկվող ոլորտի ամբողջ ական պատկեր ստանալ ու համար անհրաժեշտ ենք համարել նաև ուսումնասիրել այդ նախագծերով առաջ արկվող կարգավորումները և կատարել մի քանի դիտարկում:

Վերոնշյալ փաթեթով ՀՀ քրեական օրենսգրքում նախատեսված փոփոխությ ունեների (61-րդ հոդված, 70-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, 76-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 77-րդ հոդված, 78-րդ հոդված) բնույթը, արորացիայի առումով, հետևյալն է. <<Առավել հիմնավոր դատավճիռ կայ ացնել ու համար դատարանը իրավասում մարմնից կարող է պահանջել ներկայ ացնել ու պատիժ նշանակել ու կամ պատիժը պայ մանականորեն չկիրարել ու կամ պատժից պայ մանական վաղաժամկետ ազատել ու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժով փոխարինել ու կամ պատիժը կրելը հետաձգել ու կապակցությ ամբ համապատասխան խորհրդառվական գեկույց>>:

<<ՊՐՈՐԱԳԻԱՅ ի ծառայ ությ ան մասին>> ՀՀ օրենքի նախագծից պարզ է դառնում, որ վերոնշյալ ում վկայ ակոչ ված իրավասում մարմինը, դա արորացիայի մարմինն է: Հարկ ենք համարում անդրադառնալ երկու խնդրի. Առաջինը՝ ՊՐՈՐԱԳԻԱՅ ի ծառայ ությ ունը նոր է մուտք գործում ՀՀ իրավակարգ և նրա կողմից տրամադրվող այդքան կարևոր գեկույցների պարտիր չ ինելը (նախագծում օգտագործվում է դատարանը կարող է պահանջել կապակցությ ունը) հնարավորությ ուն կստեղծի դրանց

շոշանգման համար, քանի որ դատարանները կարող են և չպահանջել նման զեկույցներ:

Թերևս հուսադրող է այս, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 90-րդ հոդվածում նախատեսվող փոփոխությունը անչ ափահաների մասով պարտադրում է նման զեկույցների տրամադրումը:

Երկրորդ՝ նախագծերում տեղ գտած <<առավել հիմնավոր որոշում կայ ացնելու համար>> եզրույթն արդեն տեղիք է տալ իս շահարկելու այն հանգամանքը, որ մենք օրենքի մակարդակով ընդունում ենք նաև, առանց զեկույցների, <<պակաս հիմնավորված>> դատական ակտեր:

ԱՌԱՋԱԿՈՒԹՅՈՒՆ. Խորհրդառվական զեկույցների սրամադրումը սահմանել պարտադիր գործառույթ կամ <<առավել հիմնավոր որոշում կայ ացնելու համար>> եզրույթը փոխարինել մեկ այլ՝ դատավան այսերի հեղինակությունը կակածի տակ չդնող եզրույթով:

Յարկ է նշել նաև, որ թեև <<Պրոբացիայի ծառայության մասին>> ՀՀ օրենքի նախագծով պրոբացիայի ծառայության մասին <<ի ազորություն ունեներից է նախաքննության փուլում խափանման միջոցների ընտրման կապակցությամբ խորհրդառվական զեկույցներ տրամադրելը, սակայն քրեական դատավարության օրենսգրքում կատարվել իք փոփոխություններով, ինչ այս նաև նոր քրեական դատավարության օրենսգրքով նման ընթացակարգ սահմանված չէ: Կարելի է փաստել, որ պրոբացիան նախաքննության փուլում բացակայությունը է:

Պրոբացիայի ծառայության մասին վերապահված է նաև անձանց վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու, պատիժը կիրառելը հետաձգելու կամ դատադիրական բնույթի հարկադրանքի միջոցներ կիրառելու դեպքում:

Իսկ քրեակատարողական օրենսգրքում նախատեսվող փոփոխությունը սահմանվում է, որ վերոնշյալ դեպքերում անձանց նկատմամբ նշանակվող վերահսկողության նպատակը անձին ազատություն ունից չգրելով նրա վարքագծի փոփոխությունը և նրա ուղղումն է հանրային, մասնագիտական վերահսկողության տարբեր միջոցների ընտրությամբ և կիրառմամբ՝ ելնելով հանրային անվտանգության պահպանման գերակայությունից: Իսկ վերահսկողության խնդիրներն են՝ ապահովել դատապարտյալ օրենքով կամ դատարանի կողմից սահմանված պարտապահումը, ինչ պես նաև դատապարտյալ առաջարկի և կենսակերպի դրական փոփոխման նպատակով իրականացնել սոցիալ ական կամ վերականգնողական համապատասխան ծրագրեր՝ աջակցելով դատապարտյալ ի համար կրթական, առողջապահական, աջատանքային, բնակարանային, ինչ պես նաև այլ սոցիալ ական ծառայությունների հասանելիությունը ու նաև ապահովելու համար:

⁵² խափանման միջոցների ընտրման կապակցությամբ խորհրդառվական զեկույցներ տրամադրելու վերաբերյալ առաջարկությունները տես քրեական դատավարության բաժնում:

«Պրոբացիայի ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի նախագծով սահմանված է նաև, որ պրոբացիայի ծառայության որոշ լիազորությունների կատարումը (այդ թվում նաև՝ պրոբացիայի ծառայության գործառության որոշ լիազորություններ) կարող է փոխանցվել կամ պատվիրակվել հասարակական կազմակերպություններին՝ պրոբացիայի ծառայության և տվյալ կազմակերպության միջև կնքված պայմանագրի հիման վրա: Պայմանագրով կարող են նախատեսվել սոցիալական, կրթական, մշակութային, հոգեբանական ծրագրերի, ինչպես նաև պրոբացիայի գործունեության օժանդակելու բնույթը ունեցող այլ գործառույթների իրագործում:

ԱՆՇԱՓՈՅ ԱՍԻՐԱՎԱԻԱԽՆԵՐԻՉՏՏԻՐԱԿԱՆ ԱՑՎՈՂՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՂԱԿԱՆՑԻԱՏԱՆՔՆԵՐ ԻՄՈԴՈՒԼՆԵՐ

ԱՆՉԱՓԱՀԱՍԻՐԱՎԱԽԱՏԱՑՄԱՆ ՀԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԹՐԵՆԻՆԳՆԵՐԻ ՄՈԴՈՒԼՆԵՐ

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ - Խմբային աշխատանքի նախապատրաստում

**ԴԱՍԸՆԹԱՑ 1. «ԲԱՐՈՅԱՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՐԻ
ԿԱՐԵՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԱՐԴՈՒ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԵՎ ՀՈԳԵԿԱՆ ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՄԱՐ»**

Հանդիպումների քանակ - 8 հանդիպում

Հանդիպումների տևողություն - շաբաթական 2 անգամ, 1.5-2 ժամ:

Նպատակը - Ձևավորել սեփական հուզական վիճակների և մտքերի համար պատասխանատվության դիրքորոշում: Զարգացնել դրական մտքեր:

Ակնկալվող արդյունքները - Անչափահասների մոտ բարձրացնել առողջության պահպանման և մարդու բարօրության համար հոգեբանական գործոնների կարևորության գիտակցումը: Զարգացնել հուզական վիճակների և մտածողության կառավարելիության կարողությունը:

Նպատակային խումբը - անչափահաս և պատանի իրավախախտներ (հանցագործություն կատարած անձինք):

Մասնակիցների օպտիմալ քանակը խմբում - 8-12 մասնակիցներ

Մեթոդներ - ինտերակտիվ զրույց, քննարկում, ռեֆլեքսիա, հոգեբանական խաղ-վարժանքներ

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 1.

Հանդիպման տևողությունը- 1-1.5 ժամ

Թեմա:Տեսական գիտելիքներ բարոյահոգեբանական գործոնների կարևորության մասին

Նպատակը –տալ ընդհանուր պատկերացում բարոյահոգեբանական գործոնների վերաբերյալ

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - ըստ անչափահասների, որոնք կարող են լինել այն բարոյական և հոգեբանական գործոնները, որոնք անրադառնում են մարդու հոգեկան առողջության վրա, ինչ են նրանք հասկանում՝ ասելով հոգեբանական և բարոյական գործոններ: Քննարկումը տևում է 20 րոպե: Բարոյահոգեբանական գործոնների նեկայացում՝ (30-40 րոպե): Հուզական վիճակներ՝ դրական և բացասական (զայրույթ, հիասթափություն, վախ, մեղավորության զգացում և այլն), ապրումներ, օրինակ՝ երջանկության զգացում, երախտագիտություն, լավատեսություն և այլն: Մտածելակերպ, պատկերացումներ

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 2.

Հանդիպման տևողությունը- 1-1.5 ժամ

Թեմա- Հուզակերի և զգացմունքների ձանաչում

Նպատակը –Ամրապնդել պատկերացումները հուզակերի մասին, ամրապնդել հուզակերն ու զգացմունքները ձանաչելու և արտահայտելու կարողությունը:

Մեթոդներ- ինտերակտիվ գրույց, քննարկում, ռեֆլեքսիա, հոգեբանական խաղ, վարժություն

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Հուզական վիճակների ընդհանուր բնութագիր: Ըստ անչափահասների, որոնք են այն հիմնական հուզական վիճաները, որոնք նրանք հաճախ ունենում են:Հուզակերի դասակարգումը՝ հիմնական կամ առաջնային հուզակեր, երկրորդային հուզակեր, երկարժեք հուզակեր, ակտիվացնող և պասիվացնող հուզակեր:Հուզական դրսերումներ. զգացմունքային տոն, տրամադրություն, զգացմունքներ, կրքեր, աֆեկտներ, էմոցիոնալ-ստրեսային վիճակներ:Հուզական վիճակների երեք կողմերը՝ հուզակերի զուտ հոգեբանական կողմ, (ուրախություն, զայրույթ, վախ, հիասթափություն) հուզակերի ֆիզիոլոգիական կողմ,հուզակերի դրսերումը մարդու դիմախաղում և այլ արտահայտիչ շարժումներում: Տաքացնող խաղ-վարժանք “Ինչ են ես զգում”, նպատակը՝ զարգացնել ուրիշի զգացմունքների նկատմամբ ընկալունակություն, էմպատիա:

Ամփոփել հանդիպումը՝ անրադառնալով հիմանական գաղափարներին՝ տալով պատճառահետևանքային կապերը: (10-15 րոպե)

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 3.

Հանդիպման տևողությունը- 1-1.5 ժամ

Թեմա- Մտածելակերպ, պատկերացումներ

Նպատակը/խնդիրը – զարգացնել “առողջ”, ձկուն մտածելակերպ: Ցույց տալ, թե ինչպես են մեր մտքերը և պատկերացումները անրադառնում մեր կյանքի ընթացքի վրա:

Մեթոդներ - ինտերակտիվ գրույց, քննարկում, ռեֆլեքսիա, հոգեբանական խաղ, վարժություն:

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Ինչին կարող են հանգեցնել մեր մտքերը, դրական և բացասական մտքեր: «Միտքը» առակի ընթերցում, ըստ Օշոյի, մտքերի իրականացման վերաբերյալ, Ըստ անշափահասների, ինչու է կարևոր դրական մտածելակերպ ունենալը: Վարժություն «Գտիր պյուսները», նպատակն է ցանկացած իրավիճակում դրական կողմեր գտնելու ունակության զարգացումը: Ամփոփել հանդիպումը, անրադառնալով հիմանական գաղափարներին՝ տալով պատճառահետևանքային կապերը (5-10 րոպե):

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 4.

Հանդիպման տևողությունը- 1-1.5 ժամ

Թեմա - Հուզական վիճակների կառվարման հմտությունները և դժվարությունները

Նպատակը/խնդիրը – Հուզական վիճակների կառավարման հմտությունների զարգացում, արժեվորող վերաբերմունք հույզերը կառավարելու նկատմամբ

Մեթոդ - ինտերակտիվ գրույց, քննարկում, ռեֆլեքսիա, արտթերապիա

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Որոնք են այն դժվարությունները, որոնք խանգարում են կառավարել հուզական վիճակները ըստ անշափահասների: Հուզական վիճակների ինքնակարգավորման եղանակները՝ մկանների թուլացում,

շնչառական վարժություններ, վիզուալիզացիա: Արտ-թերապիան, երաժշտական թերապիան որպես հուզական լարված վիճակների կարգավորման միջոց: Ամփոփել հանդիպումը, անրադառնալով հիմանական գաղափարներին՝ տալով պատճառահետևանքային կապերը (5-10 րոպե):

ՀԱՍԴԻՊՈՒՄ 5.

Հանդիպման տևողությունը - 1-1.5 Ժամ

Թեմա - Դրական և բացասական հուզական վիճակներ:

Նպատակը/խնդիրը – կարողանալ տարբերակել դրական և բացասական հուզերը, խթանել դրական մտածելակերպի զարգացմանը: Ցույց տալ հուզական վիճակների կապը հոգեկան առողջության հետ:

Մեթոդներ- ինտերակտիվ զրույց, քննարկում, ռեֆլեքսիա

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Դրական հուզական վիճակների որպես առողջ հոգեկան ունենալու նախադրյալ: Բացասական հուզական վիճակները որպես մի շարք հիվանդությունների առաջացման պատճառ: Հուզական վիճակների, ապրումների պայմանավորվածությունը մեր մտքերով: “Խմաստուն ծերունու” առակի ներկայացում ըստ Օշոյի: Նապատակը ցույց տալ, թե ինչ նշանակություն ունի իրադարձությունների նկատմամբ մեր ունեցած վերաբերմունքը դրական հուզական վիճակներ ձևավորման հարցում: Ամփոփել հանդիպումը, անրադառնալով հիմանական գաղափարներին՝ տալով պատճառահետևանքային կապերը (5-10 րոպե):

ՀԱՍԴԻՊՈՒՄ 6.

Հանդիպման տևողությունը - 1-1.5 Ժամ

Թեմա - Հոգեկան առողջությունը

Նպատակը/խնդիրը – ամրապնդել հոգեկան առողջության մասին պատկերացումները: Հոգեկան առողջությանը նպաստող գործոնների և որակների զարգացում:

Մեթոդներ - ինտերակտիվ զրույց, քննարկում, ռեֆլեքսիա, խաղ-վարժանք:

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Ովքեր են հոգեպես առողջ մարդիկ՝ հանգիստ, լավատես, երջանիկ և ակտիվ մարդիկ, հիասթափության նկատմամբ հանգիստ

վերաբերմունք ունեցող և սեփական մտքերը և զգացմունքները գիտակցող մարդիկ և այլն: Հոգեբանական խաղ «Հոգեպես առողջ են այն մարդիկ, ովքեր...»: Նպատակը ամրապնդել հոգեկան առողջության մասին պատկերացումները, նպաստել խմբային աշխատանքում անչափահասների ներգրավածությանը: Հոգեկան առողջության սահմանում: Հոգեկան առողջության 7 չափանիշները: Ինչպես զարգացնել հոգեկան դրական որակներ՝ հասկանալ սեփական անձը, կենտրոնանալ ուժեղ և դրական կողմերի վրա՝ սովորելով գտնել այն դրական որակները, որոնք նպաստում եք սեփական հոգեկան առողջության կատարելագործմանը, հետևություն անել նախկինում ունեցած անհաջողություններից:

Ամփոփել հանդիպումը, անրադառնալով հիմանական գաղափարներին՝ տալով պատճառահետևանքային կապերը (5-10 րոպե):

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 7.

Հանդիպման տևողությունը - 1-1.5 ժամ

Թեմա - Բարոյահոգեբանական արժեքները և մեր վարքը:

Նպատակը/խնդիր – նպաստել արժեհամակարգի վերաձևավորմանը, քրիստոնեկանան բարոյական արժեքների ամրապնդում:

Մեթոդներ - ինտերակտիվ զրույց, քննարկում, ռեֆլեքսիա, հոգեբանական խաղ-վարժանք

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Խաղ վարժանք «Իմ արժեքների բուրգը»: Նպատակը բացահայտ անչափահասների մոտ առկա արժեքային համակարգը, տալ պատկերացումներ արժեքների վերաբերյալ: Ինչ է բարոյականությունը: Գիտակցվածության և բարոյականության տարրերությունը, բարոյականության սահմանումը: Հոգևոր արժեքների օրնակներ՝ ազնվություն, սեր, բարություն, ճշմարտություն, պատասխանատվություն, արդարություն, խիդա, ներողամտություն: Արժեքային համակարգի դրսորումը մեր վարքում, կապը հոգեկան առողջության հետ: Օրինակ՝ մարդ ում համար գլխավոր արժեքն է սեր, կանի ամեն ինչ այն պահպանելու համար:

Ամփոփել հանդիպումը, անրադառնալով հիմանական գաղափարներին՝ տալով պատճառահետևանքային կապերը (5-10 րոպե):

ՀԱՆԴԻՎՈՒՄ 8.

Հանդիպման տևողությունը - 1-1.5 ժամ

Թեմա - ամփոփում:

Նպատակ/խնդիր - ամփոփել խմբային աշխատանքը, ամրապնդել թրեյնինգի ընթացքում ձեռք բերված գիտելիքները: Գնահատել թրեյնինգի արդյունավետությունը

Մեթոդներ- ինտերակտիվ զրույց, քննարկում, ռեֆլեքսիա

Այս հանդիպումը ամփոփում է ամբողջ խմբային աշխատանքը: Մասնակիցները խոսում են իրենց տպավորությունների, իրենց դուր եկած և դուր չեկած վարժությունների, իրենց կյանքում այս խմբային աշխատանքի թողած հետքերի մասին: Վերջում խմբավարը գնահատում է թրեյնինգի արդյունավետությունը, ամփոփում է իրենց աշխատանքը, կիսվում իր տպավորություններով և ավարտում այն:

Դասընթացի արդյունավետության գնահատման մեթոդները- մտածողության ոճերի նախնական և հետթետավորում, կոնկրետ դեպքերիհարցաթերթի իրականացում, մասնակիցների ակտիվության գնահատման թերթիկ:

ԴԱՍԸՆԹԱՑ 2. «ՄԹՐԵՍԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄ»

Հանդիպումների քանակ - 8 հանդիպում

Հանդիպումների տևողություն - շաբաթական 2 անգամ, 1.5-2 ժամ:

Նպատակը - Մասնակիցներին տալը ընդհանուր պատկերացում սթրեսի էռլթյան, տեսակների, սթրեսային վիճակների առաջացման պատճառների վերաբերյալ: Զարգացնել սթրեսի կառավարման հմտություններ: Սովորեցնել սթրեսի կառավարման հմտություններ:

Ակնկալվող արդյունքները- անձի ներքին ռիրքորոշումների և հմտությունների զարգացում, որոնք նպաստում են կառուցողական և սթրեսակայուն վարքի ձևավորմանը բարձր հոգեբանական լարվածության իրավիճակներում: Սթրեսների հաղթահարման գործնական մեթոդների և մեխանիզմների տիրապետում:

Նպատակային խումբը- անշափահաս և պատանի իրավախախտներ: Թրեյնինգը կարելի է իրականացնել և պայմանական դատապարտված պատանիների և Արովյան քաշ-ում գտնվող պատանիների շրջանում:

Մասնակիցների օպտիմալ քանակը - 8-10 մասնակիցներ

Մեթոդներ - Ինտերակտիվ զրույց, քննարկում, ռեֆլեքսիա, հոգեբանական խաղ-վարժանքներ,

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 1.

Հանդիպման տևողությունը- 1-1.5 ժամ

Թեմա- Ինչ է սթրեսը

Նպատակը -Տալ ընդհանուր պատկերացում սթրեսի բնույթի վերաբերյալ:

Մեթոդներ-ինտերակտիվ զրույց, քննարկում, ռեֆլեքսիա, թեսություն

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Ինչ է սթրեսը ըստ անշափահասների, ինչն է մեր համար սթրեսային: Սթրեսի սահմանում, սթրեսորներ, սթրեսի և դիստրեսի տարրերություններ: Ինչը սթրես չէ: Սթրեսի զարգացման դինամիկան. առաջին փուլ՝ տագնապի կամ հավաքագրման փուլ, երկրորդ փուլ՝ կայունացման կամ ռեզիստենցիայի /աղապտացման/ փուլ, երրորդ փուլ՝ սպառման կամ հյուծման փուլ:

Սթրեսակայունության թեստ, նպատակը պարզել անշափահասների սթրեսակայունության աստճանը:

Ամփոփել հանդիպումը, անրադառնալով հիմանական գաղափարներին՝ տալով պատճառահետևանքային կապերը, իրականացնել խմբի ռեֆլեքսիա (5-10 րոպե):

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 2.

Հանդիպման տևողությունը- 1-1.5 ժամ

Թեմա- Սթրեսի տեսակները

Նպատակը –Տալ ընդհանուր պատկերացում սթրեսի տեսակների վերաբերյալ:

Մեթոդներ- ինտերակտիվ զրույց, քննարկում, ռեֆլեքսիա

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Ֆիզիոլոգիական (աղմուկ, դեղեր, անբավարար քուն, հիվանդություններ, աշխատանքում գերծանրաբեռնվածություն և այլն) և սոցիալ-հոգեբանական սթրեսներ (ուժեղ ապրումների, անհանգստության, նյարդային լարվածության, միջանձնային, դերային, ներանձնային կոնֆլիկտ, և այլն) էռուսթրես և դիսթրես:

Ամփոփել հանդիպումը, անրադառնալով հիմանական գաղափարներին՝ տալով պատճառահետևանքային կապերը (5-10 րոպե):

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 3.

Հանդիպման տևողությունը- 1-1.5 ժամ

Թեմա- Սթրեսի և մերօրգանիզմը

Նպատակը –Տալ ընդհանուր պատկերացում սթրեսի ունեցած ազդեցության/նշանների վերաբերյալ

Մեթոդներ - ինտերակտիվ զրույց, քննարկում, ռեֆլեքսիա

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Սթրեսի ֆիզիոլոգիական և հոգեբանական նշանները: Հուզական սթրեսի գերբեռնվածության նշաններն ու ախտանիշները: Ճանաչողական ախտանիշներ՝ հիշողության խնդիրներ, կենտրոնանալու անկարողություն, վատ տրամաբանություն, միայն բացասականը տեսնելու

ունակություն, անհանգիստ կամ սրընթաց մտքեր, մշտական խուճապի զգացում: Հուզական ախտանիշներ՝ վատ տրամադրություն, գրգռվածություն կամ բռնկունություն, հուզմունք, հանգստանալու անկարողություն, ձնշվածություն, միայնակության զգացում, դեպքեսիա կամ ընդհանուր առմամբ դժբախտ լինելու զգացում: Ֆիզիկական ախտանիշներ՝ շարունակական ցավեր և ցավի նոպաներ, լուծ կամ փորկապություն, սրտիառնոց, գլխապտույտ, ցավեր սրտի շրջանում, սեռական թռվություն, հաճախակի մրսածություն: Վարքագծային ախտանիշներ՝ սննդի ընդունում շատ կամ քիչ քանակով, երկարատև կամ կարճատև քուն, մեկուսացում այլ անձանցից, հանգստանալու համար ալկոհոլի, ծխախոտի կամ թմրանյութերի օգտագործում, նյարդային սովորություններ (օրինակ՝ կրծել եղունգները, անհանգիստ քայլել):

Ամփոփել հանդիպումը, անրադառնալով հիմանական գաղափարներին՝ տալով պատճառահետևանքային կապերը (5-10 րոպե):

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 4.

Հանդիպման տևողությունը- 1-1.5 ժամ

Թեմա- Սթրեսի առաջացման պատճառները

Նպատակը –Տալ ընդհանուր պատկերացում սթրեսի առաջացման պատճառների վերաբերյալ:

Մեթոդներ-ինտերակտիվ գրույց, քննարկում, դերային խաղեր, ռեֆլեքսիա

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Սթրեսի առաջացման օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ ֆակտորները, Փոփոխությունները: Ֆիզիկական պատճառներ. շրջակա միջավայրի վնասակար էկոլոգիական խթաններ, տրավմաներ, չափազանց աղմուկ, ֆիզիոլոգիական ֆունկցաների /գործառույթների/ խախտում: Մարդու հոգեբանական առանձնահատկությունները, ժառանգականություն, անցյալի փորձ: Սթրեսորների չորս խմբերը, որոնք առաջացնում են սթրես: 1.Ակտիվ գործունեության սթրեսորներ՝ եքստրեմալ, վտանգավոր սթրեսորներ, արտադրական սթրեսորներ, սոցիալ-հոգեբանական մոտիվացիայի սթրեսորներ: 2.Գնահատականի սթրեսորներ՝ ստարտ սթրեսորներ և հիշողության սթրեսորներ, հաղթանակի և պարտության սթրեսորներ: 3.Գործունեության անհամաձայնության սթրեսորներ՝ շփումային սթրեսորներ, սահմանափակող սթրեսորներ: 4.Ֆիզիկական և բնական սթրեսորներ- մկանային լարվածություն, ծանրաբեռնվածություն, վիրաբուժական միջամտություն, տրավմաներ, մթություն և այլն:

Ամփոփել հանդիպումը, անրադառնալով հիմանական գաղափարներին՝ տալով պատճառահետևանքային կապերը (5-10 րոպե):

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 5.

Հանդիպման տևողությունը - 1-1.5 ժամ

Թեմա- Սթրեսների հաղթահարման մեխանիզմները

Նպատակը –ծանոթացնել սթրեսի կառավարման մեխանիզմներին, զարգացնել սթրեսի հաղթահարման հմտություններ

Մեթոդներ-ինտերակտիվ զրույց, քննարկում, դերային խաղեր, ռեֆլեքսիա

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Սթրեսի հաղթահարման եղանակները ըստ անշափահասների: Ինչպես խուսափել սթրեսներից և չեզոքացնել դրանց ազդեցությունը: Պաշտպանողական մեխանիզմների դերը սթրեսի հաղթահարման ժամանակ: «Մեզ սպանում է ոչ թե սթրեսը, այլ մեր ռեակցիան այդ սթրեսի դեմ», ինչ է հարկավոր սթրեսների հաղթահարման համար: Սթրեսի հաղթահարման եղանակները՝ խնդրի վրա կենտրոնացում, կոմոցիաների վրա կենտրոնացում, սոցիալական աջակցություն, լարվածությունը թուլացնող վարժություններ, մեղիտացիա, ֆիզիկական վարժություններ, արտթերապիա, երաժշտաթերապիա, կանխատեսելիություն և վերահսկողություն, ճիշտ սնունդ, մտածելակերպի փոփոխություն:

Ամփոփել հանդիպումը, անրադառնալով հիմանական գաղափարներին՝ տալով պատճառահետևանքային կապերը (5-10 րոպե):

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 6.

Հանդիպման տևողությունը - 1-1.5 ժամ

Թեմա - Սթրեսի հետևանքները, նրա ազդեցությունը մարդու վարքի և գործունեության վրա

Նպատակը – ցույց տալ, թե ինչպես է սթրեսը անրադառնում մեր վարքի վրա, բարձրացնել սթրեսի կառավարման կարևորության գիտակցումը

Մեթոդներ-ինտերակտիվ զրույց, քննարկում, դերային խաղ, ռեֆլեքսիա

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Գործունեության խաթարում: Հոգեբանական և զգացմունքային խանգարումների (անհանգստություն, դեպրեսիա, նկրող, հուզական անկայունություն, զայրույթ, անքնություն, հոգնածություն, հիշողության վատացում և այլն): Մոտիվացիոն ոլորտի և վարքային-հարմարվողական հմտությունների ձևափոխում: Սթրեսի մարդու վարքի վրա ունեցած ազդեցությունները և դրանց դրսնորումները (ակտիվության նվազում, անտարբերություն, ալկոհոլային խմիչքների նկատմամբ պահանջի մեծացում և այլն): Սթրեսի ազդեցությունը շրջապատի հետ փոխհարաբերությունների մակարդակում (վեճեր, անհամաձայնություններ, բռնության դրսնորումներ շրջապատի նկատմամբ, մեղադրական խոսքեր և այլն): Սթրեսների անմիջական ազդեցությունը մարդու գործունեության բոլոր ոլորտներում. աշխատանք, անձնական կյանք, ընկերական փոխհարաբերություններ և այլն:

Ամփոփել հանդիպումը, անրադառնալով հիմանական գաղափարներին՝ տալով պատճառահետևանքային կապերը (5-10 րոպե):

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 7.

Հանդիպման տևողությունը- 1.5-2 ժամ

Թեմա- Սթրեսն իմ կյանքում

Նպատակը – զարգացնել ստացված տեսական գիտելիքների կիրառման հմտություն, խթանել վերլուծական մտածելակերպի զարգացմանը և ներքին ներուժի բացահայտմանը: Դատապարտյալներին բնորոշ սթրեսային գործոնների բացահայտում, հուզական կայունության զարգացում:

Մեթոդներ- ինտերակտիվ գրույց, քննարկում, ռեֆլեքսիա, հոգեբանական խաղ

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Սթրեսային իրավիճակների ներկայացում ըստ անշափահասների, վերցված են իրենց իսկ կյաքից, անցյալում դրանց հաղթահարման ձևերի արդյունավետության գնահատում, վերանայում, նոր ձեռք բերված տեխնիկաների կիրառում: «Իմաստունը» հոգեբանական խաղ: Նպատակը՝ անձնային պրոբլեմների/սթրեսների և դրանց լուծման հնարավոր տարբերակների բացահայտում:

Ամփոփել հանդիպումը, անրադառնալով հիմանական գաղափարներին և ձեռք բերված արդյունքներին (5-10 րոպե):

ՀԱՆԴԻՎՈՒՄ 8.

Հանդիպման տևողությունը- 1-1.5 ժամ

Թեմա- Ամփոփում:

Նպատակը-Ամփոփել խմբային աշխատանքը, ամրապնդել թրեյնինգի ընթացքում ձեռք բերված գիտելիքները: Գնահատել թրեյնինգի արդյունավետությունը

Մեթոդներ -ինտերակտիվ զրույց, քննարկում, դերային խաղ, ռեֆլեքսիա

Այս հանդիպումը ամփոփում է ամբողջ խմբային աշխատանքը: Մասնակիցները խոսում են իրենց տպավորությունների, իրենց դուր եկած և դուր չեկած վարժությունների, իրենց կյանքում այս խմբային աշխատանքի թողած հետքերի մասին: Վերջում խմբավարը գնահատում է թրեյնինգի արդյունավետությունը, ամփոփում է իրենց աշխատանքը, կիսվում իր տպավորություններով և ավարտում այն:

Թրեյնինգի արդյունավետության գնահատման մեթոդները- ինտերակտիվ, կառուցվածքային քննարկում, ռեֆլեքսիա, սթրեսակայունության վերաբերյալ ռեթեստ, դասընթացի գնահատման թերթիկ:

ԴԱՍԸՆԹԱՑ 3. «ԶԱՅՐՈՒՅԹԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄ»

Հանդիպումների քանակ - 9 հանդիպում

Հանդիպումների տևողություն – շաբաթական 2 անգամ, 1.5-2 ժամ

Նպատակը - Զարգացնել հույզերի կառավարման հմտություններ: Սեփական և ուրիշների հույզերը ճանաչելու և կառավարելու հմտությունների ձևավորում

Արդյունքները - զայրույթի կառավարման հմտությունների ձեռք բերում

Մեթոդներ - ինտերակտիվ գրույց քննարկում, հոգեբանական խաղեր, խաղ վարժանքներ

Նպատակային խումբը - անշափահաս և պատանի իրավախախտներ: Կարելի է իրականացնել և պայմանական դատապարտված պատանիների և Աբովյան ՔԿՀ-ում գտնվող պատանիների շրջանում: Թրեյնինգը նպատակահարմար է իրականացնել այս խմբի հետ՝ ենելու տարիքային առանձնահատկություններից և քանի որ հենց այս խումբն է, որ ունի խնդիրներ զայրույթի կառավարման հետ և չունի դրա կառավարման համար անհրաժեշտ հմտություններ:

Մասնակիցների օպտիմալ քանակը - 8-10 մասնակիցներ

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 1.

Հանդիպման տևողությունը- 1.5-2 ժամ

Թեմա-Ի՞նչ է զայրույթը. դրական և բացասական զայրույթ

Նպատակը – բացատրել թե ինչպես է առաջանում զայրույթը և ինչպիսի օգուտ ու կորուստներ կարելի է ունենալ բարկանալիս:

Մեթոդներ- ինտերակտիվ գրույց, քննարկում, ռեֆլեքսիա, թեստ, խաղ-վարժանք

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Ինչ է զայրույթը:«Զայրույթ» թեստ, նպատակը՝ պարզել անշափահասների մոտ զայրույթի կառավարման աստճանը: Բարկության Օրագրեր- մոնիթորինգ: Բարկության դասակարգում: Դրական/Բացասական կողմեր: «Պարզել գործունեությունը» խաղ-վարժանք, նպատակը տեսնել զայրույթի հիմքում ընկած զայրույթ առաջացնող գործոնները:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 2.

Հանդիպման տևողությունը- 1-1.5 ժամ

Թեմա- Զայրույթի կառավարկան մեթոդները

Նպատակը – Սովորեցնել ձանաչողական և վարքային վերահսկման մեթոդներին:
Զայրույթ առաջացնող իրավիճակում այլընտրանքային լուծումների բացահայտում:

Մեթոդներ- ինտերակտիվ զրույց, քննարկում, ռեֆլեքսիա, դերային խաղ,

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Նախորդ հանդիպման ամփոփում 15 րոպե:
Տեսանյութ "Rising Anger": Զայրույթի կառավարման երկու միջոց: Վարքային և ձանաչողական: Հանգստացնող ելույթ: Դերային խաղ, որի նպատակն է զայրույթ առաջացնող իրավիճակում գործնականում գտնել հանգստացնող միջոցներ: Բերել զայրույթի բերող վարքի մեջ փոփոխություն կատարելու 2 օրինակ, ինչը թույլ կտա կրաստել բարկանալու հավանականությունը տվյալ իրավիճակում (օրինակ՝ խոսել դանդաղ, ձայնը չբարձրացնել, ընտրել ժամանակն ու վայրը): Բերել հանգստացնող սեփական օրինակը:

Ամփոփում/հանձնարարություն:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 3.

Հանդիպման տևողությունը- 1-1.5 ժամ

Թեմա- Զայրույթի իրավիճակի բաժանումը փուլերի

Նպատակը – Նախապատրաստում պրովակացիոն իրավիճակներում հանգստության պահպանմանը: Կարողանալ պայքարել զայրույթի հասցնող իրավիճակների դեմ: Հասկանալ, թե ինչ են զգում մարդիք զայրույթի ոդդող իրավիճակում:

Մեթոդներ - ինտերակտիվ զրույց, քննարկում, ռեֆլեքսիա, դերային խաղ,

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Նախորդ հանդիպման վերիշում/հանձնարարություն: Զայրույթի իրավիճակի բաժանում փուլերի:
Տեսանյութ ինցիդենտի փուլավորումը ցուցադրող: Դերային խաղ, որի նպատակն է ցույց տալ, թե ինչ փուլերով է անցնում զայրույթը: Ներկայացվում է իրավիճակի օրինակ, եթե այն հանգեցնում է զայրույթի և 2 եղանակ ինչպես խուսափել դրանից: Անշափահասները բերում են ինքնահանգստացնող ներկայացման օրինակ, որը

կարող է օգտագործվել զայրույթի իրավիճակի նախապատրաստման շրջանակներում և ինքնաներկայացման օրինակ, որը կարող է օգտագործվել որպես առանց բարկանալու եղանակ:

Ամփոփում/Հանձնարարություններ

ՀԱՆԴԻՎՈՒՄ 4.

Հանդիպման տևողությունը - 1.5-2 ժամ

Թեմա- Ռելակսացիա

Նպատակը – Ուսումնասիրել բռնկման դեմ պայքարելու տարբեր մեթոդներ և սովորեցնել լիցքաթափման հիմնական մեթոդները:

Մեթոդներ - ինտերակտիվ զրույց, քննարկում, ռեֆլեքսիա

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Վրդովման, բռնկման հասկացում, ինչն է բերում բռնկման: Հիմնական տարբերությունները բռնկման տարբեր տիպերի միջև (օրինակ՝ զայրույթ, անհանգստություն, բարկություն): Աշխատանք անցանկալի վրդովման դեմ: Ռելակսացիոն տրեյնինգ: Լիցքաթափում ինցիդենտից առաջ և ընթացքում: Զայրույթի դրդող իրավիճակից հետո վրդովմունքի կրծատման սեփական ռազմավարության մշակում:

Ամփոփում/Հանձնարարություններ

ՀԱՆԴԻՎՈՒՄ 5.

Հանդիպման տևողությունը - 1.5-2 ժամ

Թեմա - Մյուսները մտածում են մեր մասին, քննադատության վերլուծություն

Նպատակը – Այս հանդիպումը կազմված է 2 մասից: Առաջին մասի նպատակն է պարզել խմբային ճնշումը և դրա դեմ պայքարի միջոցները: Երկրորդի նպատակն է սովորել ընդունել քննադատությունն ու ինքնակառավարմամբ պայքարել վիրավորանքների դեմ: Զարգացնել օբյեկտիվ քննադատությունը ընդունելու կարողություն:

Մեթոդներ- ինտերակտիվ զրույց, քննարկում, ռեֆլեքսիա, դերային խաղ

Քննարկվող հարցերի շրջանակ- Նախորդ հանդիպման վերհիշում: Տեսանյութ «Խմբի դերը» ցուցադրող, նպատակը՝ գնահատել ձնշումը խմբի անդամների կողմից: Բերել առնվազն 2 հանգստացնող ինքնուրույն ելույթի օրինակ, որոնք կարող են օգնել հաղթահարել ձնշումը: Դերային խաղ խմբային ազդեցության թեմայով, նպատակը խմբային ձնշման դեմ պայքարի միջոցների ուսուցում: Վիրավորանք թեմայով մտագրոհ, նպատակը ցույց տալ, թե ինչին կարող է հանգեցնել վիրավորանքը: Քննարկում ինչպես հաղթահարել քննադատությունները:

Դերային խաղ վիրավորանքների վերլուծության նպատակով: Տալ 2 ինքնահանգստացման օրինակ, որոնց օգնությամբ կարող են մնալ հանգիստ, երբ ուժեղ վիրավորանք են հասցնում:

Ամփոփում/Հանձնարարություններ:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 6.

Հանդիպման տևողությունը- 1.5-2 ժամ

Թեմա- Սովորել զայրույթն արտահայտել հաստատուն

Նպատակը – սովորեցնել վարքի դրական և աղեկվատ ձևեր՝ մյուսների հանդեպ զայրույթն արտահայտելով ճիշտ, ոչ թե ազրեսիվ:

Մեթոդներ- ինտերակտիվ գրույց, քննարկում, ռեֆլեքսիա, դերային խաղ, վարժություններ

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Նախորդ հանդիպման վերհիշում: Ընտրած վարքի մոդելի ներդրում (պասիվ, ազրեսիվ, թե տաքարյուն): Խմբային վարժություններ՝ «Ես չեմ զայրանում», «Կրակը մարում է» նպատակը զարգացնել զայրույթի աղեկվատ արտահայտման ձևեր: Զայրույթի արտահայտումը հաստատողական բանաձև(«I» messages ընդդեմ «You»messages): Դերային խաղ, որի նպատակն է սովորել հաստատողական բանաձևի միջոցով զայրույթն արտահայտել կառուցողական և աղեկվատ: Մարմնի լեզուն և ինքնավստահությունը: Հասկանալ, որտեղ են հաղորդակցման ոձերը համապատասխանում զայրույթի դրսնորմանը: «Ես սովորել եմ...» ամփոփում:

ՀԱՆԴԻՎՈՒՄ 7.

Հանդիպման տևողությունը- 1.5-2 ժամ

Թեմա- Զայրույթը մոտ անձանց հետ հարաբերություններում

Նպատակը – Հասկանալ, թե ինչ են ուզում հարաբերություններից, և ինչ են ակնկալում մյուսներն իրենցից, ինչ այլընտրանքներ կան անվերահսկելի զայրութի համար: Ինչպես լուծել միջանձնային հարաբերություններում առկա խնդիրները առանց ինքնավերահսկումը կորցնելու:

Մեթոդներ- ինտերակտիվ զրույց, քննարկում, ռեֆլեքսիա, խաղ-վարժանք

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Նախորդ հանդիպման վերհիշում, հանձնարարության ստուգում: Հարաբերություններ, ինքնատիրապետում, ինչպես կառավարել սեփական ափրումները: Տեսանյութ «Խոչընդոտներ հարաբերություններում»: Խորհուրդներ արդարացի արգումենտի վերաբերյալ:

Ավարտ և հանձնարարություն, «3 նշումներից ցուցակ արդարացի արգումենտի համար»:²

ՀԱՆԴԻՎՈՒՄ 8.

Հանդիպման տևողությունը- 1.5-2 ժամ

Թեմա- Ամբողջի միավորում

Նպատակը – դիտարկել աշխատանքը ողջ հանդիպումների ընթացքում: Պատրաստել 4 շաբաթանոց կուրսի օրագրեր, որոնցում անդամներ գրանցում են իրենց հաջողությունները:

Մեթոդներ - ինտերակտիվ զրույց, քննարկում, ռեֆլեքսա

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Նախորդ սեսիայի վերհիշում 10 րոպե: Ֆրուստրացիաների դիտարկում 15 րոպե: Սխալների օրագիր 20 րոպե: Դասընթացի կրկնություն 30 րոպե: Ամփոփում/Եզրահանգումներ 10 րոպե:

ՀԱՆԴԻՎՈՒՄ 9.

Հանդիպման տևողությունը- 1.5-2 ժամ

Թեմա- Վերջնական գնահատող հանդիպում

Նպատակը – դիտարկել նախորդող չորս շաբաթների ընթացքում տեսականի ներդրումը պրակտիկայում և վարած օրագրերը: Սա վերջին հնարավորությունն է ուսուցման ամրապնդման համար: Վերիշելով յուրաքանչյուր սեսիայի ընթացքում ձեռք բերած փորձել ձեռքբերումները և բացթողումները:

Մեթոդներ- ինտերակտիվ զրույց, քննարկում, ռեֆլեքսա, թեստ

Քննարկվող հարցերի շրջանակ- Սառուցկութրուկ: Զայրույթի Օրագիր:
Դերային խաղ սխալների ուղղում: Զայրույթի թեստ/մրցույթ: Կուրսի
գնահատում: Ավարտ, տպավորությունների, մտքերի փոխանակում:

Թրեյնինգի արդյունավետության գնահատման մեթոդները - ինտերակտիվ, կառուցվածքային քննարկում, ռեֆլեքսիա, «Զայրույթ» ռեթեստ, կուրսի գնահատման թերթիկ:

ԴԱՍԸՆԹԱՑ 4. «ԱՆՁՆԱՅԻՆ ԱՃ, ԻՆՔՆԱՃԱՆԱՉՈՒՄ, ԻՆՔՆԱԳՆԱՀԱՏԱԿԱՆ»

Հանդիպումների քանակ - 8 հանդիպում

Հանդիպումների տևողություն - շաբաթական 2 անգամ, 1.5-2 ժամ:

Նպատակը - Ինքնավստահության և ինքնուրույնության զարգացում, դրական ինքնավերաբերմունքի ձևավորում, միջանձնային հարաբերությունների արդյունավետ կառուցման համար գիտելիքների ընդլայնում:

Ակնկալվող արդյունքները - Անշափահասները սովորում են արծեորել սեփական փորձը և բնավորության տարրեր կողմերը, սովորում են տիրապետել ինքնակարգավորման տարրեր մեխանիզմներին, արդյունքում ձեռք են բերում ինքնավստահություն և դրական ինքնավերաբերմունք սեփական անձի նկատմամբ: Սովորում են ազատ արտահայտել իրենց մտքերը, խոսելիրենց հույզերի և զգացմունքների մասին:

Նպատակային խումբը - անշափահաս և պատանի իրավախախտներ: Կարելի է իրականացնել և պայմանական դատապարտված պատանիների և Աբովյան ՔԿՀ-ում գտնվող պատանիների շրջանում:

Մասնակիցների օպտիմալ քանակը - 8-10 մասնակիցներ

Մեթոդներ-ինտերակտիվ զրույց, քննարկում, հոգեբանական խաղեր, խաղ-վարժանքներ

ՀԱՇԹՊՈՒՄ 1.

Թեմա - Տեսական գիտելիքներ ինքնազնահատականի և ինքնավերաբերմունքի ձևավորման վերաբերյալ

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Ինքնազնահատականի տեսակները՝ ընդհանուր և մասնավոր ինքնազնահատական, ֆիզիկական, մտավոր կարողությունների, բնավորության: Ինքնազնահատականի ձևավորումը տարիքի աճին զուգընթաց: Ինչ է ինքնավերաբերմունքը և ինչ է ներառում իր մեջ՝ ինքնահարգանք, ինքնաշխատություն, սիմպատիա, ինքնավստահություն, ինքնամեղադրանք: Ինքնավերաբերմունքի տեսակները՝ դրական և բացասական:

ՀԱՆՐԻՊՈՒՄ 2

Թեմա - Ինչպես գնահատել սեփական կարողությունները, հմտությունները, արժանիքները և թերությունները

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Ինքնազնահատականի և ինքնավերաբերմունքի եռաբաղադրիչ կառուցվածքը՝ կոգնիտիվ, էմոցիոն, կոնստիվ: Ինքնավերաբերմունքի ֆունկցիաները: Հայելու ֆունկցիա: Ինքնաարտահայտման և ինքնադրսենորման ֆունկցիա: Ներքին ստաբիլության պահպանման ֆունկցիա: Ինքնակարգավորման և ինքնավերասկզբան ֆունկցիա: Հոգեբանական պահպանության ֆունկցիա: Ինտրոհաղորդակցման ֆունկցիա:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 3

Թեմա - Ինչպես բարձրացնել սեփական ինքնազնահատականը

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Ես -ի երեք տեսակներ՝ Ակտուալ Ես - ես այստեղ եմ հիմա, Ուետրոսպեկտիվ Ես- Ես անցյալում, Պրոսպեկտիվ Ես- ես անցյալում: Ինքնազնահատականի տեսակները՝ Ցածր-թերարժեքության բարդույթ, ուրիշների գերարժեքությունը իր նկատմամբ: Նորմալ- մարդու օբյեկտիվ վերաբերմունքն և գնահատականնիր ներքինի նկատմամբ՝ դրական կամ բացասական: Բարձր- անտեղի հպարտություն, գոռողություն, էգոիզմ: Հավագույնն իմ մասին – հոգեբանական խաղ (տևողություն 40 րոպե), նպատակն է բարձրացնել մասնակիցների ինքնազնահատականը՝ ֆիքսվելով սեփական առավելությունների վրա:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 4.

Թեմա - Ինչպես կազմել ինգնազարգացման պլան

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - 25 ճշմարտություններ ինքնազարգացման մասին: Ինքնազարգացման պլանի համառոտ նկարագիր: Անհարժեշտության գիտակցում, պահանջմունքների ուսումնասիրում, ինքնաձանաշում, ռազմավարության կազմում, գործողություն: Հավակնությունների աստիճան (նպատակադրում) - հոգեբանական խաղ (տևողություն 50 րոպե), նպատակն է բարձրացնել մասնակիցների հավակնությունների մակարդակը և ուսուցանել՝ ինչ քայլեր ձեռնարկել դրված նպատակներին հասնելու համար:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 5.

Թեմա - Ինչպես վերաբերվել սեփական սխալներին

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - ինչպես վերաբերվել սխալներին և թողնել այն անցյալում՝ Մի մեղադրեք Ձեզ, Մի կառչեք սխալներից, մի փորձեք արդարանալ, Ներեղություն խնդրեք, Մի կորցրեք հումորի զգացումը: «Ինքնադիմանկար»- հոգեբանական խաղ (տևողություն 20-30 րոպե), նպատակն է բարձրացնել մասնակիցների ինքնազնահատականը:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 6

Թեմա - Քննադատությունն ընդունելու արվեստը

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - ձևավորել քննադատությունը արժանապատվորեն և ոչ զգացմունքային կերպով պատասխանելու ունակություն։ Քննադատությանը արձագանքելու 7 եղանակներ՝ Ինչ կարող եմ սովորել, Պատասխանեք նկատողութուններին, այլ ոչ թե քննադատություններին, Գնահատեք քննադատությունը, Զեր հասցեին մի ընդունեք, Անտեսեք կեղծ քննադատությունը, Միանգամից մի պատասխանեք, Ժպտացեք։ Ինքնագնահատականին և ինքնավերաբերմունքին ուղղված խաղ-վարժանք- (տևողություն 30 րոպե), նպատակն է մասնակիցների մոտ ձևավորել ինքնահարգանք, սեփական անձի նկատմամբ դրական վերաբերմունք։

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 7

Թեմա - Ով եմ ես

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - «Ո՞վ եմ ես» - մեթոդիկա (տևողություն 90 րոպե), նպատակը ինքնաճանաչումն է, իր Ես-ի ավելի լավ գիտակցում, սոցիալական դերերի և անձնային որակների վերաբերյալ արեկվատ պատկերացման ստեղծում և զարգացում։

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 8

Թեմա- Խմբային աշխատանքի ամփոփում

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - այս խմբային աշխատանքի ընթացքում ամփոփում է ամբողջ խմբային աշխատանքը, մասնակիցները խոսում են իրենց տպավորորությունների, իրենց կյանքում այս խմբային աշխատանքի թողած հետքերի մասին։

ԴԱՍԸՆԹԱՑ 5 –«ԱԳՐԵՍԻՎՈՒԹՅԱՆ ԱԽՏՈՐՈՇՈՒՄ ԵՎ ՇՏԿՈՒՄ»

Հանդիպումների քանակ - 8 հանդիպում

Հանդիպումների տևողություն - շաբաթական 2 անգամ, 1.5-2 ժամ:

Նպատակը - Մասնակիցների կողմից իրենց ոչ կոնստրուկտիվ վարքի, ազրեսիվ հակազդումների գիտակցումը, ինքնակարգավորման հմտությունների զարգացում, ռեֆլեքսիայի զարգացում:

Ակնկալվող արդյունքները - Անչափահասների մոտ ազրեսիվության նվազում, ազերսիվ միջավայրում կոնստրուկտիվ հմտություններ և ունակություններ ձևավորում և դրսեորում, սեփական վարքի վերահսկում: Տագնապալիության և հոգեհուզական լարվածության իջեցում, համապատասխան կամային որակների ձևավորում:

Մեթոդներ - ինտերակտիվ գրույց քննարկում, հոգեբանական խաղեր, ռեֆլեքսիա, խաղ վարժանքներ, թեստավորում, պրոյեկտիվ մեթոդիկաներ

Նպատակային խումբը- անչափահաս և պատանի իրավախախտներ: Կարելի է իրականացնել և պայմանական դատապարտված պատանիների և Աբովյան ՔԿՀ-ում գտնվող պատանիների շրջանում:

Մասնակիցների օպտիմալ քանակը խմբում - 8-10 մասնակիցներ

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 1

Թեմա - Ազրեսիա և ազրեսիվություն

Նպատակը - Տալ ընդհանուր պատկերացում, թե ինչպիսի վարքի ձև է ազրեսիան և ազրեսիվությունը:

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - «Ազրեսիա» հասկացությունը որպես վարքի ձև

«Ազրեսիվությունը» որպես անձի հոգեկան վիճակ: Ազրեսիվության տեսակներ՝ ինստրումենտալ և թշնամական, բարորակ և չարորակ, կանխամտածված և ոչ դիտավորյալ: Ազրեսիվության 5 գլխավոր տեսակները՝ 1. Ֆիզիկական ազրեսիա, 2-գրգռվածություն (բռնկում, կոպտություն), 3-խոսքային ազրեսիա, 4-անուղղակի ազրեսիա (ուղղորդված կամ չուղղորդված), 5-նեգատիվիզմ:

ՀԱՆՐԻՊՈՒՄ 2

Թեմա - Ազրեսիվության սեռա- տարիքային առանձնահատկությունները

Նպատակը - Ցույց տալ, թե ինչպես են տարիքային առանձնահատկությունները ազդում դեռահասների և պատանիների վարքագծի վրա և ինչու է դեռահասների վարքը հաճախ անկառավարելի դառնում դեռահասության տարիքում:

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Տարիքային ճգնաժամեր և դրանից կախված ազրեսիվության մակարդակի բարձրացում: Դեռահասության մոտ ազրեսիայի մակարդակի բարձրացման հիմնական պատճառներ. սոցիալական անհավասարության սրացում, զանգվածային մշակույթ, ալկոհոլի ազատ վաճառք, հեռուստատեսություն, ծնողների ազրեսիվություն, Ա.Բասի և Ա. Դարկիի ազրեսիայի տիպերի և ցուցանիշների ախտորոշման մեթոդիկա - 75 հարց (տևողություն 90 րոպե) նպատակն է «Ազրեսիվության ախտորոշում և շտկում՝ թրեյնինգի սկզբում պարզել անշափահասների ազրեսիվության ցուցանիշները և ձևերը»:

ՀԱՆՐԻՊՈՒՄ 3

Թեմա - Ազրեսիայի դրսնորման պատճառները

Նպատակը - Ցույց տալ ,թե ինչ իրավիճակներում և պայմաններում կարող է մարդու վարքը դառնալ ազրեսիվ,ինչպես կարող է դրսնորմել ազրեսիվությունը:

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Ազրեսիայի դրսնորման պայմաններն են՝ Ֆիզիոլոգիական (ալկոհոլ, թմրանյութ), հոգեբանականան(ֆրուստրացիայի զգացում), իրավիճակային: Ազրեսիայի գործողության ձևերը՝ նեգատիվ և պոզիտիվ, բացահայտ և թաքնված, խոսքային և ֆիզիկական, ուղղակի և անուղղակի, թշնամական և ինստրումենտալ, անձիկողմից ընդունելի և անընդունելի: Ըստ ազրեսիայի նպատակի, շարժառիթների և անհատական գործոնների դերի՝ ազրեսիայի տեսակները՝ արտահայտիչ, կեղծ բարոյական, թշնամական, գործիքային, իմպրեսիվ, աֆեկտիվ:

ՀԱՍԴԻՊՈՒՄ 4

Թեմա - Ազրեսիվության և նրան պայմանավորող գործոնների ախտորոշում

Նպատակը - կարողանալ տարբերակել՝ ինչ գործոններով է պայմանավորված ազրեսիվության առաջցումը և զարգացնել ազրեսիվ իրավիճակներում վարքի և հույզերի կառավարման հմտություններ:

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Ազրեսիվության մակարդակները՝ անձնային մակարդակ, սուբյեկտիվ մակարդակ, անհատական մակարդակ: Ազրեսիան կարող է ուղղված լինել՝ հարազատ մարդու, ընտանիքից դուրս շրջապատող մարդկանց, կենդանիներին, ինքն իրեն, շրջապատող առարկաներին, երևակայական առարկաներին: Ս. Սակսի և Ս Լիի անավարտ նախադասությունների մեթոդիկա-60 անավարտ նախադասություն (տևողություն 90 րոպե) նպատակն է բացահայտել անշափահասների վերաբերմունքը սեփական ես-ի, հակառակ սեռի անձանց, անցյալի, ապագայի, աշխատանքի, ընտանիքի և այլի նկատմամբ:

ՀԱՍԴԻՊՈՒՄ 5

Թեմա - Ազրեսիվության, տագնապալիության և ինքնազնահատականի շտկում

Նպատակ - անշափահասների մոտ նվազեցնել ազրեսիվության և տագնապալիության մակարդակները, բարձրացնել ինքնազնահատականը:

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Տագնապի հոգեկան և ֆիզիկական սիմպտոմներ: Տագնապի ամենաբնորոշ ախտանիշները՝ արագ սրտի աշխատանք, դող, գլխապտույտի զգացողություն վերահսկողության, կորստի կամ խելազարվելու վախ, մահվան վախ, թմրում կամ ծակծկոցի զգացում, դեռալիզացիա կամ դեպերսոնալիզացիա: «Հանգիստ վիճակ» հոգեբանական խաղ - վարժանք (տևողություն 40-50 րոպե) նպատակն է թուլացնել մասնակիցների տագնապայնությունը և բարձրացնել ինքնավստահությունը:

ՀԱՍԴԻՊՈՒՄ 6

Թեմա - Հուզական լարվածություն և ազրեսիա

Նպատակը բացատրել, թե ինչից են առաջանում հուզական վիճակները և նվազեցնել մասնակիցների հուզական լարվածությունը:

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Մարդու իմաստան հուզական վիճակները և նրանց առավել պարզ բնորոշումները. Տրամադրություն, կիրք, աֆեկտ, զգացմունք, սթրես, ֆրուստրացիա: Լրված խանութ հոգեբանական խաղ (տևողություն 30-40րոպե) նպատակն է մասնակիցների հոգեկան լարվածության թուլացում, հուզական կայունության զարգացում, չգիտակցված պահանջմունքների ախտորոշում:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 7

Թեմա - Ազրեսիայի տիպերի և ցուցանիշների ախտորոշում

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Ա.Բասի և Ա. Դարկիի ազրեսիայի տիպերի և ցուցանիշների ախտորոշման մեթոդիկա- 75 հարց (տևողություն 90 րոպե) նպատակն է պարզել անչափահասների ազրեսիվության ցուցանիշները և ձևերը: Այս մեթոդիկան լրացվում է անչափահասների կողմից և թրեյնինգի սկզբում, և վերջում, նպատակն է պարզել, թե որքանով է նվազել անչափահասների ազրեսիվությունը թրեյնինգի ընթացքում:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 8

Թեմա - Խմբային աշխատանքի ամփոփում

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Այս խմբային աշխատանքի ընթացքում ամփոփվում է ամբողջ խմբային աշխատանքը, մասնակիցները խոսում են իրենց տպավորորությունների, իրենց կյանքում այս խմբային աշխատանքի թողած հետքերի մասին:

ԴԱՍԸՆԹԱՑ 6 – «ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿՈՂՄՆՈՐՈՇՈՒՄ»

Հանդիպումների քանակ - 8 հանդիպում

Հանդիպումների տևողություն - շաբաթական 2 անգամ, 1,5 – 2 ժամ:

Նպատակը - Կրթության ձեռք բերման մոտիվացիայի բարձրացում: Ծանոթացնել այժմ գործող մասնագիտությունների մեջ բազմազանությանը և հստակեցնել նրանց մասնագիտական ուղղվածությունը: Նպաստել նախընտրելի ոլորտում անչափահասների գիտելիքների աճին և հմտությունների զարգացմանը, անձնային հակումների, ընդունակությունների և կարողությունների բացահայտմանը:

Ակնկալվող արդյունքները - Բացահայտել անշափահասների անձնային ընդունակությունները, մասնագիտական հակումները և կարողությունները: Օգնել անշափահասներին մասնագիտությունների աշխարհում լավ կողմնորոշմանը և իր անձին առավել համապատասխան, ճիշտ մասնագիտության և արհեստի ընտրության մեջ:

Նպատակային խումբը - անշափահաս և պատանի իրավախախտներ: Թրեյնինգը կարելի է իրականացնել և պայմանական դատապարտված պատանիների, և Արովյան ՔԿՀ-ում գտնվող պատանիների շրջանում:

Մասնակիցների օպտիմալ քանակը խմբում - 8-10 մասնակիցներ

Մեթոդներ - անհատական զրույց - խորիրդատվություններ (ակտիվացնող հարցերի, ինքնակողմնորոշման իրավիճակների վերլուծության միասնական տեխնոլոգիաների կիրառմամբ և այլն), պրոֆորիենտացիոն խաղեր և վարժություններ, հատուկ կազմակերպված երկխոսություններ:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 1

Թեմա - Մասնագիտական լուսավորում և տեղեկատվության ներկայացում առկա կրթական հաստատությունների և մասնագիտական աճի հնարավոր ձանապարհների վերաբերյալ:

Նպատակը - բացատրել՝ ինչ է մասնագիտական կողմնորոշումը, ինչ է ենթադրվում ուսումնասիրել և ինչպիսի հատկանիշներ զարգացնել սեփական անձի մեջ:

Քննարկվող հարցերի շրջանակ – ծանոթություն: Մի քանի բառ սեփական անձի մասին: Ընդհանուր առմամբ թրեյնինզի սպասելիքների, նպատակների, պայմանների քննարկում: Կրթության դերը մարդու կյանքում: ԱՄՀ (անհատական մասնագիտական հեռանկար) տեխնիկա- (տևողություն 30-40 րոպե) նպատակն է պարզել յուրաքանչյուր անշափահասի մասնագիտական կողմնորոշումը հեռանկարը:

ՀԱՍԴԻՊՈՒՄ 2

Թեմա - Ներկա գործող մասնագիտությունների լայն աշխարհին ծանոթացում

Նպատակը – ուսումնասիրել մասնագիտությունները և ծանոթացնել անշափահասներին բուհերում դասավանդվող մասնագիտությունների մասին:

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - Ինչ ենք հասկանում մասնագիտական «հեղինակություն» ասելով: Որ մասնագիտությունների կարիքն այսօր ունի մեր երկիրը: Բուհերում դասավանդվող մասնագիտությունների մասին տեղեկացվածություն: Մասնագիտությունների բազմակողմանի դիտարկում: «Նիրիող քաղաք» տեխնիկայի կիրառում - (տևողություն 60-90 րոպե):

ՀԱՍԴԻՊՈՒՄ 3

Թեմա - Մասնագիտական ինքնորոշման հոգեբանական “տարածությունների” ուսումնասիրում

Նպատակը - զարգացնել անշափահասների մոտ մասնագիտական ինքնորոշումը և սովորեցնել մասնագիտությունների բազմակողմանի դիտարկում:

Քննարկվող հարցերի շրջանակ- մասնագիտությունների կիրառելիության պրակտիկ դիտում, մասնագիտությունների վերլուծության ուրվագծի ծանոթացում, մասնագիտությունների ուսումնասիրություն թեմատիկ հաջորդականությամբ: Է.Բերնի «Կյանքի սցենարները և ստրատեգիաները»:

ՀԱՍԴԻՊՈՒՄ 4

Թեմա - Առավել համապատասխան մասնագիտություն ընտրելու օգնություն

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - անձնավորության տիպի բացահայտումը ըստ ԶՀոլանդի մասնագիտական կողմնորոշման թեստ- (տևողություն 60-90 րոպե) նպատակն է պարզել անձնավորության տիպի և մասնագիտական գործունեության ոլորտի միջև փոխհարաբերությունները, օգնել անչափահասներին իրենց հոգեբանական տիպին համապատասխան մասնագիտության ընտրությանը:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 5

Թեմա - Մասնագիտական ինքնաճանաչման շուրջ աշխատանքի իրականացում

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - մասնագիտությունների հարաբերակցումը երջանկության մասին մեր անհատական պատկերացումներին: Առավել հետաքրքրած մասնագիտությունների ուսումնասիրություն - քննարկում 30րոպե: Մասնագիտական կողմնորոշում-խմբային խաղ- վարժանք- (տևողություն 20-25 րոպե) նպատակն է անչափահասների մոտ ընդլայնել մասնագիտությունների մասին առկա գիտելիքները և ակտուալիզացնել այդ գիտելիքները:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 6

Թեմա - Առավել ռացիոնալ որոշումների կայացման հմտություն

Նպատակը - զարգացնել անչափահասների մոտ ռացիոնալ որոշումների կայացման հմտություն, շփման և հաղորդակցման հմտություններ:

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - հաղորդակցական և խմբային աշխատանքի հմտությունների զարգացում: Գիտակցված և ռացիոնալ ընտրություններ կատարելու հմտության ձեռք բերում: «Օղապարիկ» հոգեբանական խաղ-(տևողություն 20-30 րոպե), նպատակն է զարգացնել որոշակի հուեսորական հմտություններ՝ ազրեցիկ ու տրամաբանական խոսքով ազդելու ունակություն, համոզելու հնարքներ, ինչպես նաև՝ ցանկացած դերի մեջ մտնելու կարողություն և ոչ ստանդարտ, կրեատիվ մտածողություն:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 7

Թեմա - Մասնագիտությունների բազմակողմանի դիտարկում, սխեմատիկ պատկերի դուրս բերում

Նպատակը - ծանոթացնել անշափահասներին իրենց անհրաժեշտ մասնագիտությունների առավելություններին և թերություններին, արդի պահանջներին:

Քննարկվող հարցերի շրջանակ - ինչն է մարդուն դրդում այս կամ այն մասնագիտության ընտրությանը: Ինչպես է մարդ կայացնում իր կյանքի կարևորագույն որոշումները: Ինչ խոչընդոտներ կարող ենք ակնկալել մեզ մեր նպատակին հասնելու ձանապարհին: Ինչպես է հնարավոր հաղթահարել նման դժվարությունները: «Գուշակիր մասնագիտությունը» հոգեբանական խաղ- (տևողություն 30-40 րոպե), նպատակը ծանոթացնել մասնակիցներին մասնագիտության վերլուծության սխեմային:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 8

Թեմա- Խմբային աշխատանքի ամփոփում

Այս խմբային աշխատանքի ընթացքում ամփոփվում է ամբողջ խմբային աշխատանքը, մասնակիցները խոսում են իրենց տպավորությունների, իրենց կյանքում այս խմբային աշխատանքի թողած հետքերի մասին:

ԴԱՍԸՆԹԱՑ 7 - «ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՄԱՆ ՀՄՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ»

Նպատակը- Խմբային աշխատանքի նպատակն է ձևավորել միջանձնային հաղորդակցման արդյունավետությունը բարձրացնող հմտություններ: Ձևավորել մասնակիցների մոտ էֆֆեկտվիվ հաղորդակցման հմտություններ: Բարձրացնել մասնակիցների հոգեբանական իրազեկվածությունը միջանձնային շփումների ոլորտում և նպաստել արդյունավետ հաղորդակցման միջոցների յուրացմանը:

Նպատակային խումբը - Այս խմբային աշխատանքը ցանկալի է իրականացնել իրավախախտ անչափահասների հետ, հաշվի առնելով նրանց տարիքային, անձնային առանձնահատկությունները, այն կօգնի պատահուն ավելի էֆֆեկտիվ գործել կյանքի տարբեր իրավիճակներում: Ճանաչելով իրեն, իր հնարավորությունները, ներքին պոտենցիալը, իրավախախտում կատարած պատահին ավելի ճիշտ կկառուցի իր շփումը, ունենալով ձկուն և ստեղծագործ մտածողություն կիսուսափի ավելորդ խնդիրներից:

Մասնակիցների օպտիմալ քանակը - 8-10 մասնակից:

Հանդիպումների տևողությունը Ցանկալի է խմբային աշխատանքներն իրականացվի շաբաթական 1 անգամ 1.30-2 ժամ տևողությամբ:

Կիրառվող մեթոդներն են /նպատակահարմարությունը/-Ակտիվացնող/տաքացնող խաղեր, դերային խաղեր, պրոյեկտիվ մեթոդիկաներ, ինտերակտիվ քննարկում/, հաշվի առնելով դեռահասների տարիքային առանձնահատկությունները ընտված մեթոդիկաները թույլ են տալիս նրանց ավելի արագ ինտեգրվելու խմբային աշխատանքներին, ցուցաբերել հետաքրքրվածություն և ակտիվություն, ինչի միջոցով առավել կամրապնդվի նրանց կողմից ձեռք բերված գիտելիքներն ու հմտությունները:

Թրեյնինգի պլան համառոտագիր Յուրաքանչյուր հանդիպմանը ինտերակտիվ ձևով քննարկվում է տեսական ինֆորմացիան, այնուհետև այն ավելի գործնական տեսնելու համար իրականացվում է մի շաբթ վարժանքներ:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 1

- խմբի անդամների ծանությություն
- խմբային աշխատանքների համար կանոնների մշակում
- մասնակիցների միմյանց նկատմամբ վստահություն ձեռք բերմանն ու

ինտեգրացմանը նպաստող վարժանքներ

- խմբավարի կողմից աշխատանքների, թեմայի շարունակության վերաբերյալ ինֆորմացիայի տրամադրում:

Նպատակ - դրականհույզերովսկսելաշխատանքը, ձանաչելիրար, ձեռքբերելվտահություննեակտիվացնելմասնակիցներիհետաքրքրությունուհամախմբ վածությունը:

Մեթոդներ - տարացնողխաղեր, դերայինխաղեր, քննարկում:

ՀԱՍԴԻՊՈՒՄ 2

Հաղորդակցման տեսակները.

- Վերբալիալորդակցում/Ինֆորմացիայիփոխանակումըխոսքիմիջոցով/
- Հույզերիարտահայտումներնինչպիսիազդեցություններենթողնումինֆորմացի այիրնկալմանվրա:

Նպատակը - տարբերել հաղորդակցման տեսակները, սեփական օրինակով տեսնել արդյունավետ ինֆորմացիայի փոխանակման ձևերը:

Մեթոդներ - դերային խաղեր, ինտերակտիվ զրույց-քննարկում:

ՀԱՍԴԻՊՈՒՄ 3

Հանդիպումը նվիրված է ոչ վերբալ հաղորդակցմանը:

- Մարմնի լեզուն՝ դիրքեր և ժեստեր, միմիկա

Նպատակը - տեսնել, թե ինպես կարող ենք ստանալա ինֆորմացիա խոսքի բացակայության դեպքում, զարգացնել ոչ վերբալ հաղորդակցման հմտություններ:

Մեթոդներ - Պրոյեկտիվ մեթոդիկաներ, դերային խաղեր, ինտերակտիվ զրույց-քննարկում:

ՀԱՍԴԻՊՈՒՄ 4

- Ակտիվ լսողություն
- Պասիվ լսողություն
- Տրամաբանորեն, վերլուծական եզրակացություններ անելու հմտություններ

Նպատակը -

ձևավորելիաղորդակցմանընթացքումակտիվլսողությանհմտություններ, խոսքըստահձեակերպելու,

շարահյուսորենառաջնայնըերկրորդականիցառանձնացվածխոսքիարտահայտում,
վերլուծականնմտություններ:

Մեթոդները- պրոյեկտիվմեթոդիկաներ, ինտերակտիվգրույց-քննարկում:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 5

- Համբերության/Համբերատարության / մարզում
- Տողերանտության ձևավորում
- Փաստարկում, ռացիոնալություն

Նպատակը - կամքիդրսնորմանամրապնդում,
զրուցակցինկատմամբուլերատությանձևավորում,
ռացիոնալմտածողությանմիջոցովփաստարկում:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 6

- Դիմիացինի հույզերի ընդունում
- Էմպատիայի ձևավորում/ապրումակցում/
- Հաղորդակցման ընթացքում խոչընդոտների, վախերի քննարկում

Նպատակը -կարողնալիասկանալիմացինիհույզերը,
փորձելձևավորելապրումակցմանհմտություններ:

Ինչպեսնաևդուրսերելմասնակիցներինանհանգստացնողմտահոգություններըհաղոր
դակցմանընթացքումնշտկելդրանք:

Մեթոդներ- ինտերակտիվգրույց-քննարկում, դերայինխաղեր:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 7

- Արտահայտչաձևեր
- Հետադարձ կապի ընդունում

Նպատակը- պատրաստինելուհետադարձկապին,
ձևավորելփոխհասկացություն: Ստեղծագորականմտածողությունձևավորում:

Մեթոդներ- դերայինխաղեր, քննարկումներ:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 8

- Ինքնազնահատականի աղեկվատ բարձրացում
- Ինքնաճանաչումուն

- Աշխատանքների ամփոփում

Նպատակը

ինքնազնահատականիբարձրացմանը՝ սեփականնոյնացինիհույզերըհասկանալումիջնորդ:

Մեթոդները- թեստավորում, պրոյեկտիվմեթոդիկաներ, ինտերակտիվգրույցքննարկում:

ԴԱՍԸՆԹԱՑ 8. – «ԿՈՆՖԼԻԿՏՆԵՐԻԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄ»

Նպատակը - Ծանոթացնել միջանձնային և ներանձնային կոնֆլիկտների կառավարմանը, կոնֆլիկտային իրավիճակում ձևավորելու արդյունավետ վարքի հմտություններ: Ուսուցանել միջանձնային կոնֆլիկտների լուծման էֆեկտիվ ստարտեզիաների ընտրելու հմտություն, որոնք թույլ են տալիս ոչ միայն կոնստրուկտիվ լուծում տալ առաջացած խնդրին, այլև պահպանել մարդկանց հետ նորմալ հարաբերություններ:

Նպատակային խումբը - Այս խմբային աշխատանքը ցանկալի է իրականացնել իրավախախտ անշափահասների հետ, հաշվի առնելով նրանց տարիքային, անձնային առանձնահատկությունները, ինչպես նաև հացավորության պատճառներից հաճախ ենք հանդիպում կոնֆլիկտային իրավիճակում դեստրուկտիվ ավարտի նրանց հմտությունների բացակայություն պատճառով: Ենթադրվում է, որ այս աշխատանքները կօգնի պատանուն ավելի էֆֆեկտիվ գործել կյանքի տարբեր իրավիճակներում: Ճանաչելով իրեն, իր հնարավորությունները, ծանոթանալով կոնֆլիկտերի մեխանիզմներին, հայտնվելով կոնֆլիկտային իրավիճակներում կորուսորեն կոնստրուկտիվ վարք՝ ղեկավարելով հուզակամային ոլորտը:

Մասնակիցների օպտիմալ քանակը - 8-10 մասանկիցներ:

Հանդիպումների տևողությունը - Ցանկալի է խմբային շաբատանքներն իրականացվի շաբաթական 1 անգամ 1-1.30 ժամ տևողությամբ:

Կիրառվող մեթոդներ - Ակտիվացնող/տաքացնող խաղեր, դերային խաղեր, պրոյեկտիվ մեթոդիկաներ, ինտերակտիվ քննարկում/, հաշվի առնելով դեռահասների տարիքային առանձնահատկությունները ընտված մեթոդիկաները թույլ են տալիս նրանց ավելի արագ խնտեզրվելու խմբային աշխատանքներին, ցուցաբերել հետաքրքրվածություն և ակտիվություն, ինչի միջոցով առավել կամրապնդվի նրանց կողմից ձեռք բերված գիտելիքներն ու հմտությունները:

Թրեյնինգի պլան համառոտագիր - Յուրաքանչյուր հանդիպմանը ինտերակտիվ ձևով քննարկվում է տեսական խնֆորմացիան, այնուհետև այն ավելի գործնական տեսնելու համար իրականացվում է մի շարք վարժանքներ: Հանդիպման ավարտին տեղի է ունենում հետադարձ կապ բոլոր մասնակիցների կողմից:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 1

- խմբի անդամների ծանութություն
- խմբային աշխատանքների համար կանոնների մշակում
- մասնակիցների միմյանց նկատմամբ վստահություն ձեռք բերմանն ու ինտեգրացմանը նպաստող վարժանքներ
- խմբավարի կողմից աշխատանքների, թեմայի շարունակության վերաբերյալ ինֆորմացիայի տրամադրում:

Նպատակ- դրականիույզերովսկսելաշխատանքը, ճանաչելիրար, ձեռքբերելվտահություննակտիվացնելմասնակիցներիհետաքրքրություննուհամախմբ վածությունը:

Մեթոդները- տաքացնողիսաղեր, ինտերակտիվգրույցքնարկում:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 2

- Ծանոթացում կոնֆլիկտ հասկացության հետ
- Ցույց տալ հիմնական հոգեբանական գործոնները, որոնք սահմանում են կոնֆլիկտները:
  - Կոնֆլիկտների տեսակները
  - Ներանձնային կոնֆլիկտ
  - Միջանձնային կոնֆլիկտ

Նպատակը- տարբերիրավիճակներումձևավորելկոնֆլիկտերըտեսնելուհմտություն, տեսականգիտելիքներկոնֆլիկտիասկացությանվերաբերյալ:

Մեթոդներ- դերայինիսաղեր, ‘Պամտությանվերլուծություն’, ինտերակտիվգրույցքնարկում:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 3

- Միջանձնային կոնֆլիկտերի պատճառներն ու գործոնները
- Ինֆորմացիոն գործոն
- Վարքային գործոն
- Հարաբերության գործոն
- Արժեքային գործոն
- Կառուցվածքային գործոն

Նպատակը- միջանձնայինկոնֆլիկտներիձևավորմանգործընթացիդիտարկում,
զիտելիքներմիշաբքգործոններիվերաբերյալ,
որոնքկարողեննպաստելկոնֆլիկտայինիրավիճակին:

ՀԱՍԴԻՊՈՒՄ 4

- Կոնֆլիկտի կանխատեսում
- Կոնֆլիկտի կանզգուշացում
- Կոնֆլիկտի կարգավորում
- Կոնֆլիկտի լուծում

Նպատակը - կոնֆլիկտայինիրավիճակիպարզաբանում,
մտքերիգրոհիշնորհիվկոնֆլիկտայինիրավիճակինլուծումտալ,
խմբայինորոշումկայացնելուհմտությանձևավորում:

Մեթոդները- ինտերակտիվգրուցքնարկում, «Մտքերիգրոհ»:

ՀԱՍԴԻՊՈՒՄ 5

- Բաց կոնֆլիկտ
- Փակ կոնֆլիկտ
- Ազրեսիայի դրսևորում

տեսականնեգործնականգիտելիքներիամրապնդումկոնֆլիկտայինիրավիճակներիվեր
աբերյալ: Կոնֆլիկտայինիրավիճակիօբյեկտիվգնահատում:
Հուզակամայինոլորտիկայունացում,
տագնապայնությաննազրեսիվությանկառավարմանհմտություններ:

Մեթոդներ -արտ-թերապիա/պրոյեկտիվմեթոդ/, քեյս-քննարկում:

ՀԱՍԴԻՊՈՒՄ 6

- Կոնֆլիկտի նկատմամբ դիրքորոշումների փոփոխություն
- Փոխզիջում
- Կոնստրուկտիվ լուծումներ

Նպատակը - կոնֆլիկտայինիրավիճակներինկատմամբիրքորոշումներիփոփոխում,
տարբերտեսակնյուններիցդիտարկում, փոխզիջմանգնալուհմտությանձևավորում,

կրեատիվմտածողությանշնորհիվկոնստրուկտիվլուծումներգտնելուհնարամտություն
:

Մեթոդներ- դերայինխաղ, «Անավարտպատմություն»
պրոյեկտիվմեթոդիկա,ինտերակտիվզրույցքննարկում:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 7

- Զարգացնելիքնաճանաշմանսինքնիրենևուրիշներինըունելուհմտություն
- Հուզական լիցքաբափում

Նպատակ -ինքնիրենևուրիշներինըունելուհմտություն,
աղեկվատինքնըընկալում, ինքնազիտակցում, անձնայինաճ:
Որպեսնախավերջինհանդիպում,
նպատակունինաևհուզականլիցքաբափմանդրականհույզերիամրապնդում:

Մեթոդներ- նկարչաթերապիա, երաժշտաթերապիա, ինտերակտիվզրույց-
քննարկում:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ 8

• Ինքնավատահության ձևավորում, ինքնազնահատականի բարձրացում
• Օգնել խմբի յուրաքանչյուր մասնակցին զիտակցել սեփական անձը նորովի,
նոր որակներով
• Շփման ընթացքում վարքի դրական մոդելների վերամշակում
• Խմբային աշխատանքների ամփոփում, ռեֆլեքսիա

Նպատակը- Խմբայինաշխատանքներիավարտինամրապնդելինքնաճանաշումը,
ինքնազնահատականը, վարքիորականմոդելներիվերամշակումը,
ինչըկնպաստիիջեցնելկոնֆլիկտայնությունըևադեկվատարձագանքելկոնֆլիկտայինի
բավիճակներին:

Մեթոդները - թեստավորում, պրոյեկտիվմեթոդիկաներ, դերայինխաղեր,
ինտերակտիվզրույցքննարկում:

